

Smakuj życie!

lubelskie

LUBELSKIE ATRAKCJE TURYSTYCZNE

informator turystyczny

Atrakcyjne miejscowości	4
Lublin. Stare Miasto	6
Bramy: Krakowska i Grodzka	8
Bazylika Dominikanów	9
Archikatedra	11
Zamek	13
Kaplica Trójcy Świętej	14
Żydzi lubelscy	16
Katolicki Uniwersytet Lubelski	18
Dzielnica uniwersytecka	19
Muzeum Wsi Lubelskiej	22
Ogród Botaniczny	24
Zalew Zemborzycki	27
Zamość. Miasto renesansu	29
Rynek i kamienice	30
Kolegiata	31
Arsenał i twierdza	33
Ogród zoologiczny	34
Chełm. Góra Katedralna	36
Chełmskie Podziemia Kredowe	37
Kościół pw. Rozesłania Apostołów	38
Muzeum Ziemi Chełmskiej	40
Osiedle „Dyrekcja”	41
Biała Podlaska. Zespół zamkowo-parkowy	43
Muzeum Południowego Podlasia	45
Kościół św. Anny	45
Kazimierz Dolny. Fara i Rynek	47
Kamienice i spichlerze	49
Zamek i baszta	50
Letnie festiwale	52
Kazimierskie wąwozy	53
Biłgoraj	54
Hrubieszów	57
Janowiec	60
Janów Lubelski	62
Janów Podlaski	63
Kock	65
Kozłówka	66
Krasnystaw	69
Kraśnik	71
Lubartów	73
Łuków	75
Opole Lubelskie	77
Puławy	79
Radzyń Podlaski	82
Siedliska i Hrebennie	83
Szczebrzeszyn	86
Tomaszów Lubelski	88
Włodawa	91
Wojciechów	94
Wojślawice	96

Muzea biograficzne	98
<i>Romanów</i> . Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego	100
<i>Wola Okrzejska</i> . Muzeum Henryka Sienkiewicza	101
<i>Nałęczów</i> . Muzeum Bolesława Prusa	102
Muzeum Stefana Żeromskiego	103
<i>Kazimierz Dolny</i> . Muzeum Marii i Jerzego Kuncewiczów	104
<i>Hrubieszów</i> . Muzeum ks. Stanisława Staszica	105
<i>Lublin</i> . Muzeum Wincentego Pola	106
<i>Lublin</i> . Muzeum Józefa Czechowicza	107
Inne muzea	108
<i>Dęblin</i> . Muzeum Sił Powietrznych	110
<i>Żmijowiska</i> . Skansen archeologiczny „Grodzisko Żmijowiska”	111
<i>Hola</i> . Skansen Kultury Materialnej Chełmszczyzny i Podlasia	112
<i>Kazimierz Dolny</i> . Muzeum Przyrodnicze	114
Sanktuaria	116
<i>Kodeń</i> . Sanktuarium Matki Boskiej Kodeńskiej	118
<i>Jabłeczna</i> . Prawosławny zespół klasztorny św. Onufrego	119
<i>Pratulim i Kostomłoty</i> . Sanktuaria Unitów Podlaskich	121
<i>Leśna Podlaska</i> . Sanktuarium Matki Boskiej Leśniańskiej	123
<i>Wąwolnica</i> . Sanktuarium Matki Boskiej Kębelskiej	124
<i>Krasnobród</i> . Sanktuarium Matki Boskiej Krasnobrodzkiej	125
<i>Radeczna</i> . Sanktuarium św. Antoniego	127
<i>Piotrawin</i> . Sanktuarium św. Stanisława BM	127
<i>Górecko Kościelne</i> . Sanktuarium św. Stanisława BM	129
<i>Wola Gułowska</i> . Sanktuarium MB Patronki Żołnierzy Września	130
Budowle obronne	132
Twierdza Dęblin	134
Forty twierdzy brzeskiej	135
Bunkry linii Mołotowa	136
Muzea martyrologiczne	138
Majdanek	140
Bełzec	142
Sobibór	143
Rotunda Zamojska	145
Parki narodowe	146
Roztoczański Park Narodowy	148
Poleski Park Narodowy	151
Uzdrowiska	154
Nałęczów	156
Krasnobród	158
Inne atrakcje	160
Nadwiślańska Kolejka Wąskotorowa	162
Biała flota wiślana	163
Wioska Gotów	164
Słowiański Gród	165
Wieś tatarska Studzianka	166
Kraina Rumianku	168
Miodowa kraina	169
Magiczne ogrody	171
Parki – miniatur i labiryntów	172
Zoom natury	174
Ścieżka edukacyjna „Dinozaury”	176
Kalendarz wydarzeń	178
Informacja turystyczna	194

Wstęp

Region Lubelski, położony we Wschodniej Polsce, przy granicy z Ukrainą i Białorusią, wartu jest odkrycia i bliższego poznania. Zróżnicowany krajobraz oraz przyrodnicze i kulturowe bogactwo regionu gwarantują wypoczynek bez nudy.

Lubelskie ma czyste środowisko naturalne i nieskażoną przyrodę chronioną w dwu parkach narodowych i 17 krajo-
brazowych, 87 rezerwach oraz 123 obszarach ochronnych w ramach europejskiej sieci Natura 2000.

Bogactwu naturalnemu towarzyszy wspaniałe dziedzictwo kulturowe, będące mozaiką wielu tradycji i religii Wschodu i Zachodu. Wśród najpopularniejszych miejsc i zabytków przeszłości są: idealne renesansowe miasto Zamość, malowniczy, ukochany przez malarzy i filmowców Kazimierz Dolny nad Wisłą, Stare Miasto i Zamek w Lublinie, Góra Katedralna w Chełmie, zespół zamkowo-parkowy w Białej Podlaskiej, osada pałacowa w Puławach, magnacka rezydencja w Kozłowie, prawosławny monaster w Jabłecznej, stadnina koni arabskich w Janowie Podlaskim, park zdrojowy w Nałęczowie... Zabytkowym walorom towarzyszy stale rozbudowywana oferta nowych produktów turystycznych, jak: rodzinne parki rozrywki i edukacji, wioski, zagrody i szlaki tematyczne, ale też festiwale, jarmarki i różnorodne wydarzenia kulturalne, organizowane niejednokrotnie w historycznych plenerach Lublina, Zamościa, Kazimierza Dolnego, Nałęczowa, Zwierzynica i w innych atrakcyjnych miejscach regionu.

Małopolski Przełom Wisły, Podlaski Przełom Bugu, Powiśle, Polesie, Roztocze, Puszcza Solska, Lasy Janowskie – to znakomite tereny do uprawiania turystyki pieszej, rowerowej, kajakowej, konnej. Pomogą w tym znakowane szlaki i ścieżki – Lubelskie to jeden z krajowych liderów pod względem ilości i długości znakowanych tras dla turystów, łączących najbardziej atrakcyjne miejsca regionu.

Wypoczynkowi w Regionie Lubelskim sprzyja rozwinięta sieć hoteli, moteli, pensjonatów oraz gospodarstw agroturystycznych, oferujących zarówno smaczną regionalną kuchnię, jak i coraz atrakcyjniejsze programy pobytu, nawiązujące niejednokrotnie do miejscowych tradycji.

Przydatne strony internetowe

www.lubelskie.pl
www.lubelskietravel.pl

Atrakcyjne miejscowości

Stare Miasto widziane z lotu ptaka, fot. P. Maciuk

LUBLIN Stare Miasto

Ukształtowane w XIII-XVI w., należy do najlepiej zachowanych zabytkowych zespołów urbanistycznych w Polsce. Wokół rynku oraz przy trakcie królewskim, wiodącym na sąsiednie Wzgórze Zamkowe, rozlokowały się najbogatsze kamienice, związane niejednokrotnie z ważnymi postaciami polskiej historii, sztuki, literatury (m.in. Sebastianem Fabianem Klonowicem, Janem Kochanowskim, Henrykiem Wieniawskim czy Wincentym Polem). Pośrodku rynku dawny ratusz, który od 1578 roku stał się Trybunałem Koronnym, a w końcu XVIII w. otrzymał obecny klasycystyczny kształt.

W kamienicy Lubomelskich, z zachowaną renesansową polichromią w piwnicy, działa multimedialne muzeum Piwnica Pod Fortuną, przybliżające 700-letnią historię miasta oraz wiele legend i podań związanych z Lublinem.

Multimedialne muzeum Piwnica pod Fortuną, fot. archiwum LROT

Stare Miasto - widok z Rynku na ul. Grodzką, fot. P. Maciuk

Miasto w różnych okresach dziejów ilustrują makiety eksponowane w Lubelskiej Trasie Podziemnej, poprowadzonej lochami i piwnicami pod Starym Miastem.

Najstarsza dzielnica miasta, wraz z przyległymi terenami śródmieścia, jest miejscem corocznych festiwali i innych masowych wydarzeń kulturalnych, m.in. Carnawalu Sztuk-Mistrzów, Jarmarku Jagiellońskiego, Europejskiego Festiwalu Smaku.

Lubelski Ośrodek Informacji Turystycznej i Kulturalnej, ul. Jezuicka 1/3, 20-016 Lublin, tel. 81 532 44 12; info@loitik.eu, www.lublintravel.pl
Piwnica Pod Fortuną, Rynek 8, 20-111 Lublin, piwnica@lrot.pl, www.piwnica.lublin.eu, tel. 81 444 55 55
Lubelska Trasa Podziemna, Rynek 1 (Trybunał Koronny), 20-111 Lublin, tel. 81 534 65 70; podziemia@tnn.lublin.pl, www.podziemia.tnn.pl

Trybunał Koronny (dawny ratusz) na Rynku Starego Miasta, fot. P. Maciuk

Bramy: Krakowska i Grodzka

Staromiejski zespół zamykają – na osi traktu królewskiego – bramy Krakowska i Grodzka. Obie zostały zbudowane, wraz z niezachowanymi do dziś obronnymi murami, po najeździe tatarskim w 1341 r.

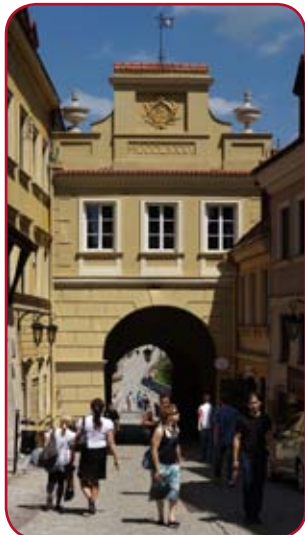
Brama Krakowska łączy starą część miasta z najważniejszym przedmieściem, prowadzącym w kierunku Krakowa, a obecnie śródmiejskim deptakiem i centralną ulicą Lublina. Obiekt ten, który mimo wielu przebudów zachował cechy pierwotnej gotycko-renesansowej budowli obronnej, jest najbardziej rozpoznawalnym symbolem miasta. Charakterystyczny gotycki ceglany korpus z przedbramiem wieńczy późniejsza ośmioboczna nastawa z barokowym, cebulastym hełmem. Przejście w bramie jest uliczną galerią sztuki, w której przechodniom prezentują się artyści malarze oraz młodzi muzycy, a wewnątrz zabytku mieści się Muzeum Historii Miasta Lublina.

Brama Krakowska, fot. S. Turski

Brama Grodzka, łącząca Stare Miasto ze Wzgórzem Zamkowym, ma nową klasycystyczną szatę z przebudowy z końca XVIII w., wg projektu królewskiego architekta Dominika Merliniego. W zabytku mieści się Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, znany z działań artystycznych oraz dokumentacji i popularyzacji historii miasta i regionu.

Muzeum Historii Miasta Lublina w Bramie Krakowskiej, Pl. Łokietka 3, 20-109 Lublin, tel. 81 532 60 01; bramakrakowska@muzeumlubelskie.pl
Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, ul. Grodzka 21, 20-112 Lublin, tel. 81 532 58 67; teatrnn@ttn.lublin.pl, www.teatrnn.pl

Brama Grodzka, fot. P. Maciuk

Bazylika Dominikanów, fot. S. Turski

Bazylika Dominikanów

Jeden z najstarszych i najcenniejszych kościołów i klasztorów Lublina, nazywany – ze względu na wielkość i klasę założenia – lubelskim Wawelem. Dominikanie przybyli do Lublina już w XIII w., a kościół p.w. św. Stanisława i klasztor ufundował w I poł. następnego stulecia Kazimierz Wielki. W czasie wielkiego pożaru miasta w 1575 r. cały zespół uległ zniszczeniu i został odbudowany w stylu renesansowym. W następnych latach do kościoła dobudowano 11 kaplic, wśród których szczególną wartość mają renesansowe kaplice Firlejów i Ossolińskich oraz barokowa Tyszkiewiczów. Według tradycji w bazylice zaprzysiężono w 1569 r. unię Korony i Litwy. Stało się to w gotyckim refektarzu, a pamiątką wydarzenia jest zachowany do dziś renesansowy krycyfiks.

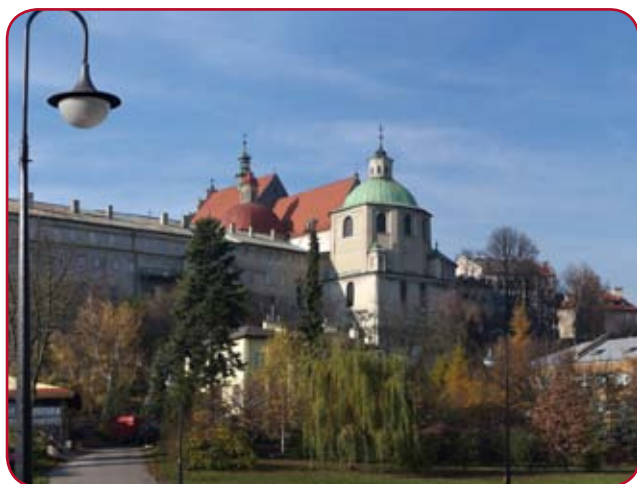
Wnętrze Bazyliki Dominikanów, fot. P. Maciuk

Obraz „Pożar miasta Lublina”, fot. P. Maciuk

Lubelscy Dominianie są bardzo aktywni w życiu duchowym i kulturalnym miasta. W bazylice odbywają się Debaty Dwóch Ambon, z udziałem przedstawicieli różnych religii chrześcijańskich i niechrześcijańskich, a obchodzone corocznie wydarzenia związane z tygodniowym odpustem Podwyższenia Krzyża Świętego, Jarmarki Św. Jacka, czy Wigilie Starego Miasta, przyciągają rzesze mieszkańców i turystów.

Bazylika OO Dominikanów, ul. Złota 9, 20-121 Lublin, tel. 81 532 89 90; info@dominikanie.lub.pl, www.lublin.dominikanie.pl

Bazylika Dominikanów z Kaplicą Tyszkiewiczów, fot. P. Maciuk

Archikatedra

Pierwotnie jedna z pierwszych świątyń barokowych w Polsce, zaprojektowana na wzór rzymskiego kościoła Il Gesu. Kościół p.w. świętych Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty powstał wraz z zabudowaniami klasztorными jezuitów już na przełomie XVI-XVII w.

Archikatedra i Wieża Trynitariska, fot. P. Maciuk

Gdy w 1805 roku została utworzona diecezja lubelska, były kościół jezuitów wybrano na katedrę. Wyburzono większość zabudowań klasztornych, tworząc obszerny plac, a słynny architekt Antonio Corazzi dobudował do barokowej fasady kościoła klasycystyczny portyk z tarasem. Przebudował też dawną furkę klasztorną na wyniosłą dzwonnice, zwaną Wieżą Trynitariską, w której dziś mieści się Muzeum Archidiecezjalne. Największą atrakcją muzeum, obok kolekcji rzeźb, krucyfiksów i innych przedmiotów wycofanych z kultu, jest taras widokowy na wys. 40 m.

Archikatedra – polichromie we wnętrzu, fot. P. Maciuk

Widok z nawy na ołtarz główny, fot. P. Maciuk

Wnętrze katedry pokrywa wspaniała iluzjonistyczna polichromia Józefa Mayera, nadwornego malarza Augusta III Sasa. Wśród wielu cennych elementów wyposażenia zwracają uwagę barokowe obrazy Franciszka Lekszyckiego i Szymona Czechowicza, a także potężny ołtarz główny (25 m wysokości!) z XVII w.

Iluzjonistyczne freski, sprawiające na widzach najmocniejsze wrażenie głębi perspektywy i dynamiki przedstawionych postaci, zdobią skarbiec i zakrytą akustyczną, która dzięki specjalnej konstrukcji sklepienia ma wyjątkowe właściwości dźwiękowe. Oba pomieszczenia, z bogatymi zbiorami sakralnymi, są udostępniane do zwiedzania.

Turyści mogą też wejść do krypt grobowych z okresu od XVI do XX w., gdzie archeolodzy odkryli wiele pochówków osób duchownych i świeckich, z doskonale zachowanymi szatami liturgicznymi, żupanami, kontuszami, sukniami i wieloma elementami

Krypty biskupów lubelskich, fot. P. Maciuk

dawnych strojów. Najlepiej zachowane eksponowane są na wystawie w krypcie pod nawą zachodnią, a w pozostałych można oglądać groby biskupów lubelskich.

Archikatedra pełni też rolę sanktuarium maryjnego. Kult wizerunku MB Częstochowskiej, zwanej MB Płaczącą rozwija się od 1949 r. Tuż obok ołtarza z cudownym obrazem znajduje się Kaplica Najświętszego Sakramentu, na ołtarzu której eksponowany jest krzyżyk, zw. Krzyżem Trybunalskim, wiszący niegdyś w sali rozpraw lubelskiego Trybunału Koronnego.

**Parafia Archikatedralna, ul. Królewska 10, 20-109 Lublin, tel. 81 532 11 96; www.archikatedra.kuria.lublin.pl, katedra@diecezja.lublin.pl
Muzeum Archidiecezjalne Sztuki Religijnej, ul. Królewska 10, tel. 695 475 152**

Zamek

Pierwszy gród obronny istniał tu już w czasach wczesnopiastowskich, około 1000 roku, w XIII w. pojawiła się romańska kamienna wieża (donżon), a gotycki zamek pobudował w XIV w. Kazimierz Wielki. W latach 1823-26, w dobie Królestwa Kongresowego, przebudowano zamek na więzienie, które jeszcze w czasie okupacji niemieckiej i po wyzwoleniu (do 1954 r.) było miejscem kaźni tysięcy Polaków.

Zamek Lubelski, fot. P. Maciuk

Gospodarzem obiektu jest Muzeum Lubelskie, z galeriami malarstwa polskiego i zachodnioeuropejskiego, których ozdobą są: „Unia Lubelska” Jana Matejki oraz „Piłat umywający ręce” Hendricka ter Brugghena. Muzeum posiada też bogate zbiory polskiego malarstwa współczesnego, militariów i malarstwa batalistycznego, dawnego rzemiosła artystycznego, numizmatyczne, etnograficzne oraz archeologiczne.

Zamek Lubelski, fot. J. Opiela-Basińska

W donżonie mieści się wystawa poświęcona martyrologii więźniów zamku lubelskiego, a na szczycie wieży urządzono taras widokowy.

Muzeum Lubelskie, ul. Zamkowa 9, 20-117 Lublin, tel. 81 532 50 01 – 03; kancelaria@muzeumlubelskie.pl, www.muzeumlubelskie.pl

Donżon i Kaplica na dziedzińcu Zamku Lubelskiego, fot. P. Maciuk

Kaplica Trójcy Świętej

Kaplica, ufundowana w XIV w. przez Kazimierza Wielkiego, jest obok wieży powstałej w XIII w. najstarszą budowlą lubelskiego zamku. Wpisana w system murów obronnych, ma dwie kondygnacje, z których górna została w całości – na ścianach, podporach i sklepieniu – pokryta freskami. Malowidła, o tematyce staro-

Wnętrze Kaplicy Trójcy Świętej, fot. P. Maciuk

i nowotestamentowej, ale także z galerią świętych i ojców Kościoła Wschodniego, wykonali w 1418 r. ruscy malarze pod wodzą mistrza Andrzeja. Zleceniodawcą był król Władysław Jagiełło, który został nawet dwukrotnie sportretowany na ścianach kaplicy. Obiekt jest zabytkiem najwyższej klasy, harmonijnie łączącym zachodnią gotyką architekturę z wschodnim malarstwem bizantyńsko-ruskim. W zewnętrznej szacie kaplicy zachowały się, pochodzące z późniejszego okresu przebudowy zamku w stylu renesansowym, portal dawnego wejścia na wysokości I piętra oraz szczyt fasady.

Muzeum Lubelskie, ul. Zamkowa 9, 20-117 Lublin, tel. 81 532 50 01 – 03; kancelaria@muzeumlubelskie.pl, www.muzeumlubelskie.pl

„Trzej mężowie w gościnie u Abrahama”, fot. P. Maciuk

Jesziwas Chachmej Lublin, fot. S. Turski

Żydzi lubelscy

Historyczny Lublin nazywany był „Jerozolimą Królestwa Polskiego”. Pierwsi żydowscy osadnicy pojawili się w XV w. i wzniesli własne miasto u stóp królewskiego zamku, a później zasiedlili przedmieścia: Kalinowszczyzna, Piaski i Wieniawa. Lublin był wiodącym ośrodkiem kultury i religii judaistycznej, w tym chasydyzmu, którego najwybitniejszymi przedstawicielami byli cadycy Jakub Izaak Horowitz-Szternfeld zwany „Widzącym z Lublina” oraz Reb Judah Lejb zw. „Płaczącym Cadykiem”.

Izba Pamięci na nowym kirkucie, fot. P. Maciuk

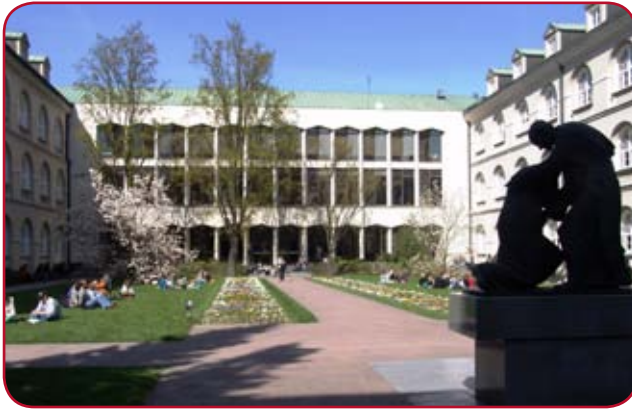
Ohel Widzącego z Lublina na starym kirkucie, fot. P. Maciuk

W latach 30. XX w. działała słynna w świecie wyższa uczelnia talmudyczna Jeszywas Chachmej Lublin (Uczelnia Mędrców Lublina), założona przez rabina Majera Jehudę Szapirę, która dziś na powrót służy społeczności żydowskiej i turystom, mieszcząc m.in. salę pamięci, synagogę i hotel.

W latach 1942-43 Niemcy zburzyli żydowskie miasto, a jego mieszkańców wymordowali w obozach na Majdanku, w Bełżcu i Sobiborze. Ślady obecności żydowskiej społeczności przypomina Szlak Pamięci Żydów Lubelskich, na którym znajdują się m.in.: stary kirkut na Kalinowszczyźnie z macewami z XVI w. (!) oraz dziewiętnastowiecznym ohelem „Widzącego z Lublina”, nowy kirkut przy ul. Walecznych z Izbą Pamięci fundacji rodziny Frenklów, synagoga Chewra Nosim przy ul. Lubartowskiej 10 i Brama Grodzka, zwana w przeszłości Bramą Żydowską, bo oddzielała Wzgórze Zamkowe i rozłożoną u jego stóp dzielnicę żydowską od Starego Miasta.

Jesziwas Chachmej – dawna Uczelnia Mędrców Lublina – obecnie Hotel Ilan - ul. Lubartowska 85, 20-123 Lublin, tel. 81 745 03 47, repcja@hotelilan.pl
 Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN (wystawa z makietą dawnego żydowskiego miasta), ul. Grodzka 21, 20-112 Lublin, tel. 81 532 58 67; teatrnn@tnn.lublin.pl, www.teatrnn.pl
 Izba Pamięci Żydów Lublina, ul. Lubartowska 10, 20-048 Lublin, tel. 501 836 048, 602 473 118

Katolicki Uniwersytet Lubelski – dziedziniec z pomnikiem Papieża Jana Pawła II i Prymasa S. Wyszyńskiego, fot. S. Turski

Katolicki Uniwersytet Lubelski

Najbardziej znana uczelnia wyższa miasta i regionu, od 2005 roku nosząca imię Jana Pawła II. Ksiądz kardynał Karol Wojtyła był związany z lubelskim uniwersytetem blisko ćwierć wieku – od 1954 roku do wyboru na papieża w październiku 1978 kierował katedrą etyki na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej. Uczelnia powołała w 1982 roku Instytut Jana Pawła II, poświęcony badaniom jego myśli i dzieła, a rok później na uniwersyteckim dziedzińcu stanął pomnik Papieża i Prymasa Tysiąclecia kardynała Stefana Wyszyńskiego (dzieło wybitnego rzeźbiarza Jerzego Jarnuszkiewicza).

Uniwersytet powstał po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku i od tamtej pory pozostaje wierny motto: „Deo et Patriae – Bogu i Ojczyźnie”. Blisko stuletnią historię uczelni oraz osobę jej wielkiego patrona przybliża uniwersyteckie muzeum. Imię Jana Pawła II nosi też nowy obiekt dydaktyczny – Collegium

Studenci w przerwie między zajęciami na dziedzińcu uczelni, fot. P. Maciuk

Nowa siedziba Collegium Jana Pawła II, fot. P. Maciuk

JP II, projektu znanego warszawskiego architekta Stanisława Fijałkowskiego, położony w bliskim sąsiedztwie uczelnianego zespołu budynków w dawnym klasztorze dominikanów.

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II – Muzeum Uniwersyteckie Historii KUL, al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, tel. 81 445 40 29; muzeum.kul@kul.pl, www.kul.pl

Dzielnica uniwersytecka

Będąc na KUL, warto odwiedzić sąsiadujące z nim obiekty dzielnicy uniwersyteckiej dwóch innych publicznych uczelni – Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (założonego w 1944 r.) oraz Uniwersytetu Przyrodniczego (od 2008 r., a wcześniej: Wyższej Szkoły Rolniczej – w latach 1955-72 oraz Akademii Rolniczej – 1972-2008).

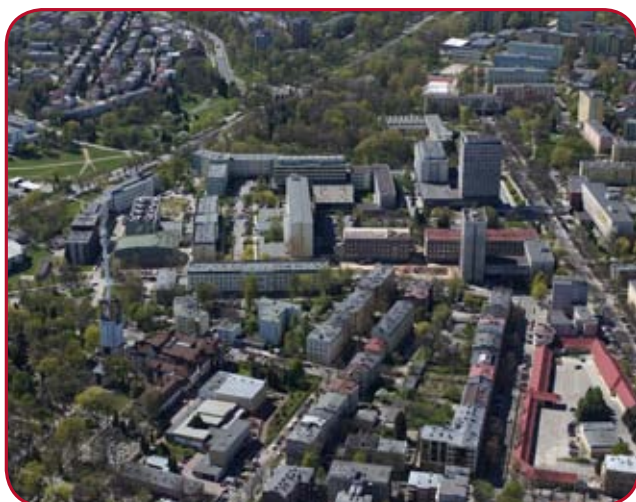
Dzielnica Uniwersytecka – Rektorat i Wydział Prawa UMCS, fot. P. Maciuk

Biblioteka Główna UMCS, P. Maciuk

Znakomity układ urbanistyczny i wysokiej klasy architektura poszczególnych budynków kampusu, wznoszonego przez blisko 70 lat w duchu modernizmu i postmodernizmu, jest wynikiem organizowanych już w 1947 i 1948 roku konkursów Stowarzyszenia Architektów Rzeczypospolitej Polskiej. Najbardziej zasłużonymi twórcami dzielnicy uniwersyteckiej są architekci: Czesław Gawdzik i Tadeusz Witkowski, którzy w praktyce zastosowali zasady nowoczesnej i funkcjonalnej urbanistyki, ogłoszone przez ojca modernizmu Le Corbusiera w 1933 roku podczas czwartego światowego kongresu architektów w Atenach. Dzielnica uniwersytecka została podzielona na dwie strefy o różnych funkcjach – naukowo-dydaktyczną oraz społeczno-usługową, rozdzielone ulicą Sowińskiego.

Dzielnica uniwersytecka z obiektami UMCS i UP, fot. P. Maciuk

W pierwszej, położonej na wschodniej skarpie usytuowano budynki rektoratu, poszczególnych wydziałów oraz bibliotekę, natomiast w drugiej, na skarpie zachodniej, znalazło się miejsce na akademiki, hotel asystenta, centra kultury i sportu, a także park (pełniący pierwotnie funkcję uczelnianego ogrodu botanicznego).

Wśród architektów pracujących nad rozbudową dzielnicy, poza wspomnianymi Gawdzikiem i Witkowskim, znaleźli się m.in.: Krystyna Tołłoczko-Różyska (autor projektu Akademickiego Centrum Kultury „Chatka Żaka” przy ul. Radziszewskiego), Stanisław Fijałkowski (projektant m.in. zespołu budynków rektoratu oraz wydziałów Ekonomii i Prawa UMCS przy ul. Sowińskiego).

Lublin, z pięcioma uczelniami publicznymi i kilkoma prywatnymi, jest piątym ośrodkiem akademickim w kraju, a jego dzielnica uniwersytecka uznawana jest za jeden z najlepszych kampusów w Polsce.

Muzeum UMCS, ul. Radziszewskiego 11, 20-031 Lublin, tel. 81 537 58 31; muzeum@umcs.lublin.pl

Nowy budynek Wydziału Informatyki UMCS, fot. P. Maciuk

Akademickie Centrum Kultury „Chatka Żaka”, P. Maciuk

Wejście główne do lubelskiego skansenu, fot. P. Maciuk

Muzeum Wsi Lubelskiej

Zajmuje bardzo malownicze, pagórkowate tereny w dzielnicy Lublina – Sławinek, w dolinie rzeki Czechówki. Na kilkudziesięciu ha zlokalizowano sektory starej zabudowy, odpowiadające krainom geograficznym i kulturowym regionu: Wyżyny Lubelskiej, Roztocza, Powiśla, Podlasia i Polesia Lubelskiego oraz Nadbuża. Są też sektory: dworski – z okazałym barokowym dworem z XVIII w. w Żyrzyna oraz miasteczkowy, w którym odtworzono brukowany rynek z ratuszem z podlubelskiego Głuska i wieloma innymi budynkami z prowincjonalnych miasteczek z całego regionu.

Szczególnymi znakami rozpoznawczymi skansenu są: wiatrak – holender z Zygmuntowa k. Puław z pocz. XX w., który nadal miele zboże na mąkę oraz greckokatolicka cerkiew z XVIII w. z

Reprezentacyjna brama w sektorze dworskim, fot. P. Maciuk

Dwór w Żyrzyna, fot. K. Wasilczyk

przygranicz-nego Tarnoszyna. Piękna trzykopiulowa budowla, odnowiona staraniem muzeum i wiernych lubelskiej parafii greckokatolickiej, jest zarówno obiektem muzealnym, jak i miejscem kultu, sprawowanego wg. kalendarza juliańskiego w obrządku bizantyjsko-ukraińskim. Podwójną funkcję spełnia też położony w sektorze miasteczko drewniany kościółek z XVII w. z podlubelskiego Matczyna, którym opiekują się księża z rzymskokatolickiej parafii na Sławinku.

Lubelski skansen to doskonałe miejsce na spacer i wycieczki w czasie. Wiele z muzealnych obiektów, szczególnie te w najnowszym sektorze miasteczkowym, ma znakomicie odtworzone wnętrza, pozwalające przenieść się do lat międzywojennych ubiegłego wieku. Poza tym skansen od wiosny do jesieni zaprasza na różnorodne pokazy prac polowych i gospodarskich, spotkania z mistrzami

Pokaz prac polowych w skansenie, fot. P. Maciuk

W lubelskim skansenie, fot. G. Jaworski

ginących rzemiosł i zawodów, plenerowe imprezy przywołujące klimat dawnych wydarzeń, np. targów końskich, jarmarków, odpustów.

Muzeum Wsi Lubelskiej, al. Warszawska 96, 20-824 Lublin, tel.: 81 533 85 13, 533 31 37; skansen@skansen.lublin.pl, www.skansen.lublin.pl

Ogród Botaniczny

Na lubelskim Sławinku, w sąsiedztwie skansenu, położony jest inny nie mniej atrakcyjny teren spacerowy – Ogród Botaniczny Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Zajmuje obszar dawnego majątku Kościuszków, a niektóre ze starszych założeń ogrodowych, w tym aleja lipowo-jesionowa są autorstwa samego Tadeusza Kościuszki, który bywał tu u swego stryja Jana Nepomucena i w praktyce sprawdzał wiedzę inżynierską i ogrodową nabytą podczas studiów w Paryżu.

Popołudnie w lubelskim botaniku, fot. P. Maciuk

Dworek Kościuszków, fot. archiwum OB UMCS

Ważnym miejscem w ogrodzie jest zrekonstruowany drewniany dwór Kościuszków z 1720 r., z wnętrzami udostępnionymi do zwiedzania. Nieopodal można podziwiać ogród o charakterze dworskim, zwany „Pałacówką”, urządzonej w miejscu szańców ziemnych, jakie Tadeusz Kościuszko usypał w 1790 r. dla obrony przed Austriakami.

Z lubelskim Ogrodem Botanicznym związanych jest znacznie więcej takich historycznych niespodzianek. Gdy ok. 1820 roku w sąsiedztwie dworu Kościuszków odkryto źródła mineralne, Sławinek na blisko 100 lat stał się uzdrowiskiem. Właściciele majątku – Wagnerowie urządzili, wzorem sławniejszego Nałęczowa, łaźnię podmiejską dla mieszkańców Lublina, zamienioną w 1860 r. na zakład kąpielowy, z którego korzystali kuracjusze z całej Guberni Lubelskiej i Królestwa Kongresowego. Pozostałością sanatoryjnej świetności jest Domek Szwajcarski, w którego piwnicach mieści się kawiarnia „Wrzosowa chatka” chętnie odwiedzana przez gości ogrodu.

Stara aleja z czasów Kościuszków, fot. P. Maciuk

Arboretum w Ogrodzie Botanicznym w Lublinie, fot. archiwum OB UMCS

Rozległy teren (blisko 22 ha), położony na wysokim (40 m) zboczu rzeki Czechówki i pocięty malowniczymi lessowymi wąwozami, podzielony został na kilkanaście działów tematycznych, w tym Arboretum, Alpinarium, Flory Polski oraz Wschodniej i Południowowschodniej Europy. Są też bardziej egzotyczne działy: Roślin Biblijnych oraz Tropikalnych i Subtropikalnych. W sumie w ogrodzie zgromadzono ponad 1600 gatunków drzew i krzewów, 3300 gatunków roślin zielnych oraz 1600 gatunków roślin szklarniowych. Wiosną największą atrakcją są wielokolorowe kobierce krokusów, narcyzów, hiacyntów i tulipanów (kilkuset gatunków), a latem równie bogate w barwy i odmiany szpalery róż. Miłośnicy egzotyki znajdą w szklarniach setki gatunków i odmian roślin strefy śródziemnomorskiej, Afryki, obu Ameryk, Australii i Nowej Zelandii.

Ogród Botaniczny UMCS, ul. Willowa, 20-810 Lublin, tel. 81 743 49 00, 743 49 45; botanik@hektor.umcs.lublin.pl, www.garden.umcs.lublin.pl

Wycieczka w Ogrodzie Botanicznym w Lublinie, fot. archiwum OB UMCS

Nad Zalewem Zemborzyckim, fot. P. Maciuk

Zalew Zemborzycki

Położony na południowym krańcu miasta, w sąsiedztwie lasów, jest ulubionym miejscem spacerów i aktywnego wypoczynku lublinian. Zalew, utworzony na rzece Bystrzycy, ma ok. 280 ha powierzchni i ponad 13 km urozmaiconej linii brzegowej. Wokół akwenu wiedzie ścieżka rowerowa, prowadząca wzdłuż rzeki Bystrzycy do lubelskiego śródmieścia.

Bystrzyca i zalew są także popularnym miejscem spływów kajakowych. Nad brzegami akwenu znajduje się kilka ośrodków wypoczynkowych, wśród nich „Słoneczny Wrotków” z basenami pływackimi i rekreacyjnymi, brodzikiem dla dzieci i wielką rurową zjeżdżalnią. W ośrodku, w części piaszczystej plaży urządzono atrakcyjny plac zabaw dla dzieci w formie „Wyspy Skarbów” – z makietami

Zalew Zemborzycki, fot. P. Maciuk

Ośrodek „Słoneczny Wrotków”, fot. P. Maciuk

statku, latarni morskiej i osadą piratów. Aktywni mogą skorzystać z parku linowego oraz z wypożyczalni sprzętu pływającego.

W niedalekim sąsiedztwie znajduje się Ośrodek Sportów Wodnych „Reland” z jednym z ciekawszych w kraju wyciągów narci wodnych, w którym rozgrywane są ogólnopolskie i międzynarodowe zawody w narciarstwie wodnym i wakeboardzie.

Na zachodnim brzegu usytuowana jest starsza baza noclegowa i gastronomiczna z campingiem w ośrodku „Marina”, portem jachtowym MOSiR oraz siedzibami klubów żeglarskich i kajakowych.

OW „Słoneczny Wrotków”, ul. Osmolicka 1, 20-523 Lublin, tel. 81 466 51 70, 744 06 59; bok@mosir-lublin.pl, www.mosir.lublin.pl/wrotkow. MOSiR „Bystrzyca”, ul. Krężnicka 6, www.mosir.lublin.pl/zalew. Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny „Reland”, ul. Żeglarska 5A, tel. 81 745 63 43, 605 232 325; reland@poczta.onet.pl, www.nartywodne.pl. Ośrodek Marina – Funsail (wypożyczalnia, rejsy statkiem, spływy kajakowe), ul. Krężnicka 6, tel. 81 444 84 44, 660 007 660; info@kajaki24.com, info@funsail.com

Rowerzyści nad zalewem, fot. P. Maciuk

Renesansowe miasto Zamość – pomnik UNESCO, fot. D. Gronowicz

ZAMOŚĆ Miasto renesansu

Zamość – miasto wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO – jest znanym celem wycieczek krajowych i zagranicznych turystów. Corocznie przez całe lato miasto staje się ważną stolicą kultury, organizując wielkie plenerowe imprezy, m.in.: Jarmark Hetmański, Zamojskie Lato Teatralne, Zamojską Arlekinadę – Festiwal Kultury „Arte Cultura, Musica, E...”, Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny Eurofolk czy Międzynarodowe Spotkania Wokalistów Jazzowych.

Zamość – Stare Miasto, fot. archiwum UMWL

Muzeum Zamojskie - fragment ekspozycji w zabytkowym wnętrzu kamienicy ormiańskiej, fot. P. Maciuk

Zamość to miasto idealne, zbudowane według renesansowych traktatów przez włoskiego architekta Bernardo Morando dla kanczera Jana Zamojskiego. Wielki twórca i mecenas-intelektualista stworzyli w II poł. XVI w. dzieło swego życia – niepowtarzalne miasto, łączące piękno z funkcjonalnością (na wzór idealnego organizmu ludzkiego).

Zamojskie Centrum Informacji Turystycznej i Historycznej, Rynek Wielki 13, 22-400 Zamość, tel. 84 639 22 92; zci@zamosc.pl, www.zci.zamosc.pl

Rynek i kamienice

Rynek Wielki imponuje rozmiarami (100x100 m) i wyjątkowej urody kamienicami, z przesklepionymi podcieniami w parterze i bogatymi attykami w zwieńczeniach. Północną pierzeję Rynku tworzy zespół kilku kamienic ormiańskich (obecnie siedziba Muzeum

Rynek Wielki z Ratuszem i kamienicami ormiańskimi, fot. S. Turski

Kamienice Ormiańskie i Ratusz przy Rynku, fot. P. Maciuk

Muzeum Zamojskie, ul. Ormiańska 30; biuro@muzeum-zamojskie.pl, www.muzeum-zamojskie.pl, tel. 84 638 64 94
Trasa w podziemiach oficyn Ratusza, Rynek Wielki 13, tel. 84 639 22 92; zci@zamosc.pl, www.zci.zamosc.pl

Zamojskiego) oraz budynek ratusza – z wysoką wieżą (51 m.) i charakterystycznymi reprezentacyjnymi schodami, dobudowanymi w II poł. XVIII w. W piwnicach oficyn Ratusza znajduje się trasa podziemna.

Od strony południowej i północnej głównego placu położone są jeszcze dwa mniejsze rynki: Solny i Wodny, a w sąsiedztwie pałacu magnackiego, połączonego z Rynkiem Wielkim centralną ulicą Grodzką, znajdują się trzy okazałe gmachy: Akademia Zamojska, Arsenal i Kolegiata z rodzowym mauzoleum Zamojskich.

Kolegiata

Kolegiata (od 1992 r. katedra) p.w. Zmartwychwstania Pańskiego i św. Tomasza Apostoła została zbudowana na przełomie XVI i XVII w. w stylu późnego renesansu. Świątynia była dla Zamościa i ordynacji Zamojskich tym, czym dla Krakowa i Rzeczypospolitej katedra wawelska. Bogatej dekoracji architektonicznej, w tym sztukaterii sklepiń, towarzyszy równie wspaniałe wyposażenie wnętrza, m.in. cykl obrazów Jana Kasińskiego – ucznia Tomasza Dolabelli z pocz. XVII w. Obrazy te, przedstawiające sceny z życia św. Tomasza, przypisywane są też wielkiemu mistrzowi

Płyta nagrobna hetmana Jana Zamojskiego w katedrze zamojskiej, fot. S. Turski

Wnętrze katedry zamojskiej, fot. P. Maciuk

weneckiemu Domenico Tintoretto, który namalował dla zamojskiej kolegiaty przedstawienia świętych Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty w ołtarzu głównym z lat 1602-1614, przeniesionym później do kościoła w Tarnogrodzie. Do arcydzieł europejskiego malarstwa religijnego należy też obraz „Zwiastowanie NMP” florenckiego mistrza Carlo Dolci z 1650 r.

Katedra pełni funkcję mauzoleum rodziny Zamojskich – w kryptach pod kościołem złożono wszystkich ordynatów, a ich pamięci poświęcona jest Kaplica Ordynacka z płytą epitafijną twórcy miasta i ordynacji – Jana Sariusza Zamoyskiego i nagrobkiem XIV ordynata Tomasza Stanisława Zamoyskiego (w kaplicy wiszą ich portrety pędzla Wojciecha Gersona).

Przy katedrze stoi wysoka barokowa dzwonnica, z której można podziwiać panoramę miasta. W dzwonnicy trzy zabytkowe dzwony: Jan (z 1662 r., jeden z największych w Polsce, o wadze 4300 kg i średnicy 200 cm), Tomasz (1721 r., 1200 kg) i Wawrzyniec (1715 r., 170 kg).

W części zabudowań katedralnych, tzw. Infułtce, mieści się Muzeum Sakralne z bogatymi zbiorami szat, ksiąg i paramentów liturgicznych z okresu od XVI do XX w.

Muzeum Sakralne Katedry Zamojskiej (nieczynne z powodu remontu). Punkt widokowy na dzwonnicy katedralnej, ul. Kolegiacka 1 A, tel. 84 639 26 14, www.katedra.zamojskolubaczowska.pl

Muzeum Fortyfikacji i Broni „Arsenał”, fot. P. Rogalski

Arsenał i twierdza

Miasto otaczał nowoczesny system fortyfikacji z siedmioma bastionami i trzema bramami: Lubelską, Szczepczeską i Lwowską (w XIX w. dobudowano dwie: Nową Bramę Lubelską i Nową Bramę Lwowską). Twierdza zamojska nie została zdobyta szturmem ani przez wojska kozacko-tatarskie w czasie powstania Chmielnickiego, ani przez Szwedów podczas potopu. Znaczną część murów obronnych zburzono dopiero w II poł. XIX w.

Dzieje twierdzy ilustruje wystawa w Muzeum Fortyfikacji i Broni „Arsenał”, mieszcząca się w historycznym budynku Arsenału z I poł. XVII w., prochowni oraz w nowoczesnych, podziemnych obiektach w obrębie częściowo zrekonstruowanego bastionu III z kurtyną łączącą bastion z Bramą Szczepczeską.

Widowisko historyczne przy Nadszańcu-Bastionie VII, fot. J. Małecka

Kurtyna wschodnia twierdzy zamojskiej, fot. archiwum UMWL

Miłośnikom fortyfikacji warto polecić też spacer podziemną Trasą Turystyczną Bastion VII – Nadszaniec, poprowadzoną wewnętrznymi galeriami strzeleckimi i artyleryjskimi, poternami i pochylniami. Na dachu nadszańca znajduje się taras z widokiem na miasto i przedpole twierdzy.

Muzeum Fortyfikacji i Broni „Arsenal” – oddział Muzeum Zamojskiego, ul. Zamkowa 2, tel. 84 638 40 76, 882 106 007; www.muzeum-zamojskie.pl
Trasa Turystyczna Bastion VII – Nadszaniec, ul. W. Łukasińskiego 2, tel. 84 639 30 18; www.nadszaniec.zamosc.pl

Ogród Zoologiczny

Jedyny w Polsce Środkowowschodniej, został w ostatnich latach gruntownie zmodernizowany, wyposażony w nowoczesne pawilony i wybiegi, stając się jedną z największych turystycznych atrakcji regionu. Zamojskie ZOO powstało już w 1919 roku, jako mały ogród przyszłolny. Obecnie prezentuje, na ponad 9 ha powierzchni, około 250 gatunków zwierząt z różnych rejonów świata.

Z wizytą u lwa w zamojskim ZOO, fot. S. Turski

Dziki kot Chaus z zamojskiego zoo, fot. M. Tereszczuk

Szczególnie warto odwiedzić pawilon dużych kotów, gdzie obok wybiegów lwów, tygrysa amurskiego i panter cejlońskich, znajdują się świetnie zaaranżowane akwaria i terraria z bogatą kolekcją ryb, gadów i płazów. Imponujące wrażenie robi też żyrafałnia z kilkumetrowymi mieszkańcami afrykańskiej sawanny oraz małpiarnia z bogatą kolekcją gibbonów, gerez, kapucynek, koczokodanów, makaków i innych gatunków małp, a także lemurów. W części wielkiego pawilonu mieści się motylarnia z fragmentem tropikalnej dżungli. Rosną tu storczyki, bromelie, liany, bluszcz i inne rośliny blisko 200 gatunków, stanowiące naturalne środowisko barwnych motyli, z brazylijskim metalicznie-niebieskim morfo oraz jaskrawo ubarwioną madagaskarską pawicą księżycową. Te i wiele innych okazów zadziwiającego świata owadów można podziwiać corocznie od kwietnia do końca września, a przez cały rok niemniej barwne kolibry.

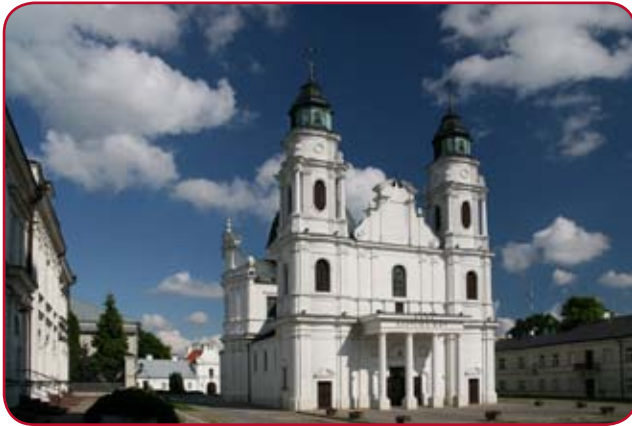
W centrum ogrodu znajduje się minizoo, w którym mieszkają małe kucyki, kozy i owce. W sąsiedztwie jest plac zabaw, minipark linowy Zoolandia oraz kawiarnia.

Ogród Zoologiczny im. Stefana Milera, ul. Szczepieńska 12, 22-400 Zamość, tel. 84 639 34 79, 639 34 70, www.zoo.zamosc.pl

Pawilon z akwariami i terrariami, fot. archiwum zoo

Bazylika pw. Narodzenia NMP, fot. K. Dromlewski

CHEŁM

Góra Katedralna

Początki Chełma sięgają wczesnego średniowiecza (VIII-X w.), kiedy istniał tu jeden z Grodów Czerwieńskich, strzegących południowowschodnich rubieży ziem Łędzian, a od X wieku Polan. W I poł. XIII w. Chełm stał się stolicą księstwa halicko-wołyńskiego. Książę Daniel Romanowicz wystawił książęcy gród i cerkiew katedralną. Odbity przez Kazimierza Wielkiego, został na trwałe włączony do Polski – jako stolica Ziemi Chełmskiej – przez królową Jadwigę. Miasto na prawie magdeburskim lokował król Władysław Jagiełło w roku 1392.

Na Górze Katedralnej, zwanej też Górą Chełmską lub Zamkową, znajduje się zespół bazyliki Narodzenia Najświętszej Marii Panny (dawnej katedry unickiej) z XVIII-XIX w. Okazałą barokową świątynię projektował Paweł Antoni Fontana, a wewnątrz ozdobił m.in. lwowski rzeźbiarz i snycerz Michał Filewicz oraz wileński malarz Franciszek Smuglewicz. Spora część wyposażenia uległa zniszczeniu po kasacie unii i przekształceniu katedry na sobór. Otaczany wielkim kultem obraz MB Chełmskiej z ołtarza głównego, został w 1915 r. wywieziony do Rosji, a obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum Ikony Wołyńskiej w Łucku. W bazylice chełmskiej jest nadal otaczana kultem kopia z lat międzywojennych XX w.

W zespole budynków katedralnych zachowały się m.in.: Brama Uściąguska z 1616 r., klasztor bazylianów z lat 1639-49, pałac biskupów unickich (1711-30). Najbardziej monumentalną budowlą jest katedralna dzwonnica, powstała w latach 70. XIX w., mieszcząca trzy wielkie dzwony: Maria (z 1939 r., o wadze ok. 2,2 t), Stanisław (1946 r., 3 t) i Julian (1946, 1,2 t). Na szczycie dzwonnicy mieści się punkt widokowy, a na parterze Mauzoleum Ofiar Terroru Hitlerowskiego i Stalinowskiego.

Najstarsza budowla na Górze Katedralnej – Brama Uściąguska, fot. K. Dromlewski

W północno-zachodniej części Góry Katedralnej wznosi się wysoki ziemny nasyp, zwany Wysoką Górką, będący reliktem wczesnośredniowiecznego grodziska. Archeolodzy odkryli tu zarówno ślady drewniano-ziemnych umocnień grodowych z VIII-XII w., jak nieco późniejsze relikty murowanego palatium kniazia Daniela z XIII w. i kamiennej mieszkalno-obronnej wieży kazimierzowskiej z wieku XIV. Obok tej ostatniej budowli powstał zamek kasztelański, który przetrwał do najazdu wojsk tatarsko-kozackich w poł. XVII wieku.

Parafia pw. Narodzenia NMP, ul. Lubelska 2, 22-100 Chełm, tel. 82 565 24 75; bazylika.kancelaria@gmail.com, www.bazylika.net

Chełmskie Podziemia Kredowe

Chełm słynie z unikalnych na skalę światową podziemnych wyrobisk kredy, eksploatowanych przez mieszczan od XVI w. Naukowcy szacują, że labirynt wielokondygnacyjnych chodników może sięgać nawet 40 kilometrów! Turystom udostępnia się szlak o długości 2 km i głębokości do 12 m.

W kredowych podziemiach, fot. P. Maciuk

Wycieczka w Podziemiach Kredowych w Chełmie, fot. S. Turski

Podziemny labirynt wiedzie pod centrum miasta, przez kilka większych komór, powstałych w wyniku połączenia tuneli. Jedną z komór pod chełmskim rynkiem poświęconą jest duchowi Bieluchowi. Ten legendarny władca kredowych podziemi, utożsamiany z białym niedźwiedziem z herbu miasta, czasem ukazuje się turystom. Atrakcją trasy są też: szyb staromiejskiej studni oraz ekspozycje górnicze i archeologiczne.

Chełmskie Podziemia Kredowe, ul. Lubelska 55 a, tel. 82 565 25 30; zabytkowakopalnia@interia.pl, www.itchełm.pl

Kościół pw. Rozesłania Apostołów

Jeden z najpiękniejszych kościołów w regionie, zaprojektowany przez wybitnego architekta Pawła Antoniego Fontanę, powstał w latach 1753-1763. Fundatorami byli właściciele okolicznych majątków ziemskich, m.in. Wolscy z Uhra i Rzewuscy z Sielca. Późnobarokowa świątynia z ośmioboczną nawą główną i eliptycznym obejściem z rzędem kaplic, stanowi doskonale połączenie dwóch planów – podłużnego z centralnym (podobne kościoły Fontana, jako architekt magnackiego dworu Sanguszków, zaprojektował także we Włodawie i Lubartowie). Potężną zachodnią fasadę zdobią na narożach wysokie wieże, a przed kościołem stoją figury św. Józefa Kalasantego i MB Łaskawej.

Budowniczym świątyni był Tomasz Rezler, a wśród wielu autorów bogatego barokowo-rokokowego wystroju wnętrza zapisali się najwięksi mistrzowie epoki: rzeźbiarz i snycerz Michał Filewicz oraz malarze Szymon Czechowicz i Józef Mayer.

W łozach nad zakrystiami działa muzeum parafialne z ciekawą kolekcją szat, naczyń liturgicznych i cennych relikwiarzy.

Kościół pw. Rozesłania Św. Apostołów – polichromie na sklepieniu, fot. K. Dromlewski

Ciekawostką jest to, że kościół stoi w miejscu wcześniejszej katedry rzymskokatolickiej, zbudowanej w 1417 r. przez króla Władysława Jagiełłę jako wotum za zwycięstwo grunwaldzkie. Pierwotny kościół pełnił funkcję katedry do 1490 r., kiedy to siedzibę biskupstwa przeniesiono do Krasnegostawu.

Przy kościele Rozesłania Apostołów znajduje się duży zespół popijarskich budynków klasztornych z I poł. XVIII w. Pijarzy byli obecni w Chełmie od 1667 do 1864 roku, prowadząc parafię, szkołę dla szlacheckich synów (trzecie po Warszawie i Krakowie kolegium w Polsce), bibliotekę i szpital dla ubogich. Obecnie budynki poklasztorne zajmuje parafia oraz Muzeum Chełmskie.

Parafia pw. Rozesłania Św. Apostołów, ul. Lubelska 55, 22-100 Chełm, tel. 82 565 56 40; kancelaria@rozeslanie.pl, www.rozeslanie.pl

Kościół pw. Rozesłania Św. Apostołów, fot. K. Dromlewski

W Galerii 72 w Muzeum Chełmskim, fot. G. Zabłocki

Muzeum Ziemi Chełmskiej

Ma główną siedzibę w gmachu dawnego klasztoru i kolegium pijarskiego przy Lubelskiej 55. Mieści się tu dział sztuki współczesnej, z kolekcją opartą na dokonaniach słynnej Galerii 72. Galeria, założona w 1972 r. przez jednego z czołowych twórców polskiej powojennej awangardy Kajetana Sosnowskiego, a później przez blisko 30 lat prowadzona przez dr Bożenę Kowalską, zorganizowała blisko 200 wystaw i zgromadziła imponujący zbiór współczesnej sztuki polskiej i zagranicznej, głównie nurtu abstrakcyjnego i metaforycznego.

W sąsiednim budynku przy Lubelskiej 57 znajdują się działy historyczny i przyrodniczy, a przy Lubelskiej 56a archeologiczny i etnograficzny. Dział sztuki dawnej, z bogatą kolekcją rzemiosła artystycznego oraz sztuki sakralnej obrządków rzymskokatolickiego, grekokatolickiego i prawosławnego, urządzono w dawnej cerkwi unickiej przy ul. Św. Mikołaja 4.

Wystawa etnograficzna w Muzeum Ziemi Chełmskiej, fot. G. Zabłocki

Wystawa „Bo piękno na to jest, by zachwycało”, fot. G. Zabłocki

Szczególny zbiór cennych archiwaliów i muzealiów pozostawił dla muzeum jego założyciel i pierwszy kustosz Wiktor Grzegorz Ambroziewicz. Był dyrektorem Gimnazjum im. Stefana Czarnieckiego i pierwszym cywilnym komisarzem miasta po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Rok później stworzył przy gimnazjum muzeum na bazie zbiorów rozwiązanego zaborczego Muzeum Cerkiewno-Archeologicznego.

Muzeum Ziemi Chełmskiej im. W.G. Ambroziewicza, ul. Lubelska 55-57, 22-100 Chełm, tel. 82 565 26 93; biuro@mzch.pl, www.muzeum.chelm.pl

Osiedle „Dyrekcja”

Jednolity pod względem urbanistycznym i architektonicznym zespół zabudowy z lat międzywojennych XX w., powstał na potrzeby Wschodniej Dyrekcji Kolei Państwowych, która decyzją najwyższych władz, w tym samego naczelnika J. Piłsudskiego, miała się przenieść do Chełma z Radomia. Plan zabudowy, opracowany w latach 1926-29 przez Zakład Architektury Polskiej w Warszawie, objął kilkudziesięciohektarowy teren na wschód od Góry Chełmskiej,

Osiedle „Dyrekcja” – fragment przedwojennej zabudowy mieszkaniowej, fot. archiwum UMWL

należący do rządowego majątku Starostwo –Obłonie. Projekt, powstały pod kierunkiem Adama Kuncewicza i Adama Paprockiego, zyskał dużą sławę dzięki prezentacjom m.in. na wystawie Związku Miast Polskich oraz na Kongresie Urbanistów w Wiedniu. Zakładał nie tylko budowę gmachów dyrekcji (dla ponad 700 pracowników), ale także szereg obiektów usługowych i domów mieszkalnych (dla ponad 600 rodzin) oraz parków i skwerów. Stąd rada miasta Chełma już w 1931 r. uchwaliła plan rozwoju dla nowej dzielnicy, nazywanej Nowym Miastem.

Mimo że do wybuchu II wojny światowej nie udało się zrealizować całego założenia, to jednak wybudowano znaczącą część osiedla założonego w sumie na blisko 50 tys. mieszkańców. Wytyczono 22 ulice, z centralną arterią im. Marszałka J. Piłsudskiego, łączącą dworzec PKP z nowo wybudowanym głównym gmachem dyrekcji kolei. W sąsiedztwie Góry Chełmskiej powstało tzw. Osiedle „Dyrekcja Górna” – zespół ponad 30 kilkurodzinnych domów, przykrytych czerwoną dachówką, nawiązujących architektoniczną formą oraz neobarokową dekoracją do tradycyjnego polskiego dworku. Poniżej, w obrębie tzw. „Dyrekcji Dolnej”, wzniesiono znacznie większe kilkukondygnacyjne wielorodzinne bloki, a całe osiedle rozbudowano po wojnie.

Ciekawa jest historia głównego gmachu kolejowej dyrekcji, która nigdy nie została przeniesiona do Chełma (po II wojnie siedzibą Wschodniej Dyrekcji Kolei Państwowych został Lublin). Monumentalny pięciokondygnacyjny biurowiec, w kształcie litery H, mieszczący ponad 350 lokali, był w czasie okupacji siedzibą władz niemieckich, w tym biur Arbeitsamtu. W lipcu 1944 rezydował tu przez kilka dni Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (przeniesiony później do Lublina), a do jesieni 1945 r. mieściła się Oficerska Szkoła Artylerii WP. Obecnie gmach jest siedzibą starostwa powiatowego oraz filii urzędów wojewódzkiego i marszałkowskiego.

Chełmski Ośrodek Informacji Turystycznej, ul. Lubelska 63, 22-100 Chełm, tel. 82 565 36 67; itchelm@wp.pl, www.itchelm.pl

Jeden z dworków mieszkalnych w Osiedlu Dyrekcja, fot. archiwum UMWL

Zespół zamkowo-parkowy Radziwiłłów w Białej Podlaskiej, fot. archiwum CIT

BIAŁA PODLASKA

Zespół zamkowo-parkowy

Miasto, założone w II poł. XIV w., było ważnym ośrodkiem w dobrach magnackich Radziwiłłów, po których zachowała się część dawnego zespołu zamkowego w pięknie odrestaurowanym parku.

Ufortyfikowany zespół zamkowy, zbudowany na planie pięcioramiennej gwiazdy z bastionami chronionymi fosą i ziemnym wałem, stanowi doskonały przykład „staroholenderskiej szkoły” budownictwa obronno-rezydencjonalnego XVII-XVIII w. Wprawdzie do dziś nie przetrwał barokowy pałac Radziwiłłów, ale zachowane oficyny, brama w kształcie łuku tryumfalnego, połączona tunelowym łącznikiem (zwanym „szyją”) z wysoką sześciokondygnacyjną wieżą strażniczą oraz inne parkowe obiekty pokazują wielkość i rozmach tej magnackiej siedziby.

Park, położony nieopodal centrum miasta, jest ulubionym miejscem spacerów białczan i turystów. W budynkach zespołu zamkowego mieszczą się m.in.: Muzeum Południowego Podlasia, Galeria Podlaska oraz Miejska Biblioteka Publiczna z Biblioteką Barwną i Multicentrum, będącymi miejscem zabawy, edukacji i popularyzacji różnych dziedzin nauki.

Rewitalizacją objęto parohektarowy teren dawnego dziedzińca zamkowego i położonych obok ogrodów włoskich. Centralnym punktem jest plac z piętrową fontanną, dzielący geometryczne kwatery, obsadzone bukszpanem. Spacerując po parku można też podziwiać fragmenty dawnego ogrodzenia z łukami arkadowymi, odsłonięte przez archeologów. Wśród odnowionych parkowych budynków są: kaplica zamkowa św. Jozafata z 1629 r. i wieżyczka

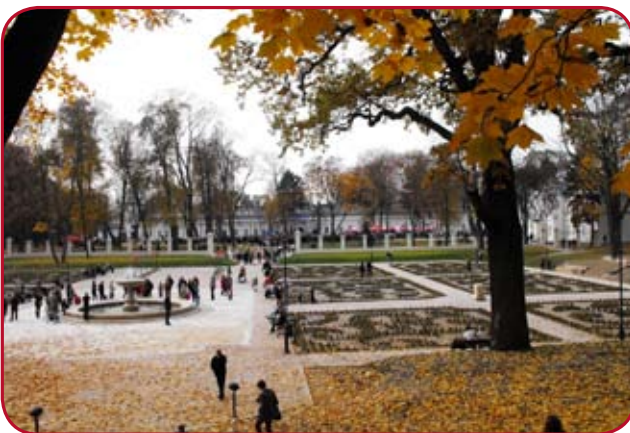

Biała Podlaska – brama wjazdowa zespołu zamkowego Radziwiłłów, fot. T. Żaczek

wschodnia, pozostała po nieistniejącym zamkowym skrzydle. Warto wybrać się tu na spacer także wieczorem, bo teren ma barwną iluminację.

W sąsiedztwie zespołu zamkowego znajduje się budynek dawnej Akademii Bialskiej, fundowanej w 1628 r., a obok pomnik jej najwybitniejszego ucznia – Józefa Ignacego Kraszewskiego. Drugi pomnik-ławeczka z postacią pisarza jest na Placu Wolności.

Centrum Informacji Turystycznej, Plac Wolności 10, 21-500 Biała Podlaska, tel. 83 341 67 30; cit@bialapodlaska.pl, www.cit.bialapodlaska.pl

Włoskie Ogrody w Parku Radziwiłłowskim, fot. archiwum UMWWL

Muzeum Południowego Podlasia – wystawa ikon, fot. T. Żaczek

Muzeum Południowego Podlasia

Usytuowane w kilku obiektach poradziwiłłowskiego zespołu zamkowego, słynie przede wszystkim z jednej z największych w kraju kolekcji rosyjskich ikon. Zbiór liczy ponad 1600 obrazów malowanych tradycyjną techniką temperową na desce, ale także ikon metalowych, z okresu od XVII do pocz. XX w. W dużej części są to zabytki pochodzące z nielegalnego przemysłu odkrywanych na wschodniej granicy.

Dział Artystyczny bialskiego muzeum może też pochwalić się świetną kolekcją obrazów, rysunków i grafik, zatytułowaną „Konie, jeźdźcy, zaprzęgi w malarstwie polskim XIX i XX w.”. Możemy tu oglądać dzieła wielu wybitnych twórców, m.in. Piotra Michałowskiego, Alfreda Wierusz Kowalskiego, Juliusza Wojciecha i Jerzego Kossaków. Zbiór ten uzupełniają prace polskich artystów II poł. XX w., uczestniczących w organizowanych przez blisko ćwierć wieku plenerach malarskich w nieodległym Janowie Podlaskim, znanym ze stadniny koni arabskich.

W muzeum warto zwrócić uwagę na dział etnografii, w tym największy w kraju zbiór obrazów, akwarel i rysunków uznanego ludowego twórcy Bazylego Albiczuka z Dąbrowicy Małej, który w polskiej sztuce ludowej zasłynął cyklem niesamowicie barwnych obrazów przedstawiających wiejskie ogrody.

Muzeum Południowego Podlasia, ul. Warszawska 12, 21-500 Biała Podlaska, tel. 83 341 67 57; muzeum@muzeumbiala.pl, www.muzeumbiala.pl

Kościół św. Anny

Najcenniejsza świątynia miasta, usytuowana naprzeciw zespołu zamkowego, ma bardzo ciekawą historię. Kościół zbudował w latach 1597-1602, na fundamentach rozebranego zboru ariańskiego, Mikołaj Krzysztof „Sierotka” Radziwiłł – gorliwy katolik i pielgrzym do Ziemi Świętej, a wcześniej innowierca, który po nawróceniu zamieniał zbory fundacji swego ojca na kościoły.

Sklepienie Kaplicy Radziwiłłowskiej w kościele św. Anny, fot. T. Żaczek

Kilkadziesiąt lat później kolejni właściciele miasta – Katarzyna z Sobieskich Radziwiłłowa, siostra króla Jana III Sobieskiego oraz Anna i Karol Stanisław Radziwiłłowie, dobudowali do kościoła kaplicę – rodowe mauzoleum, umieszczając w niej puszkę z sercem swego wielkiego przodka.

Kaplica Radziwiłłowska (pw. św. Jana Kantego) jest dziś najciekawszą częścią kościoła, który w wyniku przebudów utracił wiele pierwotnych cech. Dekoracja stiukowa i polichromie, szczególnie na sklepieniu kopuły kaplicy mają bogatą symbolikę, łączącą niezmierną rzeczywistość Boga i Świętych z postacią i życiem patrona – Michała „Sierotki” Radziwiłła.

Naprzeciw Radziwiłłowskiej znajduje się kaplica Różańcowa, z cennym XVII-wiecznym wizerunkiem MB Śnieżnej (Różańcowej) oraz sceną Męczeństwa Unitów Podlaskich.

Biała Podlaska – kościół św. Anny, fot. T. Żaczek

W skład zespołu kościelnego wchodzi murowane ogrodzenie z dzwonnica bramą i murowana plebania z XVIII w. oraz pięknie odrestaurowany drewniany dworek – wikariat z pocz. XIX w.

Ciekawostką jest, usytuowany w sąsiedztwie kościelnego zespołu, pomnik patrona miasta – Św. Michała Archanioła, stojącego na smoku. Rzeźba z 1981 r., projektu Stanisława Ulatowskiego, nawiązuje wprost do herbu Białej Podlaskiej, ustanowionego w 1670 r. przez Michała Kazimierza Radziwiłła, który odbudował miasto ze zniszczeń po potopie szwedzkim.

Parafia pw. Św. Anny, ul. Warszawska 3A, 21-500 Biała Podlaska, tel. 83 343 51 84; info@anna-bp.pl, www.anna-bp.pl

KAZIMIERZ DOLNY Fara i Rynek

Kazimierz Dolny to jedno z najstarszych miast regionu, lokowane przez Kazimierza Wielkiego w połowie XIV w. Z okresu średniowiecza pochodzą zamek i baszta obronna, strzegące przeprawy wiślanej. Obie budowle, dziś w dobrze zachowanej ruinie, stanowią – wraz z kościołem farnym, Rynkiem Wielkim i klasztorem oo. Reformatorów – główną oś widokową miasteczka, równoległą do koryta Wisły, tworzącej tu bardzo malowniczy przełom. Brukowany Rynek, z zadaszonymi studniami na drewnianych słupach, otaczają pierzeje niewielkich kamieniczek, a nad placem góruje kościół farny.

Fara p.w. świętych Bartłomieja i Jana Chrzyciela powstała w XVI-XVII w. na murach gotyckiej świątyni (o czym świadczy wyniosła bryła budynku i późnogotycki portal głównego wejścia). Architekt Jakub Balin nadał kościołowi renesansową szatę – z bogato zdobionymi szczytami i sklepieniami w duchu renesansu lubelskiego.

Widok z Rynku na farę, fot. A. Pietruszka

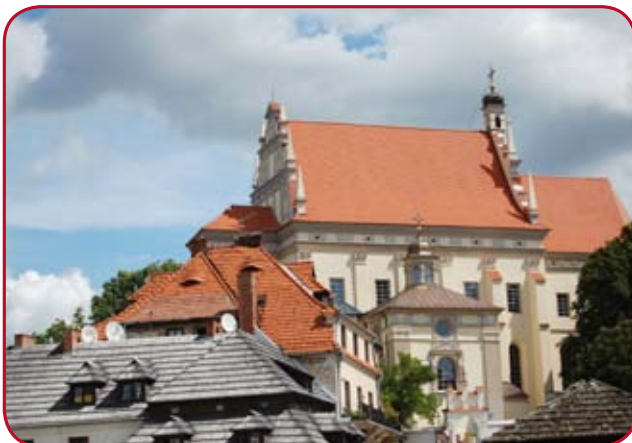

Wnętrze kościoła farnego, fot. P. Maciuk

Przykładem tego stylu jest jedna z kilku kaplic, fundowana przez Górskich w 1625 r. Zbudowana wg. projektu znanych muratorów Jana Wolffa i Adama Wójtowicza, na planie kwadratu, przykryta jest wysoką kopułą zdobioną sztukateriami.

Fara ma wiele cennych elementów wyposażenia, w tym m.in. kamienną chrzcielnicę z 1587 r. z warsztatu Santi Guccio, bogato zdobione późnorenesansowe ołtarze oraz organy z 1620 r., będące dziś najstarszym czynnym instrumentem w Polsce. Corocznie w sezonie turystycznym w kazimierskiej Farze organizowane są Letnie Koncerty Organowe.

Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Chrzyciela i św. Bartłomieja,
ul. Zamkowa 6, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 81 881 08 70;
www.kazimierz-fara.pl

Fara w Kazimierzu Dolnym, fot. archiwum LROT

Kamienice Mikołaja i Krzysztofa Przybyłków, fot. S. Turski

Kamienice i spichlerze

Najzamożniejsi kupcy wznosili bogato zdobione kamienice – najpiękniejsze z nich to kamienice Mikołaja i Krzysztofa Przybyłków w Rynku oraz Bartłomieja Celeja przy ul. Senatorskiej (dziś Muzeum Nadwiślańskie). Szczególną uwagę zwracają bogate dekoracje rzeźbiarskie – figuralne i roślinne, pokrywające niemal całe elewacje oraz wysokie attyki w zwieńczeniach budynków, będące przykładami rodzimej twórczości miejscowych muratorów, przetwarzających renesansowe i manierystyczne wzorce.

Szczyty kościoła farnego stały się wzorcem dla wielu kazimierskich spichlerzy, w których bogaci kupcy magazynowali zboże spławiane Wisłą do Gdańska. Statki i tratwy cumowały na całej

Kamienica Celejowska, obecnie Muzeum Nadwiślańskie, fot. S. Turski

Muzeum Przyrodnicze w dawnym spichlerzu, fot. S. Turski

trzykilometrowej linii brzegowej miasteczka – od Przedmieścia Krakowskiego (nieopodal kamieniołomów) po Bochotnickie. Niegdyś było tu ponad 60 spichlerzy, dziś pozostało zaledwie kilkanaście, niektóre w ruinie. Najlepiej zachowane znajdziemy przy ul. Puławskiej (dawnym Przedmieściu Bochotnickim). To spichlerze Mikołaja Przybyły/Ulanowskich (z 1591 r.) i Krzysztofa Przybyły/Feuersteina (z 1600 r., przebudowany w XIX w.). Oba są w zarządzie Muzeum Nadwiślańskiego, w pierwszym mieści się Muzeum Przyrodnicze z bardzo interesującą wystawą geologiczną i przyrodniczą prezentującą środowisko Małopolskiego Przełomu Wisły. Ze spichlerzy przy ul. Krakowskiej (Przedmieście Krakowskie) jedynym zachowanym w całości jest spichlerz Kobiałki z 1636 r. Okazały piętrowy budynek, z szeroką loggią od frontu i wysokim szczytem z manierystyczną dekoracją, usytuowany był w zespole kilku podobnych, a nieistniejących już dziś spichlerzy w pobliżu przeprawy z Kazimierza do Janowca. W spichlerzu Kobiałki funkcjonuje hotel PTTK.

Muzeum Nadwiślańskie – Oddział Kamienica Celejowska,
ul. Senatorska 11/13, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 81 881 01 04;
celejowska@mnkd.pl, www.mnkd.pl

Muzeum Przyrodnicze (Spichlerz Mikołaja Przybyły), ul. Puławska 54,
tel. 81 881 03 26; przyrodnicze@mnkd.pl, www.mnkd.pl

Zamek i baszta

Widoczne w panoramie miasteczka najstarsze kamienne budowle – zamek i baszta – są dziś jedną z największych atrakcji turystycznych Kazimierza Dolnego. Turyści, odwiedzając oba obiekty mogą przenieść się w czasy średniowiecza i lokacji miasta. Baszta, wzniesiona w XIII w., pełniła podwójną funkcję – strażnicy i latarni dla statków wpływających do kazimierskiego portu. Zamek, fundowany w poł. XIV w. przez Kazimierza Wielkiego, był siedzibą kasztelani.

Kazimierz Dln. - widok z baszty na ruiny zamku, fot. archiwum UMWL

Okres najazdów i wojen w wieku XVII doprowadził do zniszczenia zamku, a w czasach zaborów wysadzono część murów, które groziły zawaleniem. Obecnie zarówno zamek, jak i baszta udostępnione są w postaci trwałej ruiny i, dzięki położeniu na wzniesieniu, stanowią doskonałe punkty widokowe na miasteczko i Wisłę w jej malowniczym przełomie.

Nieopodal znajduje się jeszcze jedno popularne miejsce widokowe – Góra Trzech Krzyży, dominująca w pejzażu nadwiślańskiego miasteczka. Krzyże postawiono tam w 1708 r., dla upamiętnienia ofiar morowej zarazy, która zdziesiątkowała ludność Kazimierza i okolic.

Zespół Zamkowy w Kazimierzu Dolnym, ul. Zamkowa 3, tel. 81 881 07 72;
zamek@kokpit.com.pl, www.zabytkikazimierzdolny.pl

Kazimierska baszta, fot. P. Maciuk

Letnie festiwale

Kazimierz Dolny, od co najmniej dwóch wieków ulubione miejsce plenerów malarzy, stał się najpopularniejszym ośrodkiem turystyki na Lubelszczyźnie. Miasteczko, zamieszkałe przez 2,6 tys. mieszkańców, odwiedza corocznie 1-1,2 mln turystów!

Od blisko pół wieku Kazimierz jest też gospodarzem najgłośniejszej imprezy folklorystycznej kraju – Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych. Corocznie w czerwcu oba rynki nadwiślańskiego miasteczka są areną przeglądu autentycznej wiejskiej twórczości wokalne i instrumentalnej, któremu towarzyszą jedyne w swoim rodzaju targi rzemiosła i sztuki ludowej.

Festiwal Dwa Brzegi, fot. A. Koziara

Natomiast w lipcu zjeżdżają nad Wisłę miłośnicy kina, dla których organizowany jest Festiwal Filmu i Sztuki „Dwa Brzegi”, obejmujący nie tylko Kazimierz, ale także położony po drugiej stronie rzeki Janowiec. Pod kilkoma namiotami, a wieczorami także pod chmurką – w scenerii Małego Rynku, trwają przez cały tydzień projekcje filmów wybranych z katalogów wielu zagranicznych i krajowych festiwali, retrospekcje starych obrazów oraz prezentacje twórców niezależnych. A seansom towarzyszą spotkania z ludźmi kina, koncerty, wystawy, spektakle teatralne, akcje uliczne i inne artystyczne działania w obiektach i plenerach Kazimierza, Janowca oraz sąsiednich miejscowości, np. Męcimierza.

Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych (organizator: Wojewódzki Ośrodek Kultury, Lublin), www.wok.lublin.pl

Festiwal Filmu i Sztuki DWA BRZEGI (organizator: Stowarzyszenie DWA BRZEGI, Kazimierz Dolny, Warszawa), www.dwabrzegi.pl

Kazimierskie wąwozy

Są jedną z największych atrakcji turystycznych nadwiślańskiego miasteczka i jego okolic (w obszarze Kazimierskiego Parku Krajobrazowego). Powstałe na skutek ciągłej erozji lessowego gruntu pod wpływem wód podziemnych, opadowych lub roztopowych, a niejednokrotnie także w wyniku działalności człowieka. Do najpiękniejszych wąwozów prowadzą popularne szlaki i ścieżki turystyczne.

Najczęściej odwiedzanym kazimierskim wąwozem jest Korzeniowy Dół, położony kilka km od centrum, na przedmieściu Doły. Jest to głębocznicza, wycięta w lessowym zboczu przez ludzi dla poprowadzenia drogi do pól. Przez wąwóz, uznany za pomnik przyrody, prowadzi ścieżka przyrodniczo-dydaktyczna o długości ok. 600 m. Ewenementem są wysokie na kilka metrów, niemal pionowe ściany, z których wyrastają mocno poplątane, wiszące w powietrzu korzenie starych drzew, tworzących ponad wąwozem zielone zadaszenie. Odkryta płatanina korzeni przybiera fantastyczne kształty, nadając temu miejscu baśniową scenografię.

Ścieżka dydaktyczna prowadzi też przez inny znany kazimierski wąwóz – Norowy Dół, z wieloma widocznymi śladami naturalnych procesów erozyjnych (kotły sufozyjne powstałe wskutek działania wód podziemnych oraz odkryte wapienne ściany, osuwiska i stożek napływowy u wylotu wąwozu).

W zachodniej części miasta najpopularniejszymi wąwozami są: Plebanica, zwana Plebanim Dołem, nad którym rozciąga się malowniczo zadrzewione wzgórze z cmentarzem parafialnym oraz znacznie rozleglejszy Wąwóz Małachowskiego, związany z miejscem śmierci powstańca – hrabiego Juliusza Małachowskiego oraz jedną z najciekawszych kazimierskich willi – Kuncewiczówką (więcej str. 104).

Wąwóz Korzeniowy Dół, fot. S. Turski

Wąwóz w Parchatce, fot. J. Malińska

W bliskich okolicach Kazimierza Dolnego atrakcyjne wąwozy znajdziemy pomiędzy Bochothicą, Parchatką i Zbędownicami, a dalej na wschód w rejonie Celejowa, Stoku, Karmanowic, Klementowic, Nałęczowa, Starego i Nowego Gaju (Płaskowyż Nałęczowski bije tu światowe rekordy – na 1 km kw. powierzchni przypada aż 11 km wąwozów).

Centrum Informacji Turystycznej w Kazimierzu Dolnym, ul. Rynek 15, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 709, cit@kokpit.com.pl, www.zabytkikazimierzdolny.pl

BIŁGORAJ

Miasto na Równinie Biłgorajskiej, w Kotlinie Sandomierskiej. Lokowane przez Gorajskich w 1568 r. (za zgodą króla Stefana Batorego, wydaną we Lwowie), na wzniesieniu Białej Goraj, w rozwidleniu rzek Czarna i Biała Łada (zwanymi wówczas Ruską i Polską Ładą).

Biłgoraj – Zagroda Sitarzka, fot. S. Turski

Wkrótce po nadaniu praw miejskich do Biłgoraja przybyli sitarze z Mazowsza i Kielecczyny, tworząc słynny w całej Rzeczpospolitej ośrodek tego rzemiosła. W okolicy nie brakowało surowca – drewna sosnowego na łuby i włosia końskiego na siatki, a z czasem wyrobem sit zajmowały się całe rodziny. Sitarze zaczęli sprzedawać sita na coraz dalszych rynkach, odbywając długie podróże po Europie i Azji.

Bogacąc się w intratnym rzemiośle i handlu, wytworzyli odrębny styl w zabudowie i wyposażeniu zagród, własny strój, a nawet język, którym mogli się łatwo posługiwać w obcych sobie krajach i środowiskach.

Historię biłgorajskich sitarzy dokumentuje i popularyzuje Muzeum Regionalne z oryginalną Zagrodą Sitarzką z XIX w. W chacie z 1810 r. można oglądać wnętrza mieszkalne sitarzkiej rodziny oraz pracownię z ręcznym i nożnym warsztatem do tkania siatek (tzw. płóciemek) z włosia. A w drewniwni można poznać tajniki wyrobu łubów (drewnianych pasów) do oprawiania sit. W zagrodzie są jeszcze m.in.: dwukomorowy spichlerz z naczyniami zasobowymi do przechowywania płodów rolnych oraz stępami, żarnami i innymi urządzeniami do przerobu ziarna, a także wozownia z kolekcją wozów, sań i innych środków transportu.

Pomnik ławeczka I. B. Singera, fot. archiwum Fundacji Biłgoraj XXI

Warto dodać, że biłgorajanie, wspólnie z działającą tu oraz w sąsiednim Nadrzeczcu Fundacją Kresy 2000, organizują na ulicach miasta cykliczne plenerowe widowiska: wiosenne „Pożegnanie sitarzy, co się nazywa żałosne” i jesienne „Powitanie sitarzy, co się nazywa radosne”, związane z obrzędami wyjścia i powrotu, nieraz po roku nieobecności, sitarzy handlujących wyrobami w dalekich Niemczech, Skandynawii, Turcji czy wielu guberniach Rosji.

Stara zabudowa Biłgoraja, w tym domy typu biłgorajskiego z podcieniami, uległa zniszczeniu w wielu pożarach oraz na skutek działań wojennych. Do dziś pozostały trzy barokowe kościoły,

Miasteczko kresowe w Biłgoraju, fot. archiwum Fundacja Biłgoraj XXI

kilkakrotnie przebudowywane, fundacji Potockich i Zamoyskich, a także szereg drewnianych i murowanych domów z przełomu XIX i XX w. oraz okresu międzywojennego.

Niestety, nie zachowała się zabudowa dzielnicy żydowskiej. Żydzi, dominujący przed wojną w społeczności miasta, zostali zgładzeni przez hitlerowców w biłgorajskim getcie lub w obozie koncentracyjnym w Bełżcu. Pozostał po nich jedynie kirkut w wieloma nagrobkami i pomnikiem pomordowanych w czasie wojny.

Najwybitniejszym przedstawicielem żydowskiej społeczności Biłgoraja jest wielki pisarz noblista Isaac Bashevis Singer, któremu wzniesiono w mieście pomnik – ławeczkę, a każdej wiosny organizowany jest festiwal Dni Singera.

Unikatem w skali kraju jest, wznoszone od kilku lat w dolinie rzeki Łady, „Miasto na Szlaku Kultur Kresowych”, odtwarzające fragment zabudowy z lat międzywojennych. Pomysłodawcy z Fundacji Biłgoraj XXI zamierzali tu bliskie sąsiedztwo obiektów charakterystycznych dla dzielnicy polskiej (m.in. rynek z ratuszem i kościołem), żydowskiej (z synagogą i domem Singera), ruskiej (z cerkwią i muzeum ikon). Będą też domy sitarskie oraz okazały budynek Biłgorajskiego Centrum Dialogu, Edukacji i Tolerancji Między Żydami i Polakami. Co ważne, wznoszone obiekty, obok funkcji ekspozycyjnej i muzealnej, będą też mieściły siedziby różnych organizacji i firm, restauracje, hotele, sklepy, punkty usług oraz mieszkania.

Zagroda Sitarska – oddział Muzeum Regionalnego, ul. Nadstawna 32, 23-400 Biłgoraj, tel. 84 686 04 84; muzeum.bilgoraj@op.pl, www.muzeumbilgoraj.pl/zagroda-sitarska.html
Fundacja Kresy 2000, ul. Konopnickiej 7/41, 23-400 Biłgoraj, tel. 84 686 60 77; fundacja@kresy2000.pl; Dom Służebny Polskiej Sztuce Słowa Muzyki i Obrazu, Nadrzecze 7, 23-400 Biłgoraj, tel. 84 688 41 77; www.kresy2000.pl
Fundacja Biłgoraj XXI, ul. I. B. Singera 9, tel. 691 032 140, 23-400 Biłgoraj, fundacja@bilgoraj21.pl, www.bilgoraj21.pl

HRUBIESZÓW

Jeden z ważniejszych Grodów Czerwieńskich, zwany w przeszłości Rubieszowem. Miastem stał się w 1400 roku na mocy aktu Władysława Jagiełły. Dzięki położeniu na skrzyżowaniu handlowych szlaków (m.in. z Chełma do Bełza oraz z Lublina do Włodzimierza Wołyńskiego), rozwijał się bardzo dynamicznie. Niestety, liczne wojny, najazdy, przemarsze wojsk już w XVII wieku doprowadziły miasto do ruiny. Podobnie było w następnym stuleciu, kiedy mieszkańców zdziesiątkowała epidemia dżumy, a kolejne zniszczenia przyniosła wojna północna. W końcu XVIII w. rozebrano mury zamku, a podobny los spotkał też zamki w pobliskich miasteczkach: Horodle, Uchaniach i Kryłowie.

Kościół pw. św. Mikołaja, fot. P. Maciuk

Do dzisiaj nie dotrwał także system obwałowań i murów obronnych Hrubieszowa, ale w mieście zachowało się wiele zabytków i charakterystyczna rzemieślniczo-kupiecka zabudowa z okresu od poł. XVIII do pocz. XX w. Do najstarszych budowli należy kościół parafialny poddominikański pw. św. Mikołaja z lat 1736-50, z bogatym barokowym i rokokowym wyposażeniem wnętrza. Przy kościele klasztor z poł. XVIII w. (obecnie szkoła) i murowana dzwonnica z poł. XIX w. W niewielkiej odległości od kościoła stoi barokowa plebania (miejsce urodzenia w 1847 r. Aleksandra Głowackiego – Bolesława Prusa), a przy niej zachowany dawny ogród plebański, zamieniony dziś w części na śródmiejski park z pomnikiem wielkiego pisarza.

Drugi z najstarszych hrubieszowskich kościołów to dawna cerkiew greckokatolicka z przełomu XVIII-XIX w. Kościół ten pw. św. Stanisława Kostki, ładnie położony na wysokiej skarpie nad rzeką Huczwą, pełni obecnie funkcję maryjnego sanktuarium zarządzanego przez bernardynów, a kultem otaczany jest wizerunek Matki Boskiej Sokalskiej, pochodzący z Sokala (obecnie na Ukrainie).

Jednym z najbardziej rozpoznawalnych symboli miasta jest prawosławna cerkiew pw. Zaśnięcia NMP z 1873 r. Harmonijna bryła, bogato dekorowana i zwieńczona aż 13 kopułami, czyni z niej jedną z najpiękniejszych cerkwi w Polsce.

Cerkiew prawosławna pw. Zaśnięcia NMP, fot. P. Maciuk

W niewielkiej odległości od cerkwi i kościoła poddominikańskiego wznosi się dworek rodziny Du Chateau. Zbudowany został w XVIII w., a później rozbudowany o dwa boczne skrzydła. Rozłożysty parterowy budynek kryty jest mansardowym dachem i ozdobiony czterokolumnowymi portykami. Obecnie mieści się w nim muzeum (więcej str. 105) oraz Towarzystwo Regionalne Hrubieszowskie.

W mieście bogatych kupców i rzemieślników zachowało się znacznie więcej miejskich dworców, zajazdów i bogatych kamienic, m.in. dziewiętnastowieczne domy Golakowskich i Kisewetterów.

Po śmierci ostatniego starosty hrubieszowskiego Franciszka Salezego Potockiego, miasto kupił ks. Stanisław Staszic, który wykazał się jako wyjątkowo zdolny gospodarz i wielki reformator. W 1816 r. w podhrubieszowskim Dziekanowie założył Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie – pierwszą na ziemiach polskich organizację spółdzielczą. Sam założyciel tłumaczył, że Towarzystwo miało być wzorem sprawiedliwego urzędowania włóścian dla ratowania się wspólnie w nieszczęściach.

Dwór Du Chateau – Muzeum Regionalne w Hrubieszowie, fot. S. Turski

Jeden z hrubieszowskich miejskich dworców, fot. G. Jaworski

Warto pamiętać, że kresowe miasto nad rzeką Huczwą związane jest nie tylko ze Staszicem i Prusem (Głowackim), ale także z wieloma innymi wybitnymi postaciami, jak: poeta Bolesław Leśmian, twórca maszyn liczących Abraham Stern, konstruktor pojazdu księżycowego Mieczysław Jerzy Bekker, architekt Stefan Du Chateau, czy architekt i rysownik profesor Wiktor Zin.

Uważny turysta bez problemu dostrzeże miejsca związane z wybitnymi mieszkańcami Hrubieszowa, a także zachowane fragmenty starej zabudowy przypominające dawną handlową świetność miasta. Najciekawsze, obok dziewiętnastowiecznych żydowskich jatek są sutki, czyli wąskie targowe uliczki z obu stron ciasno zabudowane domami kupców i rzemieślników.

Muzeum im. ks. Stanisława Staszica, ul. 3 Maja 11, 22-500 Hrubieszów, tel. 84 696 27 83; muzeum-hrubieszow@wp.pl, www.muzeum-hrubieszow.com.pl
Punkt Informacji Turystycznej, ul. 3-go Maja 15, 22-500 Hrubieszów, tel. 799 110 761, gotania.lot@gmail.com, www.lotgotania.pl

Zamek w Janowcu – widok od strony wschodniej, fot. archiwum UMWL

JANOWIEC

Nad osadą górują ruiny zamku Firlejów i Lubomirskich, będącego niegdyś jedną z największych fortec Rzeczypospolitej. Zamek wybudował w XVI w. starosta Mikołaj Firlej, a rozbudował wojewoda Piotr Firlej, dla którego pracował wybitny włoski architekt i rzeźbiarz Santi Gucci Fiorentino. Rezydencja została zniszczona w czasie potopu szwedzkiego. Kolejni właściciele – Lubomirscy, przebudowali ją w stylu barokowym, a projektantem był znany holenderski architekt i rzeźbiarz Tylman z Gameren.

Obiekt popadł jednak w ruinę już z pocz. XIX wieku, a po II wojnie światowej stał się ewenementem jako jedyny prywatny zamek w krajach demokracji ludowej. Ostatni właściciel Leon Kozłowski sprzedał ruinę państwu, które utworzyło tu muzeum (oddział

Wystawa na zamku w Janowcu, fot. P. Maciuk

Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym) i rozpoczęło trwający do dziś remont.

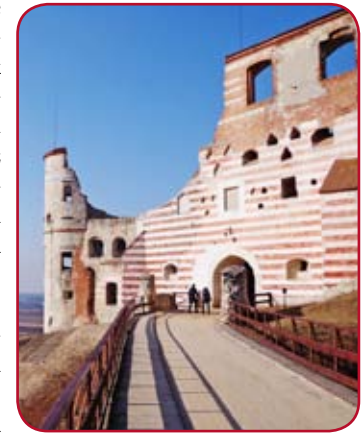
W odnowionym skrzydle mieści się wystawa archeologiczno-historyczna. Obok zamku znajduje się miniskansen z XVIII-wiecznym dworem z Moniaków oraz kilkoma budynkami folklorem, przeniesionymi z różnych miejscowości Powiśla. W skansenie prezentowane są łodzie, sieci, wiklinowe kosze i wiele innych eksponatów związanych z życiem nad brzegiem Wisły.

Z ruin zamczyska można oglądać piękną panoramę Małopolskiego Przełomu Wisły.

W centrum Janowca, z zachowanym małomiasteczkowym klimatem wąskich uliczek i niewielkich domów budowanych z miejscowego wapiennego kamienia, stoi renesansowy kościół z marmurowym nagrobkiem Firlejów dłuta Gucciego.

Nad Wisłą przystań wodna ze stanowiskami cumowania dla małych jednostek (łodzi motorowych, żaglowych, wiosłowych i kajaków). Obok przeprawa promowa do Kazimierza Dolnego z promem linowym zabierającym jednorazowo do 60 osób i ośmiu samochodów osobowych.

Muzeum Zamek w Janowcu – oddział Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym, ul. Lubelska 20, 24-123 Janowiec, tel. 81 881 52 28; zamekjanowiec@mnkd.pl, www.mnkd.pl
Prom Janowiec, tel. 81 881 58 15, 602 858 898; prom@janowiec.pl, www.prom-janowiec.pl

Skrzydło wschodnie z bramą zamku w Janowcu, fot. Seweryn Kuter

Dom w skansenie w Janowcu, fot. S. Turski

JANÓW LUBELSKI

Miasto powiatowe, położone w sąsiedztwie największego zespołu leśnego regionu – Lasów Janowskich, popularny ośrodek letniskowy. Założone w 1640 r. na gruntach wsi Biała, pełniło w przeszłości rolę ważnego miejsca pielgrzymkowego z sanktuarium maryjnym, a w XIX w. stało się centrum administracyjnym i gospodarczym ordynacji zamojskiej oraz znanym ośrodkiem sukiennictwa.

O dawnej przeszłości miasta, zwanego niegdyś Janowem Ordynackim, świadczą liczne zabytki fundacji Zamoyskich, w tym barokowo-rokokowy kościół i klasztor dominikanów z lat 1694-1720 oraz szereg klasycystycznych budynków zarządu ordynacji. Warto też zwrócić uwagę na zespół carskiego więzienia z lat 1820-27, obecnie siedzibę Muzeum Regionalnego z ciekawymi zbiorami etnograficznymi, archeologicznymi i historycznymi.

Drugie muzeum mieści się w Ośrodku Edukacji Ekologicznej Nadleśnictwa Janów Lubelski, w którego sąsiedztwie znajduje się jeszcze miniskansen leśnej kolei wąskotorowej (działającej do lat 80. XX w.) oraz największe w regionie arboretum.

Wielką turystyczną atrakcją Janowa jest zalew (40 ha), z kąpieliskiem, piaszczystą plażą, parkiem wodnej rekreacji, campingami i ośrodkami wypoczynkowymi. Nowością jest park rodzinnej rozrywki i edukacji Zoom Natury (patrz str. 174).

Sanktuarium maryjne w Janowie Lubelskim, fot. S. Turski

Lasy Janowskie, fot. K. Pikula

Festiwal Gryczaki w Janowie Lubelskim, fot. A. Koziara

Janów Lubelski jest doskonałą bazą wypadową na liczne szlaki turystyczne – piesze, rowerowe, konne i kajakowe po Lasach Janowskich, m.in. do miejsca wielkiej partyzanckiej bitwy na Porytowym Wzgórzu oraz do rezerwatu przyrody i leśnej osady z ostoją koników błogorajskich (potomków wymarłej rasy tarpanów) w Szklarni.

Punkt Informacji Turystycznej przy Muzeum Regionalnym w Janowie Lubelskim, ul. Ogrodowa 16, 23-300 Janów Lubelski, tel. 517 360 661, www.janowlubelski.pl
Ośrodek Edukacji Ekologicznej „Lasy Janowskie”, ul. Bohaterów Porytowego Wzgórza 35, tel. 15 872 42 44, 608 203 395; janowlubelski@lublin.lasy.gov.pl, www.lasyjanowskie.com, www.janowlubelski.lublin.lasy.gov.pl

JANÓW PODLASKI

Każdy kojarzy nadbużańską miejscowość ze słynną stadniną koni, która położona jest 2 km na wschód od Janowa w Wygodzie. Janowską stadninę założył w 1817 roku rząd Królestwa Polskiego za zgodą cara Aleksandra I, a pierwszym dyrektorem został hrabia Aleksander Potocki, który wyszukiwał najpiękniejsze zwierzęta w hodowlach wielkiego imperium rosyjskiego i krajach Bliskiego Wschodu.

Araby z Janowa Podlaskiego, fot. P. Maciuk

Stadnina koni w Wygodzie k. Janowa Podl., fot. G. Jaworski

W latach 40. XIX wieku Henryk Marconi zaprojektował dwie stajnie – Zegarową i Cugową, a w końcu wieku i na początku XX powstały kolejne, tworząc zabytkowy zespół budynków.

Stadnina w Janowie Podlaskim organizuje corocznie w sierpniu najbardziej prestiżowe pokazy i aukcje koni czystej krwi arabskiej z polskich hodowli państwowych i prywatnych, na które zjeżdżają hodowcy i kupcy z całego świata.

Janów, w przeszłości nazywany Biskupim, był siedzibą biskupów diecezji łuckiej, a następnie podlaskiej. W kościele kolegiackim Świętej Trójcy z poł. XVIII w. zachował się sarkofag ostatniego biskupa łuckiego, historyka i literata ks. Adama Naruszewicza. W dawnym zespole zamkowo-parkowym, z oficynami biskupiego pałacu, można odnaleźć kamienną grotę – ulubione miejsce rozmyślań księdza Naruszewicza.

Kościół kolegiacki w Janowie Podlaskim, fot. G. Jaworski

Stadnina Koni Janów Podlaski, 21-505 Janów Podlaski, tel. 83 341 30 09; biuro@skjanow.pl, www.skjanow.pl
Parafia Trójcy Świętej, ul. Naruszewicza 17, 21-505 Janów Podlaski, tel. 83 341 30 11; parafia@janowpodlaski.pl, www.parafia.janowpodlaski.pl

KOCK

Księżna Anna z Sapiehów Jabłonowska wzniosła w 1780 roku, w miejscu dawnego zamku Firlejów, imponującą rezydencję. Pałac, zaprojektowany w stylu klasycystycznym przez Szymona Bogumiła Zuga, stoi na wysokim tarasie ponad stawami, w dolinie Tyśmienicy i Wieprza. Do rezydencji prowadzi aleja i kamienny most nad fosą. Piętrowy budynek główny łączy się poprzez kolumnady z bocznymi oficynami. Piękny krajobrazowy park, obsadzony drzewami i krzewami kilkuset gatunków, odzwierciedla bardzo modny w końcu XVIII w. sentymentalny styl sielskich ogrodów Arkadii.

Pałac Jabłonowskich w Kocku, fot. S. Turski

Drugim zabytkiem miasta jest stojący przy rynku klasycystyczny kościół, fundacji księżnej Jabłonowskiej, projektowany przez Zuga, z wydatnym portykiem wejściowym na sześciu kolumnach, flankowany po bokach dwiema wolnostojącymi dzwonicami.

Kock zachował charakter miasteczka targowego, a spośród starej zabudowy bez trudu odnajdziemy charakterystyczne domostwa żydowskich kupców, w tym dom rabina Morgensterna (miasteczko było w XIX wieku ważnym ośrodkiem chasydyzmu). W bitwie pod Kockiem w 1809 roku zginął oficer wojsk kościuszkowskich i napoleońskich Berek Joselewicz (pomnik bohaterskiego pułkownika znajduje się przy drodze na zachodnim przedmieściu).

Kock jest ważnym punktem na mapie miejsc bitewnych kampanii wrześniowej 1939 r. To tutaj w pierwszych dniach października polskie wojska, zgrupowane pod dowództwem generała Franciszka Kleeberga w ramach Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie”, stoczyły kilkudniowy bój z przeważającymi siłami niemieckimi.

Pomnik generała Kleeberga w Kocku, fot. archiwum UM Kock

W miasteczku znajduje się cmentarz wojenny z grobami 81 żołnierzy i ich dowódcy, a przy drodze wyjazdowej stoi pomnik generała. Historię miasta i ostatniej wielkiej bitwy wojny obronnej 1939 r. popularyzuje Muzeum Historii Kocka.

Muzeum Historii Kocka, ul. Marcina Stępnia 6, 21-150 Kock, tel. 81 478 17 77, 663 486 443, mgbp.kock@wp.pl, www.kock.pl
Muzeum Parafialne w Kocku, Plac Księżnej Anny Jabłonowskiej 15, 21-150 Kock, tel. 514 648 119, parafiakock@op.pl, www.parafiakock.pl

KOZŁÓWKA

W Kozłówce – niewielkiej wsi nieopodal Lubartowa działa jedno z najwspanialszych i najpopularniejszych w Polsce muzeów wnętrz pałacowych. Pierwotny, barokowo-klasycystyczny pałac wybudował w I poł. XVIII wieku wojewoda chełmiński Michał Bieliński. Architekt, najprawdopodobniej Józef Fontana, zaprojektował pałac w modnym barokowym typie “entr cour et jardin” (między dziedzińcem a ogrodem). W 1799 roku dobra kozłowieckie zakupili

Pałac Zamoyskich w Kozłówce, fot. J. Opiela-Basińska

Zespół pałacowo-parkowy w Kozłówce, fot. archiwum UMWL

Zamoyscy. Sto lat później hrabia Konstanty Zamoyski wystarał się u władz carskich o zgodę na utworzenie nowej, niepodzielnej ordynacji kozłowieckiej, a pałac Bielińskich rozbudował, nadając mu wystawną formę ordynackiej rezydencji.

W elewacji frontowej pojawiły się dwie wieże oraz taras z portykiem. Ordynat urządził wnętrza w przepysznym eklektycznym stylu II Cesarstwa, który dobrze poznał w latach młodości spędzonych we Francji. Sufity pokryto neorokokowymi sztukateriami, ściany wyłożono bogatymi tapiseriami, kobiercami i zwierciadłami, a posadzki barwnymi parkietami. W pomieszczeniach pojawiły się marmurowe kominki i wielkie piece z miśnieńskich kafli. Reprezentacyjna klatka schodowa oraz kaplica pałacowa są kopiami podobnych pomieszczeń w królewskim pałacu w Wersalu.

Witraż w pałacowej kaplicy, fot. archiwum UMWL

Konstanty Zamoyski rozbudował całe założenie pałacowe – z piętrowymi kordegardami, oficynami, teatralnią, kaplicą i główną bramą, prowadzącą na dziedziniec z traktu od wsi Kamionka. Przy przebudowie korzystał z usług najlepszych architektów, m.in. Jana Heuricha młodszego i Jana Lilpopa.

W zespole można zwiedzać także: powozownię z kolekcją pojazdów konnych i akcesoriów podróżnych oraz teatralnię, gdzie corocznie organizowane są głośne wystawy przybliżające życie dawnych ziemian.

Muzeum Zamoyskich w Kozłowie, Salon Czerwony, fot. arch. muzeum

Za pałacem rozciąga się znakomicie utrzymany reprezentacyjny ogród francuski (z charakterystyczną fontanną zdobioną rzeźbą trzech amorków oraz z pomnikiem żołnierzy napoleońskich), a dalej krajobrazowy park angielski z bażantarnią. Zarówno w parku, jak i na pałacowym dziedzińcu spotkać można pawie, których stado zamieszkuje przypałacowe tereny.

Muzeum w Kozłowie to także jedyna w kraju Galeria Sztuki Socrealizmu, która zgromadziła imponującą kolekcję ponad 1600 rzeźb, obrazów, rysunków, plakatów i innych dzieł z lat 50. XX w., kiedy „sztukę wprzęgnięto w walkę o socjalizm”. Ekspozowane są tu dzieła m.in. Aliny Sapocznikow, Tadeusza Kulisiewicza, Stefana Żechowskiego, Andrzeja Wajdy. A na zewnątrz galerii urządzono pomnikowe lapidarium z monumentami Lenina, Bieruta, Marchlewskiego.

Muzeum Zamoyskich, Kozłówka 3, 21-132 Kamionka, tel. 81 852 83 10, 852 83 00; rezerwacja@muzeumzamoyskich.pl, www.muzeumzamoyskich.pl

Galeria Sztuki Socrealizmu, fot. archiwum UMWWL

KRASNYSTAW

Dawny Szczekarczów – miasto nad Wieprzem z kazimierzowskim zamkiem strzegącym przeprawy na szlaku wiodącym na Ruś. W 1394 r. król Władysław Jagiełło nadał osadzie prawa miejskie i często tu zaglądał. Według tradycji twórczynią nowej nazwy była młodzianka żona Jagiełły królowa Sońka, którą zauroczył widok krasnego stawu pod zamkiem, z wodami spiętrzonego Wieprza. W przeszłości takie położenie miało zarówno znaczenie gospodarcze, jak i militarne, bo staw dostarczał ryb i skutecznie utrudniał wrogom dostępu do miasta. Dla poprawy bezpieczeństwa, Zygmunt August otoczył miasto murami obronnymi (mury i zamek nie zachowały się).

Krasny Staw – zespół sakralny jezuitów, fot. S. Turski

Krasny Staw w epoce jagiellońskiej stał się najprężniejszym ośrodkiem Ziemi Chełmskiej. Biskupi tamtejszej diecezji, nękani niedoskonałościami życia w pogranicznym Chełmie (w którym przeważali wówczas mieszkańcy wyznania prawosławnego), zdecydowali w 1490 roku o przeniesieniu swej siedziby do miasta nad Wieprzem. Na katedrę obrali nieistniejący już dziś gotycki kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych, który z czasem zamienili na okazały barokowy kościół oo. Jezuitów.

Kościół, zaprojektowany przez jezuickiego architekta Jana De-lamarsa, został zbudowany w latach 1695-1717, z fundacji rodziny Potockich, w tym szczególnie starosty krasnostawskiego Feliksa Potockiego i jego małżonki Krystyny z Lubomirskich. Potężną bryłę świątyni nakrywała pierwotnie olbrzymia kopuła, która jednak na skutek braku remontu i katastrofy budowlanej runęła w 1849 r. Wysoką fasadę flankują dwie wieże z hełmami, na których ustawiono posągi patronów zakonu i kościoła – św. Franciszka Ksawerego i św. Ignacego Loyoli.

Rynek w Krasnymstawie, fot. J. Mazurek

We wnętrzu uderza bogactwo barokowego wyposażenia, ale przede wszystkim polichromie z fantastycznymi scenami zamorskich misji św. Franciszka Ksawerego, który szerzył chrześcijaństwo w dalekiej Azji, m.in. w Indiach i Japonii. Autor obrazów – franciszkański malarz zakonny z Poznania Adam Swach, zgodnie z ówczesną niewielką znajomością geografii i obyczajów dalekich ludów, zamiast Azjatów przedstawił na ścianach kościoła amerykańskich Indian.

Krasnostawska świątynia, po kasacie zakonu w 1776 roku stała się nową katedrą chełmską. Była nią do 1805 roku, kiedy to w miejsce diecezji chełmskiej utworzono diecezję lubelską. Minęło jednak jeszcze ponad 20 lat, zanim w roku 1826 ostatecznie przeniesiono reprezentacyjne funkcje biskupiej świątyni do lubelskiej katedry św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty.

Zabytki przeszłości miasta nad Wieprzem przechowuje Muzeum Regionalne, usytuowane w gmachu dawnego kolegium jezuickiego. Do tej znanej i cenionej szkoły uczęszczali m.in.: kanclerz i hetman wielki koronny Jan Zamoyski, biskup chełmski i prymas Polski Jakub Uchański, pisarz teologiczny Józef Wereszczyński.

Krasnostaw to stolica polskich chmielarzy i piwowarów – od ponad 30 lat spotykają się tu w końcu lata na Chmielakach Krasnostawskich. W tym Ogólnopolskim Świącie Chmielarzy i Piwowarów uczestniczy większość krajowych browarów i kompanii piwowarskich oraz tysiące smakoszy chmielowego trunku. A historię polskiego browarnictwa popularyzuje krasnostawskie muzeum.

Muzeum Regionalne, ul. Piłsudskiego 5a, 22-300 Krasnostaw,
tel. 82 576 36 63; www.muzeumkrasnystaw.webd.pl
Parafia św. Franciszka Ksawerego, ul. Piłsudskiego 3, 22-300 Krasnostaw,
tel. 82 576 23 92; www.franciszek-ksawery.org
Punkt Informacji Turystycznej w Krasnymstawie, Plac 3 Maja,
tel. 508 029 603, punktikrasnystaw@wp.pl, www.lotkrasnystaw.pl,
www.miejscapelneuroku.pl

KRAŚNIK

Miasto od 1377 roku, z nadania króla Ludwika Węgierskiego, który oddał dobra kraśnickie zasłużonym rycerzom Dymitrowi i Iwanowi z Goraja. W pocz. XV w. właścicielami Kraśnika zostali Tęczyńscy, a w 1604 r. miasto weszło w skład ordynacji zamojskiej. Niszczony w czasie najazdu kozackiego, potopu szwedzkiego i wojny północnej, zaczęło się ponownie rozwijać dopiero od 1916 roku, kiedy to wybudowano linię kolejową Lublin-Rozwadów. W 1954 r. wieś Budzyń, z Fabryką Łożysk Tocznych i osiedlem robotniczym, podniesiono do rangi miasta Kraśnik Fabryczny, a w 1975 roku połączono starą i nową część w jedno miasto – Kraśnik.

Najcenniejszym zabytkiem jest zespół klasztorny kanoników regularnych. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Michała Archanioła, budowany od poł. XV w., zachował gotyckie prezbiterium i zakrystię, będącą najprawdopodobniej kaplicą z wcześniejszego kościoła z 1403 r. W latach 1527-1541 kościół został przebudowany, zyskując cechy renesansowe, widoczne szczególnie w kaplicach grobowych Tęczyńskich – z wysokiej klasy rzeźbionymi nagrobkami, m.in. starosty trembowolskiego Stanisława Gabriela Tęczyńskiego, wojewody sandomierskiego Jana Gabriela Tęczyńskiego oraz starosty lubelskiego i wojewody bełskiego Jana Baptysty Tęczyńskiego. Ten ostatni był wyjątkowo tragiczną postacią – zakochany w królownie szwedzkiej Cecylii Wazównie, podczas podróży do Skandynawii został uwięziony przez skonfliktowanych ze Szwedami Duńczyków i zmarł w niewoli w 1563 r. Jan Kochanowski poświęcił mu kilka utworów, a przyjaciel – ordynat Jan Zamoyski ufundował nagrobek, wykonany w pracowni słynnego Santi Guccio.

Cenne wyposażenie kościoła prezentuje wiele stylów od gotyku przez renesans po barok i rokoko. Gotyckie sklepienia – sieciowe w nawach i gwiazdiste w prezbiterium – połączono z renesansowymi

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP, fot. S. Turski

gzymsami. Późnorennesansowe, z bogatą dekoracją snycerską, są ołtarze – główny i w kaplicy MB Różańcowej oraz stalle w prezbiterium z wizerunkami kanoników regularnych. Warto zwrócić uwagę na trzy wielkie obrazy z warsztatu Tomasza Dolabelli, powstałe ok. 1627 r. Z pierwszej poł. XVII w. pochodzi też, otaczany kultem, obraz MB Różańcowej w ołtarzu głównym.

Przylegający do kościoła dwuskrzydłowy budynek klasztoru kanoników regularnych (sprowadzonych przez Tęczyńskich w 1469 r.) zachował niewiele z pierwotnego gotyckiego kształtu. Gruntownie przebudowany i rozbudowany w XVII i XVIII wieku, ma cechy barokowe. Podobnie jak ogrodzenie dziedzińca z wysoką muraowaną bramą oraz dzwonnica (z dzwonami – św. Józef o wadze 2,6 t z 1758 r. i św. Michał 1,3 t z 1845 r.). W skład zespołu kościelnego wchodzi jeszcze klasycystyczna kaplica św. Jacka z końca XVIII wieku.

Zespół synagogalny w Kraśniku, fot. S. Turski

Drugą zabytkową świątynią miasta jest kościół szpitalny pw. Św. Ducha, wybudowany w latach 1758-1761 poza murami miasta, na wzniesieniu nad rzeką Wyżnicą. W sąsiedztwie zachował się dawny szpital św. Ducha, mający formę parterowego modrzewiowego dworu z dwoma zdobionymi portykami.

Nieopodal rynku, przy ul. Bożniczej usytuowany jest zespół synagogalny z XVII-XIX wieku, w ostatnich latach remontowany i udostępniany do zwiedzania przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego. Wielka synagoga, z lat 1637-54, rozbudowana w XVIII i XIX w., kryta łamanym dachem, mimo wojennych zniszczeń zachowała we wnętrzu bime, wnękę po szafie ołtarzowej oraz cenne polichromie, w tym pejzaż z symbolicznym widokiem Jerozolimy. Malowidła, szczególnie na ścianie z Aron ha-kodesz, zdobią też małą synagogę z XIX w. Obiekt, zwany przyszkółkiem, ma przybudówkę mieszczącą dawniej dom kahalny ze szkołą i biurami kraśnickiej gminy żydowskiej.

W czasie II wojny Niemcy osadzili Żydów w przejściowym obozie na przedmieściu Budzyn, który był filią obozu koncentracyjnego na lubelskim Majdanku. Stamtańd kolejowymi transportami

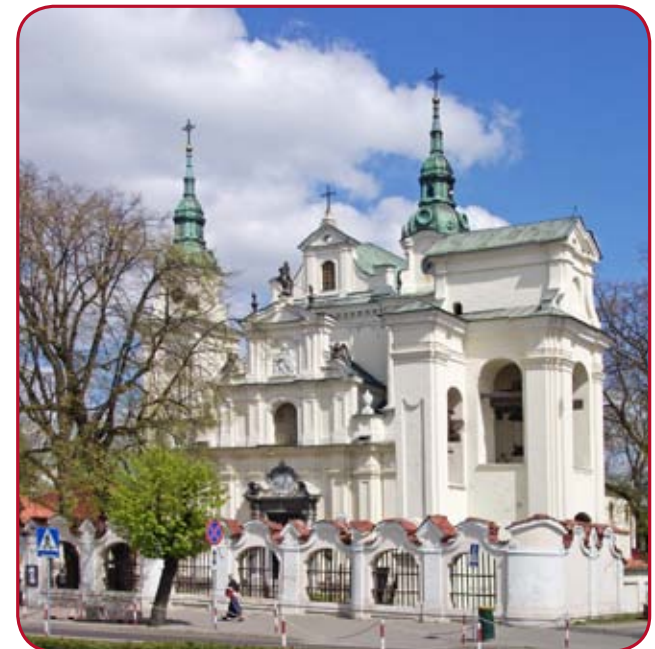
wysyłano ich do obozów śmierci, a ok. 8 tys. więźniów – w większości narodowości żydowskiej oraz jeńców radzieckich – zamordowano na miejscu.

Z Kraśnikiem wiąże się też historia stacjonującego tu w dwudziestoleciu międzywojennym 24 Pułku Ułanów, zwanych białymi, którzy później, pod wodzą generała Stanisława Maczka, już w ramach kawalerii pancerniej, wstawili się walkami na froncie zachodnim II wojny światowej. Ich czyn bojowy popularyzuje kraśnickie muzeum.

Muzeum Regionalne, ul. Piłsudskiego 2A, 23-200 Kraśnik, tel. 81 884 34 85; Muzeum 24 Pułku Ułanów, ul. Piłsudskiego 7, tel. 81 884 50 31; krasnik@muzeumlubelskie.pl, www.muzeumlubelskie.pl
Parafia pw. Wniebowzięcia NMP, ul. Klasztorna 3, 23-200 Kraśnik, tel. 81 825 24 65; info@sanktuarium.krasnik.pl, www.sanktuarium.krasnik.pl/Parafia pw. Wniebowzięcia NMP

LUBARTÓW

Dawniej nazywany Lewartowem – od herbu „Lewart” założyciela miasta Piotra Firleja, wojewody lubelskiego i ruskiego. Prawo miejskie uzyskał w 1543 roku od Zygmunta I Starego. Syn Piotra – Mikołaj Firlej uczynił z Lewartowa znany ośrodek ruchu reformatorskiego – z gimnazjum kalwińskim, zamienionym później w arikańskie. Firlejowie sprowadzili do miasta rzemieślników z Flandrii i Holandii, wystarali się też o targowe przywileje.

Kościół św. Anny w Lubartowie, fot. S. Turski

Wnętrze kościoła św. Anny, fot. P. Maciuk

Kolejnym znakomitym okresem w jego dziejach był wiek XVIII, kiedy to właścicielami miasta zostali książęta Sanguszkowie. Paweł Karol Sanguszko wystarał się u króla Augusta III o potwierdzenie praw miejskich i zmianę nazwy na Lubartów. Książę ufundował też trzy zachowane do dzisiaj najcenniejsze zabytki Lubartowa: pałac w geometrycznym parku ze stawem oraz kościoły – parafialny p.w. św. Anny i klasztorny Kapucynów p.w. św. Wawrzyńca.

Pałac Sanguszków powstał w końcu XVII w., najprawdopodobniej według projektu Tylmana z Gameren, a przebudował go inny wielki architekt epoki baroku – Paweł Antoni Fontana, dodając okazałej budowli m.in. trzecią kondygnację i portyk. Niestety, wspaniała rezydencja ulegała później licznym zmianom, pełniąc rolę szpitala wojskowego i klasztoru. Dwukrotnie zniszczona, na skutek działań wojennych i pożaru, została odbudowana dopiero w II poł. XX w. (dziś jest użytkowana przez Starostwo Powiatowe). W sąsiedztwie pałacu ruina oranżerii (obecnie w remoncie) i mostu nad stawem z II poł. XVIII w. Rozległy park został po II wojnie w znacznej części odnowiony (dzięki Gerardowi Ciołkowi), na kształt dawnego regularnego ogrodu francuskiego.

Kościół parafialny pw. św. Anny, z lat 1733-1738, obok kościoła pw. Rozesłania Apostołów w Chełmie i pw. św. Ludwika we Włodawie, należy do grupy najwybitniejszych w regionie barokowych świątyń projektowanych przez Pawła Antoniego Fontanę. Architekt zastosował w tych obiektach nowy układ wnętrza łączący formę podłużną – bazylikową trzech naw z ośmioboczną formą centralną nawy głównej, otwierającej się na nawy boczne arkadami podtrzymującymi kopułę. Na zewnątrz zwraca uwagę fasada frontowa z dwoma wyniosłymi wieżami i marmurowym portalem wejściowym oraz płynna, niemal falująca linia ścian, której wklęsłość i wypukłość powierzchni podkreślone są gzymsami i pilastrami. Tej „dynamicznej” architekturze towarzyszy bogata dekoracja

zewnątrzna i wewnątrzna, z wielką ilością rzeźb, sztukaterii i iluzjonistycznych polichromii. Wraz z kościołem parafialnym Fontana zaprojektował: dzwonnice, ogrodzenie z bramą i dwoma kapliczkami i mansjonarię (później plebania). Od 2000 roku przy kościele św. Anny działa Muzeum Parafialne, prezentujące cenne zbiory obrazów, szat, ksiąg i naczyń liturgicznych.

Drugi fontanowski kościół w Lubartowie – klasztorny pw. św. Wawrzyńca powstał w 1741 roku. W odróżnieniu od kościoła parafialnego ma prostą bryłę, bardzo oszczędną w detalach architektonicznych. Także wnętrze świątyni – z bielonymi ścianami bez polichromii oraz ołtarzami, konfesjonalami i amboną z ciemnego drewna bez nadmiaru złocen – odzwierciedla kapucyńską regułę ubóstwa. Kościół warto jednak zwiedzić, bo zachował się w nim cykl obrazów autorstwa słynnego malarza religijnego Szymona Czechowicza. Przy kościele klasztor z ogrodem oraz ogrodzenie z kapliczką z XVIII w.

W sąsiedztwie lubartowskiego rynku zachowała się część starej zabudowy z XVI-XIX w., a wśród innych zabytków warto wymienić dwa muro-wane dworki z I poł. XIX w. przy ul. Kościuszki (w jednym z nich mieści się muzeum).

Muzeum Ziemi Lubartowskiej, ul. Kościuszki 28, 21-100 Lubartów, tel. 81 855 28 08, poczta@muzeum.lubartow.pl, www.muzeum.lubartow.pl
Parafia pw. św. Anny (Muzeum Parafialne), ul. Słowackiego 6, 21-100 Lubartów, tel. 81 855 23 72; www.annalubartow.pl
Kościół i Klasztor Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów, ul. Lubelska 32, 21-100 Lubartów; kapucynilubartow@wp.pl, www.lubartow.kapucyni.eu, tel. 81 855 24 16

ŁUKÓW

Siedziba starostwa, które w 1474 roku obok starostw lubelskiego i urzędowskiego weszło w skład nowoutworzonego województwa lubelskiego. Łuków, założony w 1403 roku, należał do najważniejszych miast królewskich województwa.

Kolegiata pw. Przemienienia Pańskiego, fot. W. Mularczyk

W 1701 roku zakon pijarów, znany z szerzenia oświaty i nauki rzemiosł, otworzył tu kolegium dla synów szlachty, a w 1728 roku, staraniem biskupa krakowskiego Konstantego Felicjana Szaniawskiego, powstał konwikt.

Nad budynkami kolegium i konwiktu góruje potężna bryła kościoła pw. Przemienienia Pańskiego, wybudowanego w latach 1725-62 według projektu architekta królewskiego Antoniego Solario. Barokową dwuwieżową fasadę wieńczy ozdobny szczyt, we wnętrzu zachowały się bogato złożone barokowe i rokokowe ołtarze oraz dekoracyjne rokokowe ławki. Świątynia od 1997 roku jest kolegiatą.

Muzeum Regionalne w Łukowie (dawny konwikt Szaniawskich), fot. A. Bednaruk

Drugi z łukowskich kościołów – pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, powstał na przedmieściu za rzeką Krzną, dla zakonu bernardynów. Budowa, rozpoczęta w 1655 roku i przerwana na skutek niszczącego najazdu na miasto siedmiogrodzkich wojsk Rakoczego, została ukończona dopiero w 1770 roku. Mimo tak długiego okresu powstawania, kościół ma jednolitą barokową bryłę i takie samo wnętrze. Zgrabna sylweta świątyni z dwiema wieżami fasady zachodniej, doskonale wpisuje się w panoramę miasta. Obok kościoła znajdują się jeszcze: murowana dzwonnica i budynek dawnego klasztoru bernardynów (użytkowany przez Liceum Ogólnokształcące im. T. Kościuszki). Kościół pobernardyński od 1920 r. jest świątynią parafialną.

Północne i zachodnie przedmieścia Łukowa graniczą z bogatymi lasami, w których występuje duże wyspowe skupisko jodły (poza granicą naturalnego zasięgu), objęte ścisłym rezerwatem „Jata”.

Okolice miasta znane są jako miejsce występowania dużej liczby skamieniałości jurajskich: amonitów, belemnitów, małży i ślimaków. Odkryte i opisane już w XIX wieku, m.in. przez księdza Stanisława Staszica, a po II wojnie przez profesora Henryka Makowskiego z Uniwersytetu Warszawskiego, zostały objęte ochroną w 1981 roku w ramach rezerwatu „Kra Jurajska”. Szczególnie licznie występują na zachód od miasta – na przedmieściach Łapiguz, Zimna Woda oraz w Kolonii Gołaszyn.

Zabytkowy budynek dworca PKP, fot. W. Mularczyk

Bogatą kolekcję amonitów i innych jurajskich wapieni prezentuje łukowskie Muzeum Regionalne. Muzeum, mieszczące się w budynku dawnego kolegium pijarskiego (tzw. konwikt Szaniawskich), słynie jeszcze ze zbiorów etnograficznych, w tym szczególnie ludowej rzeźby autorstwa twórców skupionych w znanym w kraju Łukowskim Ośrodku Rzeźbiarskim, prowadzących dwie szkoły dla młodych – w Łukowie i Woli Gułowskiej.

Muzeum Regionalne, ul. Piłsudskiego 19, 21-400 Łuków, tel. 25 798 27 16; biuro@muzeum.lukow.p, www.muzeum.lukow.pl, www.muzeumamonitow.pl
Parafia Kolegiacka pw. Przemienienia Pańskiego, Plac Narutowicza 2, 21-400 Łuków, tel. 25 798 29 70; www.przemienienie.lukow.pl

OPOLE LUBELSKIE

Miasto powiatowe na Powiślu, znane z pierwszej na ziemiach polskich szkoły rzemieślniczej. Prawo miejskie magdeburskie nadał osadzie w 1368 roku król Kazimierz Wielki. W XVI wieku Opole stało się ważnym ośrodkiem kalwinizmu. Stanisław Słupecki, kasztelan lubelski zamienił kościół na zbór, powołał też szkołę kalwińską. Ministrami opolskiego zboru byli słynni kaznodzieje: Krzysztof Kraiński oraz Andrzej i Wojciech Węgierscy. Właściciele

Zespół pałacowo-parkowy w Niezdowie k. Opola Lub., fot. K. Ryczek

Wnętrze kościoła parafialnego w Opolu Lubelskim, fot. S. Turski

miasta – Słupcecy dbali o jego rozwój, sprowadzając licznych rzemieślników.

Opole zasłynęło w historii również w XVIII wieku za sprawą nowych właścicieli Tarłów oraz zakonu pijarów. Osiedlił ich w mieście wojewoda sandomierski Jan Tarło. W 1761 roku ks. Ignacy Konarski, brat jednego z działaczy Komisji Edukacji Narodowej Stanisława Konarskiego, założył szkołę rzemieślniczą, zatwierdzoną uchwałą Sejmu w 1764 r.

Do dziś zachował się późnobarokowy zespół klasztorny pijarów. Wzniesiony w połowie XVIII w. z inicjatywy Jana Tarły, wg projektu Franciszka Antoniego Mayera, obejmuje: dawny klasztor, szkołę rzemieślniczą i kolegium pijarskie. Najwybitniejszym zabytkiem miasta jest kościół pw. Wniebowzięcia NMP z lat 1650-1675, rozbudowany w połowie XVIII w. Świątynia ma bogate barokowe wyposażenie wnętrza, z polichromią Antoniego Dembickiego, znakomicie skomponowaną w harmonijną całość z ołtarzami. Zachowały się też portrety fundatorów kościoła oraz obrazy religijne, m.in. autorstwa Dembickiego i Szymona Czechowicza, a także nagrobki i liczne epitafia z XVII-XVIII w. Zachwyca też zasobny zbiór ksiąg liturgicznych, ornatów, relikwiarzy, monstrancji, kielichów.

Pamiętką po dawnych magnackich rodach są dwa pałace. Pierwszy, zajmowany obecnie przez liceum ogólnokształcące, wzniesiony został na pocz. XVII w. przez Słupceckich, później ok. 1740 r. rozbudowany przez Tarłów, a w latach 1766-1773 Lubomirscy zamienili go w okazałą rezydencję. Klasycystyczny styl nadali budowli wielcy architekci czasów stanisławowskich – Dominik Merlini i Franciszek Ferdynand Nax. Budynek zatracił swój pierwotny charakter podczas przebudowy na koszar w 1854 roku. Podobnie stało się z dwoma pałacowymi oficynami, zajmowanymi obecnie przez szpital. Drugi opolski pałac, wzniesiony w latach 1785-87, znajduje się w zachodniej dzielnicy miasta – Niezdrowie. Wiejska rezydencja Aleksandra Lubomirskiego, zaprojektowana przez Dominika

Merliniego, stanęła nad stawem pośród 16-hektarowego parku krajobrazowego. Obok, w początkach XIX w. zbudowano dwie oficyny. Wiek później park przeprojektował Walerian Kronenberg, a w latach 70. XX w. przekształcono go w jeden z największych w województwie parków miejskich i taką rolę pełni do dziś.

W starym centrum miasta, u zbiegu ulic Ogrodowej i Strażackiej funkcjonuje odnowiony plac targowy, wykorzystywany na kiermasze produktów regionalnych. Wśród tych wydarzeń prym wiodzie organizowana już od kilku lat opolska Manufaktura Smaków. Przy Strażackiej działa też Muzeum Multimedialne, w nowatorski sposób popularyzujące historię miasta, w tym jego świetne rzemieślnicze i targowe tradycje.

Warto odwiedzić również Opolskie Centrum Kultury ze zmodernizowanym kultowym kinem Opolanka, znane z organizacji ambitnych i nieszablonych wydarzeń kulturalnych, jak festiwal filmowy Filmoffo, czy festiwal muzyki klubowej Chonabibe.

Opolskie Centrum Kultury, ul. Lubelska 30, 24-300 Opole Lubelskie, tel. 81 827 25 67, 827 25 71; sekretariat@ockopolelubelskie.pl, www.ockopolelubelskie.pl

Muzeum Multimedialne, ul. Strażacka 1, muzeum@opolelubelskie.pl, tel. 81 475 50 10

Parafia pw. Wniebowzięcia NMP, ul. 24-300 Opole Lubelskie, tel. 81 827 21 04; www.paropolelub.natan.pl

PUŁAWY

Nazywane Polskimi Atenami, słyną z rozległego (ponad 30 ha powierzchni) zespołu pałacowo-parkowego Czartoryskich (XVIII-XIX w.), znajdującego się na miejscu wcześniejszego magnackiego pałacu wybudowanego w latach 1671-76 przez Tylmana z Gameren dla Stanisława Herakliusza Lubomirskiego. Książę Adam Czartoryski z żoną Izabellą z Flemingów stworzyli na wysokiej nadwiślańskiej skarpie oryginalną osadę, złożoną z wielu obiektów w duchu antyku. W piętrowym pałacu głównym, po powstaniu listopadowym zaadaptowanym przez władze carskie na Instytut Rolniczy (dziś

Pałac Czartoryskich w Puławach, fot. S. Kuter

Dom Gotycki w Osadzie Pałacowej Czartoryskich, fot. archiwum UMWL

gospodarzem obiektu jest Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa), zachowało się kilka historycznych pomieszczeń, m.in. sień z żeliwną klatką schodową z poł. XIX w. oraz sale o różnym wystroju ścian i sklepień – Kamienna, Gotycka, Rycerska, Kolumnowa. W duchu antyku wybudowano także: pałacyk Marynki (córki Czartoryskich – Marii), kaplicę pałacową – dziś kościół NMP, Świątynię Sybilli, Domek Grecki, Bramę Rzymską, Domek Żółty. Budowniczym większości z nich był znany architekt Piotr Chrystian Aigner.

W zespole są również obiekty neogotyckie (Domek Gotycki) i orientalne (Altana Chińska). Romantycznego charakteru osady dopełnia krajobrazowy park angielski, z labiryntem grot, arkadowych bram i tarasowych schodów. Twórczynią parku była sama księżna Izabella, przy wydatnej pomocy angielskiego ogrodnika – Jamesa Savage'a.

Świątynia Sybilli w Puławach, fot. S. Kuter

Puławy Czartoryskich były ważnym ośrodkiem życia umysłowego i artystycznego przełomu XVIII-XIX w. Bywali tu i pracowali: Franciszek Dionizy Kniaźnin, Julian Ursyn Niemcewicz, Grzegorz Piramowicz, Franciszek Zabłocki, Jan Piotr Norblin, Zygmunt Vogel, Józef Richter. Księżna Izabella Czartoryska, jako wielka miłośniczka sztuki i starożytności, otworzyła w Puławach w 1801 r. pierwsze polskie muzeum. W świątyni Sybilli, wzorowanej na świątyni Westy w Tivoli pod Rzymem, zgromadziła zbiór pamiątek po wielkich Polakach, w tym insygnia królewskie, podarowane jej przez wielkiego kolekcjonera Tadeusza Czackiego. Sąsiedni Domek Gotycki pełnił natomiast funkcję galerii z pamiątkami narodowymi oraz arcydziełami sztuki europejskiej, włącznie z najsłynniejszymi obrazami Leonarda da Vinci i Rafaela.

Sala gotycka w Pałacu Czartoryskich w Puławach, fot. P. Maciuk

Warto podkreślić, że po wielu latach część puławskich zbiorów powróciła do Puław i jest eksponowana w pałacu, gdzie działa Muzeum Czartoryskich. Na wystawie znalazły się archiwalia, militaria i pamiątki z rodzinnej kolekcji z krakowskiego Muzeum Czartoryskich. Jest szansa, że niebawem turyści będą mogli też oglądać wystawy w obiektach pierwszego polskiego muzeum – Świątyni Sybilli i Domku Gotyckim, które w ostatnich latach przechodzą gruntowną renowację.

Muzeum Czartoryskich, ul. Czartoryskich 8, 24-100 Puławy, tel. 81 888 44 11; kontakt@muzeumczartoryskich.pulawy.pl, www.muzeumczartoryskich.pulawy.pl

Pałac Potockich w Radzynie Podlaskim, fot. S. Turski

RADZYŃ PODLASKI

Zespół pałacowo-parkowy Potockich pod względem rozmachu i wielkości założenia oraz bogactwa dekoracji architektonicznej porównywany jest do warszawskiego Wilanowa, poczdamskiego Sanssouci czy pałacu admiralicji w St. Petersburgu. Wybudowany w połowie XVIII wieku przez marszałka Eustachego Potockiego, jest dziełem najwybitniejszych architektów, rzeźbiarzy i sztukatorów rokoka: Jakuba Fontany, Jana Chryzostoma Redlera, Bogumiła Plerscha, Józefa Lapena.

Arcydzielami rzeźby są figuralne sceny antyczne (np. prace Heraklesa czy rydwan Apollina) zdobiące szczyty pałacu, bram i oranżerii. Niestety, wspaniałe pałacowe wnętrza zostały wypalone w czasie II wojny światowej. Gospodarujące tu od lat radzyńskie urzędy i instytucje prowadzą powolną akcję restauracyjną.

W rozległym przypałacowym parku, autorstwa Jakuba Fontany oraz Pierre'a Ricaud de Tirregaille i Dawida Knackfusa, zachowała się część starego drzewostanu, a także zespół czterech stawów z aleją na szerokiej grobli.

Zespół pałacowo-parkowy w Radzynie Podlaskim, fot. archiwum UMWL

Naprzeciw zespołu pałacowego znajduje się drugi cenny zabytek miasta – kościół parafialny Trójcy Świętej z I poł. XVII w. Świątynia, w stylu renesansu lubelskiego, fundowana przez Stanisława i Zofię z Działyńskich Mniszchów, zachowała we wnętrzu bogatą dekorację sztukateryjną sklepień. Na uwagę zasługuje piętrowy manierystyczny nagrobek fundatorów w Kaplicy MB Różańcowej.

Przy kościele późniejsza dzwonnica z bramą fundacji Potockich, wybudowana w połowie XVIII w. przez Jakuba Fontanę.

Punkt Informacji Turystyczno-Kulturowej (Pałac Potockich), ul. Jana Pawła II 15, 21-300 Radzyń Podlaski, tel. 83 352 15 60, 352 77 80; turystyka@pra.pl, www.krainaserdecznosci.pl

Parafia pw. Trójcy Świętej, ul. Jan Pawła II 15, 21-300 Radzyń Podlaski, tel. 83 352 73 90; swtrojca@vp.pl

SIEDLISKA I HREBENNE

Bardzo atrakcyjna, choć wciąż mało znana turystom miejscowość Roztocza Wschodniego, położona tuż przy granicy z Ukrainą i woj. podkarpackim. Otoczona lasami stanowi znakomite miejsce letniskowe, bogate w zabytki przeszłości, związane z dawnymi właścicielami dóbr rawskiego klucza ziemskiego – Sapiehów.

W pocz. XX w. książę Paweł Sapieha ufundował, zachowane do dziś świątynie – kościół parafialny pw. MB Nieustającej Pomocy (dawną kaplicę dworską) i greckokatolicką cerkiew pw. Św. Mikołaja. W tej ostatniej, restaurowanej staraniem mieszkańców, zachował się ikonostas z XVII-XVIII w., a w sąsiedztwie drewniana dzwonnica z I poł. XIX w.

Muzeum Skamieniałych Drzew, fot. S. Turski

Naprzeciw, w przebudowanym obiekcie dawnej szkoły, mieści się Muzeum Skamieniałych Drzew, będących jedną z największych przyrodniczych osobliwości Wschodniego Roztocza. Skamieliny, licznie występujące w Siedliskach i okolicy, to szczątki pni taksonii sekwojowatych, pochodzące sprzed kilkunastu milionów lat, czyli okresu trzeciorzędu (miocenu), które uległy petryfikacji

Źródło z kapliczką św. Mikołaja, fot. A. Pietruszka

po nasyceniu krzemionką i dziś bardziej przypominają skałę niż organiczne drewno. O tej osobliwości pisał już w średniowieczu sam Jan Długosz, a dziś jest głównym tematem opracowywanego przez naukowców nowego Geoparku „Kamienny Las na Roztoczu”.

Muzeum utworzyli mieszkańcy Siedlisk, gromadząc w nim blisko pół tysiąca fragmentów skamieniałych drzew. Skamieliny w naturalnym środowisku możemy oglądać na ścieżce przyrodniczej do rezerwatu „Jalinka”, wytyczonej przez Nadleśnictwo Tomaszów Lubelski. Spacerując nią znajdziemy nie tylko skrzemieniałe drewno, ale także pielęgnowane przez leśników poletko sadzonek cypryśnika błotnego, będącego bliskim krewnym prehistorycznych taksodii. Dużą ciekawostką jest też grupa kilkunastu pomnikowych dębów (nawet do 6,5 m w obwodzie), pozostałych po dworskim parku Sapiehów.

Miłośników piękna natury ucieszy też wizyta na śródleśnej polanie przy źródłach rzeki Prutnik, gdzie w krystalicznie czystej wodzie i piaszczystym dnie widać pulsujące miniejszery. Nad

Hrebenne – cerkiew greckokatolicka, fot. S. Turski

źródłami stoi drewniana kaplica św. Mikołaja, a w niedalekiej okolicy wznosi się tajemniczy ziemny kurhan, kryjący podobno szczątki tatarskich rycerzy pokonanych w 1672 r. przez wojska Jana III Sobieskiego.

Najbliższym sąsiadem Siedlisk jest miejscowość Hrebenne, znana z dużego przejścia drogowo-kolejowego z Ukrainą, skąd prowadzi najkrótsza droga do Lwowa. Na wzniesieniu ponad wsią, pośród starych lip, zachował się greckokatolicki zespół cerkiewny pw. św. Mikołaja, z drewnianą cerkwią z końca XVII w., drewnianą dzwonnica z XVIII w. i murowaną bramą z pocz. XIX w. Cerkiew, zbudowana najprawdopodobniej w 1697 r., rozbudowana w końcu XVIII i w XIX w., ma trójdzielny układ wnętrza – z przedsionkiem, nawą i prezbiterium, a zwieńczona jest trzema ośmiopłowymi kopułami na wysokich bębnach. Wnętrze zdobią oryginalne ikony z dawnego ikonostasu z XVII-XVIII w., w tym przedstawienia Chrystusa Pantokratora, dwunastu apostołów i Matki Bożej Orantki.

Od kilkudziesięciu lat cerkiew w Hrebennem służy zarówno katolikom, jak i grekokatolikom, a niedzielne i świąteczne nabożeństwa odpowiadają tu księża z parafii rzymskokatolickiej w pobliskich Siedliskach oraz greckokatolickiej w Przemysłu.

Wzgórze cerkiewne jest też doskonałym punktem widokowym na przejście graniczne Hrebenne – Rawa Ruska.

Muzeum Skamieniałych Drzew, Siedliska Tomaszowskie, 22-680 Lubycza Królewska, tel. 513 122 918, 509 207 465

Nadleśnictwo Tomaszów – Pasieki, ul. Mickiewicza 1, 22-600 Tomaszów Lubelski, tel. 84 664 24 50, 664 24 58, 664 24 59; tomaszow@lublin.lasy.gov.pl

Parafia rzymskokatolicka pw. MB Nieustającej Pomocy, Siedliska 15, 22-680 Lubycza Królewska, tel. 84 667 46 86

Parafia greckokatolicka pw. Św. Mikołaja, Hrebenne 181, 22-680 Lubycza Królewska, tel. 505 003 609; jtarapacki@przemyslgr.opoka.org.pl (proboszcz ks. Jan Tarapacki)

Cerkiew i dzwonnica w Siedliskach, fot. E. Słoniewski

Kościół św. Katarzyny w Szczepietnicy, fot. S. Turski

SZCZEPIENICA

Jedno z najstarszych zabytkowych miast regionu (prawa miejskie w II poł. XIV w.), z zachowanym starym układem ulic i rynkiem, kilkoma cennymi świątyniami, średniowiecznym grodziskiem i kirkutem.

Grodzisko na zachodnim przedmieściu kryje ślady osady z X wieku – z pozostałościami chat i kamiennych pieców oraz cmentarzysko z XII-XIII w. W następnym stuleciu Kazimierz Wielki zbudował tu obronną wieżę strzegącą przeprawy przez Wieprz. W tym czasie na wschód od zamczyska rozwinęło się miasto, a w końcu wieku powstała parafia i pierwsza drewniana świątynia. Część murów kolejnej z XIV-XV wieku kryje cerkiew pw. Zaśnięcia Matki Bożej z XVI w., pierwotnie prawosławna, w okresie od 1596 do 1875 roku unicka, a później do 1915 r. na powrót prawosławna. Także dziś służy okazjonalnie wiernym obrządku wschodniego, jako świątynia filialna prawosławnej parafii św. Mikołaja w Zamościu. Warto podkreślić, że jest to najstarszy obiekt cerkiewny w posiadaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, a jego wielkim atutem są polichromie z XVI-XVII w., przedstawiające sceny Pasji Chrystusa i objawień św. Jana Ewangelisty z Apokalipsy.

W początku XVII w. powstały zachowane do dziś kościoły katolickie – parafialny św. Mikołaja Biskupa i klasztorny franciszkański św. Katarzyny. Oba wybudowane z fundacji ordynatów Zamojskich w stylu renesansu lubelskiego, mają bogatą stiukową dekorację sklepień. W klasztorze franciszkanów przy kościele św. Katarzyny w XVIII w. utworzono szpital, który znajduje się tam do dziś.

Renesansowa synagoga powstała na przełomie XVI i XVII w., a wiek później uległa gruntownej przebudowie. Spalona przez hitlerowców w czasie II wojny, została odbudowana i obecnie jest

siedzibą domu kultury. We wnętrzu zachowała się kamienna szafa ołtarzowa aron ha-kodesz na Torę, a sklepienia urzekają renesansowymi sztukateriami. Nieopodal synagogi przy ul. Cmentarnej znajdziemy jeden z największych w regionie kirkutów, liczący blisko 400 macew, z których najstarsze postawiono na przełomie XVII/XVIII w. Cmentarz jest miejscem martyrologii 2300 Żydów szczepietnickich, rozstrzelanych tu przez Niemców w czasie II wojny światowej.

Pomnik chrześcijański w Szczepietnicy, fot. G. Jaworski

W rynku oraz nad źródłem u podnóża Góry Zamkowej znajdziemy oryginalne pomniki przedstawiające chrześcijańskie popularne wiersze Jana Brzechwy „W Szczepietnicy chrześcijańskie brzmi w trzcinie i Szczepietnica z tego słynie”.

Na wschodnim przedmieściu Klemensów, nad rzeką Wieprz znajduje się rozległy park z dawnym pałacem Zamojskich z XVII-XIX w. Kilka kilometrów na północ od miasta, w dolinie rzeki Por leży wieś Sąsiadka z wysokim ziemnym wzniesieniem – w XI-XII wieku był tu jeden z granicznych Grodów Czerwieńskich, nazywany Sutiejsk. Na zachód i południe od miasta rozciągają się malownicze tereny Roztocza Zachodniego, z gęstą siecią lessowych wąwozów (od 3 do 9 km/km.kw.), w tym labirynt „Piekielko” pomiędzy Szczepietnicą a Wywłóczką.

Miejski Dom Kultury, ul. Sądowa 3, 22-460 Szczepietnica, tel. 84 682 10 60; mdk@szczepietnica.pl, www.szczepietnica.pl; Internetowy Punkt Informacji Turystycznej: pit@mdk.szczepietnica.pl

Kirkut w Szczepietnicy, fot. G. Jaworski

TOMASZÓW LUBELSKI

Duży handlowy ośrodek na szlaku do Lwowa, z prawami miejskimi z 1590 r. Hetman Jan Zamoyski założył na terenie wsi Rogóżno miasto zwane Jelitowo (od herbu Zamoyskich „Jelita”), które pięć lat później przemianowano na Tomaszów (od imienia syna hetmana – Tomasza).

Układ urbanistyczny miasta jest dziełem Włocha – Bernarda Morando, twórcy idealnego renesansowego miasta Zamościa. Plan w dużym stopniu nawiązuje do pierwowzoru – w obszar o rzucie regularnego sześciokąta, ufortyfikowany obwałowaniami z fosą, wpisał Morando kwadratowy rynek, z którego wychodzą symetrycznie cztery główne ulice, w kierunku: Zamościa (dzisiejsza ul. Zamojska), Lwowa (Lwowska), Szczepieszyna (Józefa Piłsudskiego) i Sokala (29 Listopada). Od tych ulic poprowadzona została siatka prostopadłych i równoległych mniejszych uliczek, tworzących bardzo regularne kwartały zabudowy.

Tomaszów, doświadczany przez liczne najazdy, wojny i pożary, zatracił, niestety, sporo ze starego układu. Nie dotrwało do dziś także wiele zabytków, m.in. barokowy kościół z klasztorem oo. Trynitarzy z I poł. XVIII w. (rozebrany po kasacie zakonu w 1783 r.) oraz synagoga z II poł. XVII w. (zniszczona przez Niemców

Kościół pw. Zwiastowania NMP, fot. S. Turski

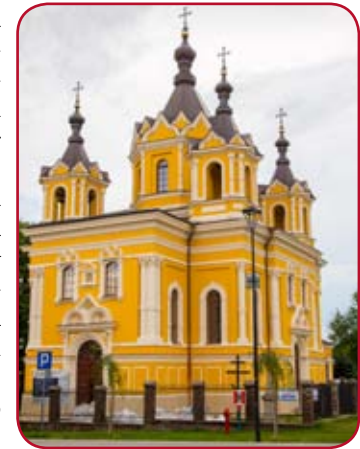
w czasie okupacji). W rynku zachował się oryginalny budynek Herbaciarni, wzniesiony w 1895 roku z grubych drewnianych bali na wzór Czajni z północnej Rosji. W pobliżu stoi prawosławna cerkiew pw. św. Mikołaja z lat 1885-90. Eklektyczny budynek, zwieńczony pięcioma kopułami, łączy styl neoklasycyzy z urzędowym bizantyjsko-ruskim.

Warto też zajrzeć do kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ul. Lwowskiej. Świątynia z lat 1935-1949, ma część barokowego wyposażenia (ołtarz, obrazy i ambonę w kształcie łodzi) przeniesione z kościoła rzymskokatolickiego oraz cerkwi greckokatolickiej w niedalekim Uhnowie, który po regulacji granicy wschodniej w 1951 roku znalazł się na terenie Ukrainy.

Najcenniejszym zabytkiem miasta jest kościół pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, zaliczany do najpiękniejszych drewnianych świątyń epoki baroku w Polsce. Zbudowany w 1627 r. z fundacji II ordynata Tomasza Zamoyskiego, przebudowany wiek później, ma program przestrzenny typowy dla wielkich barokowych świątyń murowanych – trzynawowe wnętrze, z nawami bocznymi oddzielonymi od głównej arkadami na smukłych słupach z wydatnym ogzymbowaniem. Podobny, bardzo plastyczny gzyms obiega koronę ścian zewnętrznych, wydzielając w fasadzie górną kondygnację czworobocznych wież, zwieńczonych cebulastymi hełmami.

Projektant kościoła musiał być wysokiej klasy architektem, a wykonawcy mistrzami ciesielstwa, o czym najlepiej świadczy konstrukcja, w tym kolebkowe sklepienie oraz trapezowate nisze na kaplice w nawach bocznych. W bogatym barokowym wyposażeniu, częściowo przeniesionym z rozebranego kościoła Trynitarzy, zwraca uwagę ołtarz główny (pochodzący z 1627 r. i rozbudowany w 1726) z cudownym obrazem Matki Bożej Szkaplerznej. Obok kościoła stoi drewniana dzwonnica z XVIII w. oraz oryginalny kamienny pregieryz pokutny, a wokół cmentarza przykościelnego rosną wiekowe drzewa.

Corocznie jesienią w Tomaszowie i jego okolicach organizowane są rekonstrukcje bitew z Niemcami, które były jedną z największych batalii w kampanii wrześniowej 1939 r. Najpierw, w dniach 17-20 września walczyły pod Tomaszowem armie Lublin i Kraków, podążając w kierunku pogranicza południowo-wschodniego i Rumunii. Po nich, w dniach od 22 do 27 września, podobne walki podjęły wojska Frontu Północnego, utworzonego na bazie armii Modlin. Plenerowe widowiska

Cerkiew prawosławna pw. św. Mikołaja, fot. archiwum PDL-Ch

Muzeum Regionalne im. J. Petera – wystawa poświęcona bitwom pod Tomaszowem, fot. S. Turski

„Ocalić od zapomnienia”, z udziałem wielu grup rekonstrukcyjnych oraz czołgów, pojazdów opancerzonych i samochodów (udanymi operacjami pod Tomaszowem wslawiła się m.in. brygada pancerno-motorowa gen. Piskora), odbywają się we wrześniu.

Historię bitew upamiętnia Muzeum Regionalne im. dr Janusza Petera, tomaszowskiego lekarza, malarza i regionalisty, które zgromadziło bogatą kolekcję broni z bitewnych pól oraz sztandarów pułków i innych formacji biorących udział w walkach.

W granicach miasta znajduje się Siwa Dolina – niekwestionowane centrum narciarstwa biegowego w regionie (z siedzibą regionalnego Oddziału Polskiego Związku Narciarskiego), a na wschód od Tomaszowa położona jest Justynówka z ośrodkiem narciarstwa zjazdowego na Białej Górze (349 m n.p.m.). Warto dodać, że w Siwej Dolinie pięć profesjonalnych tras biegowych czynnych jest nie tylko zimą, bo w innych porach roku korzystają z nich nartorolkarze, rolkarze i wrotkarze, dla których urządzono dodatkowo półkilometrowy tor. Z tras narciarskich korzystają również rowerzyści, a Tomaszów był już gospodarzem mistrzostw w kolarstwie górskim MTB.

Punkt Informacji Turystycznej, ul. Kościelna 9, 22-600 Tomaszów Lubelski, tel. 84 665 85 05; biuro@lot.roztocze.com, www.roztoczewita.pl
 Muzeum Regionalne im. Janusza Petera, ul. Zamojska 2, 22-600 Tomaszów Lubelski, tel. 84 664 37 20; muzeum3@o2.pl, www.muzeum.powiat-tomaszowski.com.pl
 Centrum narciarstwa Siwa Dolina, al. Sportowa 8, 22-600 Tomaszów Lubelski, tel. 84 665 93 50; tom.tom60@wp.pl, www.lozn.org.pl

WŁODAWA

Nadbużańskie miasto zachowało dawny klimat współistnienia trzech religii i kultur: katolicyzmu, prawosławia i judaizmu. W pejzażu Włodawy górują wieże wspaniałego barokowego kościoła paulinów z XVIII w., rusko-bizantyńskiej cerkwi z XIX w. oraz dach wielkiej synagogi z II poł. XVIII w. O dawnej świetności Włodawy, jako znanego ośrodka targowego, przypomina zabytkowy murowany budynek kramów i jatek (tzw. czworobok), usytuowany – podobnie jak krakowskie Sukiennice – pośrodku rynku.

Festiwal Trzech Kultur – koncert w synagodze, fot. archiwum UMWL

Wspomnieniem wielokulturowej przeszłości miasta jest organizowany jesienią Festiwal Trzech Kultur, obejmujący koncerty, wystawy, spektakle, warsztaty, a także nabożeństwa w trzech włodawskich świątyniach.

O wyjątkowości miejsca świadczy fakt, że wszystkie świątynie fundowali mieszkańcom różnych wyznań właściciele miasta: kościół – Pocijowie, synagogę – Czartoryscy, a cerkiew – Zamoyscy.

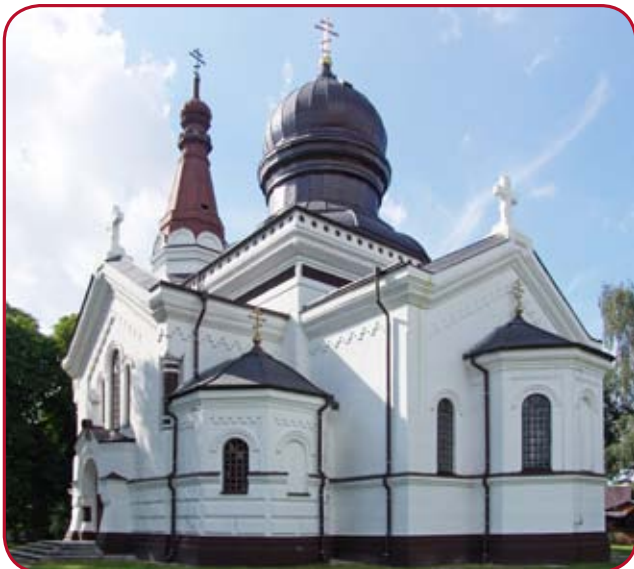
Włodawa – widok na kościół św. Ludwika, fot. P. Maciuk

Kościół św. Ludwika powstał w latach 1731-1780, według projektu słynnego architekta Pawła Antoniego Fontany. Bogaty, późno-barokowy styl reprezentuje najlepiej dwuwieżowa fasada o bardzo płynnej, falującej linii, zdobiona pilastrami i gzymsami. Eliptyczną nawę główną przykrywa kopuła. Wnętrze ozdobił polichromiami Antoni Dobrzeniewski, a obrazy na płótnie namalował znany malarz doby baroku Szymon Czechowicz. Ołtarze i inne elementy wyposażenia, w tym wielkie rzeźby ojców Kościoła przy filarach w nawie głównej, mają styl rokokowy. Obok kościoła wznosi się zespół zabudowań klasztornych paulinów, których właściciel miasta Ludwik Konstanty Pocięj w 1698 r. sprowadził z Częstochowy nad Bug.

Cerkiew Narodzenia NMP ufundował w latach 1840-1842 właściciel miasta – hrabia August Zamoyski. Najpierw służyła grekokatolikom, a w 1875 r. została przekształcona w świątynię prawosławną, którą pozostała do dziś. Bryła zewnętrzna, z czasu przebudowy w 1888 roku, jest typowym przykładem cerkwi rusko-bizantyńskiej, na planie krzyża greckiego, z wysoką cebulastą kopułą na środku oraz z trzema absydami zwieńczonymi półkopułami. Z okresu pierwszej fundacji zachowały się wewnątrz polichromie (z 1842 r.) i ikonostas z ikonami z XVII-XVIII w. Obok cerkwi stoi klasycystyczna plebania z lat 1846-1850, z charakterystycznym portykiem wejściowym i boniowanymi narożnikami ścian. Na cmentarzu kościelnym przy murze można zobaczyć kilka nagrobków z XIX- XX w.

Włodawski zespół synagogałny jest jednym z najwspanialszych w Polsce. Wielką synagogę fundowali w 1764 r. właściciele Włodawy – Czartoryscy. Barokowy piętrowy budynek przykrywa łamany dach polski, a fasadę flankują piętrowe alkierze z malowniczymi arkadami mi przyziemiem. Mimo zniszczeń dokonanych przez hitlerowców

Włodawa – cerkiew prawosławna, fot. S. Turski

Wielka synagoga we Włodawie, fot. G. Jaworski

w czasie II wojny, zachowała się przepięknie zdobiona sztukateriami i polichromowana szafa ołtarzowa Aron ha-kodesz (neobarokowa z lat 30. XX w.). Na uwagę zasługuje też sklepienie kolebkowo-krzyżowe z lunetami, mające na zwornikach przeszle dekorowane medaliony.

Obok dużej synagogi wznosi się mniejsza, z II poł. XIX wieku, w stylu klasycystycznym oraz budynek dawnej szkoły – bet hamidrasz. Cały zespół, gruntownie wyremontowany w latach 80. XX w., użytkuje od 1986 roku Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, mające w swoich zbiorach bogatą kolekcję judaików.

Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego (w dawnej synagodze), ul. Czerwonego Krzyża 7, 22-200 Włodawa, tel. 82 572 21 78; poczta@muzeumwlodawa.pl, www.muzeumwlodawa.pl
Klasztor paulinów i parafia św. Ludwika, ul. Klasztorna 7, 22-200 Włodawa, tel. 82 572 13 66; kancelariawlodawa@gmail.com, www.wlodawa.paulini.pl
Cerkiew pw. Narodzenia NMP, ul. Kościelna 11a, 22-200 Włodawa, tel. 82 572 17 50; parafia@cerkiew.wlodawa.pl, www.cerkiew.wlodawa.pl

Aron ha-kodesz w wielkiej synagodze, fot. S. Turski

WOJCIECHÓW

Znana wieś agroturystyczna regionu lubelskiego, położona ok. 25 km na zachód od Lublina, słynie z żywych tradycji ludowego kowalstwa. Działająca od blisko wieku kuźnia rodziny Czernieców, jest miejscem corocznych ogólnopolskich warsztatów kowalskich, a sam Wojciechów zamienia się w początkach lipca w wielki jarmark artystycznych wyrobów z żelaza i innych przedmiotów sztuki ludowej.

Najwybitniejszym zabytkiem wsi jest Wieża Ariańska. Zbudowana w XVI-XVII wieku przez Pileckich, jest interesującym przykładem architektury mieszkalno-obronnej przełomu gotyku i renesansu. Wysoka na 25 m, czterokondygnacyjna, ma w podstawie mury grubości 2 m. W przeszłości stała na obwarowanym majdanie, mieszczącym zabudowania dworskie Spinków i Orzechowskich (zachowały się jeszcze: fragment muru z otworami strzelniczymi oraz pozostałości wałów ziemnych i fos). Oba rody należały do gorących zwolenników reformacji, w wieży mieścił się zbór, w którym kazania głosił słynny kalwiński kaznodzieja Marcin Krowicki. Wojciechowską wieżę nazwał ariańską Stefan Żeromski (przyjeżdżający tu niejednokrotnie z pobliskiego Nałęczowa), opisując ją w powieści „Nawracanie Judasza”. Ciekawostką jest, że wysokiej klasy zabytek, służący wówczas za dworski spichlerz, remontował w latach 1911-1914 na zlecenie Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości zięć Żeromskiego – architekt Jan Koszczyc-Witkiewicz. Dzisiaj wieża jest siedzibą Gminnego Ośrodka Kultury oraz Muzeum Kowalstwa.

Drugi z cennych zabytków Wojciechowa to kościół parafialny pw. św. Teodora, zbudowany w 1725 r. przez Teodora Orzechowskiego, jako wotum dziękczynne za powrót fundatora (pod wpływem misji jezuickich) do kościoła katolickiego. Wykonany w całości z drewna modrzewiowego, ma we wnętrzu barokowy ołtarz główny i rokokowe ołtarze boczne. Znajdują się w nich bezcenne kurdybany – tłoczone skóry, dekorowane bogatym ornamentem, malowane i złożone.

Wraz z kościołem wzniesiono zachowaną do dziś drewnianą dzwonnice, a w 1802 roku nowy właściciel Wojciechowa – Ignacy Morski otoczył cmentarz kościelny murem parkanem

W kuźni Romana Czernieca w Wojciechowie, fot. archiwum UG Wojciechów

z bramkami, kapliczkami i kostnicą. W murze umieszczono znacznie starszą płytę nagrobną Stanisława Spinka młodszego, zmarłego w 1578 r. Poza murem znajdują się budynki plebanii i organistówki z okresu dwudziestolecia międzywojennego, a na cmentarzu grzebalnym kaplica grobowa Świeżawskich z końca XIX w.

Przez Wojciechów poprowadzono tematyczny Szlak Żelaza i Kowalskich Tradycji, który oprócz kuźni i wspomnianych zabytków, pozwala zwiedzić jeszcze Młyn Hipolit nad rzeką Bystrą w Nowym Gaju z ciekawą kolekcją minerałów, amonitów i wielu innych skamieniałości.

Muzeum Kowalstwa – Gminny Ośrodek Kultury, 24-204 Wojciechów 9, tel. 81 517 72 10; kontakt@kowale.com.pl, www.kowale.com.pl, www.gokwojciechow.pl
Kuźnia Romana Czernieca, Wojciechów 153, tel. 81 517 73 05, 691 053 403, www.czerniec.pl
Młyn Hipolit, Nowy Gaj 18A, 24-204 Wojciechów, tel. 81 723 75 72, 505 288 292; mlynhipolit@poczta.onet.pl, www.mlynhipolit.pl
Parafia pw. Św. Teodora, Wojciechów 113, tel. 81 517 73 14; j.halasa@kuria.lublin.pl, www.parafia-wojciechow.pl

Wieża ariańska, fot. G. Jaworski

Kościół św. Teodora w Wojciechowie, fot. P. Maciuk

WOJSŁAWICE

Dawne miasto z licznymi zabytkami przeszłości, w tym trzema świątyniami – kościołem, cerkwią i synagogą. W roku 1440 kasztelan krasnostawski Jan Ligeża Czyżowski wystarał się u króla Władysława Warneńczyka o prawo miejskie dla wsi, którą otrzymał kilka lat wcześniej od Władysława Jagiełły.

Nowe miasto, z prostokątnym rynkiem i regularną siatką ulic, pobudował na pocz. XVI wieku Hieronim Zaklika Czyżowski, zyskując dla Wojsławic w 1508 roku potwierdzenie przywileju lokacyjnego. W XVII wieku właścicielem miasta został wojewoda kijowski Janusz Tyszkiewicz, a później pisarz polny koronny, krewny sławnego hetmana – Stanisław Stefan Czarniecki. W XVIII wieku majątek przeszedł w posiadanie Potockich i Poletylów.

Kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła powstał w latach 1595-1608, a w końcu XVII w. został przebudowany w stylu późnorenesansowym przez architekta i inżyniera twierdzy zamoskiej – Jana Michała Linka.

Cerkiew z dzwonnica, fot. S. Turski

W pobliżu kościoła w 1771 roku stanęła cerkiew greckokatolicka pw. św. Eliasza Proroka, a obok niej w połowie XIX w. zbudowano wysoką ceglana dzwonnica w stylu bizantyjsko-ruskim. W okresie od 1864 do 1945 cerkiew pełniła rolę świątyni prawosławnej, a obecnie jest filialną świątynią prawosławnej parafii w Chełmie.

Duży odsetek mieszkańców Wojsławic stanowili Żydzi, wymordowani przez Niemców w czasie II wojny. Do dziś zachowała się synagoga z przełomu XIX-XX w., a także dawny drewniany dom rabina (stara synagoga z 1780 roku została rozebrana w II poł. XX w.). W nowej synagodze, z charakterystycznym podwieszonym pozornym sklepieniem, wnęką po aron ha-kodesz i zrekonstruowaną drewnianą konstrukcją bimy, mieści się biblioteka i sala wystawowa.

Z Żydami wojsławickimi wiąże się niesamowita i tragiczna historia z 1761 roku, kiedy to w wyniku działań sekty frankistów, w tym rytualnego mordu dziecka chrześcijańskiego, skazano na śmierć

Synagoga (ob. biblioteka i galeria sztuki), fot. S. Turski

starszyzna kahału, a ortodoksyjnych Żydów wygnano z miasteczka. Rabin, zanim popełnił w więzieniu samobójstwo, rzucił na miasto klątwę. W rok później kasztelanowa Marianna Potocka wybudowała przy pięciu drogach prowadzących do Wojsławic wotywny kapliczki (na planie krzyża), poświęcone świętym: Barbarze, Tekli, Florianowi, Janowi Nepomucenowi i Michałowi Archaniołowi, którzy mieli bronić mieszkańców przed klątwą rabina.

Oprócz kapliczek o tamtych ponurych wydarzeniach przypomina leśne uroczysko za miastem zwane Szubienicą, a samą historię popularyzował Andrzej Pilipiuk. Ten znany pisarz, uprawiający prozę fantastyczną, ale mocno osadzoną w klimacie i społecznych realiach polskiej prowincji, uczynił Wojsławice i ich okolice miejscem akcji cyklu opowiadań o Jakubie Wędrowyczu.

Wojsławice starają się nawiązywać do swej wielkiej historii, także tej spopularyzowanej w literackiej fikcji, w organizowanych corocznie Dniach Jakuba Wędrowycza oraz festynach „W kręgu Wojsława”.

Gminne Centrum Kultury, Sportu i Turystyki, Rynek 20a, 22-120 Wojsławice, tel. 82 566 91 53, wojslawice-gci@o2.pl, www.gcksitwojslawice.naszdomkultury.pl

Kościół parafialny, fot. S. Turski

Muzea biograficzne

Przed Muzeum J.I. Kraszewskiego w Romanowie, fot. J. Gumowski

ROMANÓW

Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego

W Romanowie – miejscu lat dzieciennych (1812-1826) i późniejszych powrotów Józefa Ignacego Kraszewskiego działa muzeum pisarza. Romanowski dwór wybudowali jego dziadkowie – Malscy, a odziedziczyli w poł. XIX w. rodzice – Zofia z Malskich i Jan Kraszewski.

Wnętrza muzeum, utworzonego w 1962 r., odwzorowują klimat patriotycznego domu ziemiańskiego czasu zaborów, eksponując imponujący dorobek jednego z największych polskich pisarzy, autora ponad 220 powieści, ale także dziennikarza, rysownika i wydawcy.

W romantycznym parku zachowała się stara świerkowa aleja, neogotycka brama oraz kaplica z mauzoleum rodziny Malskich i Kraszewskich. Groby matki i dwóch braci pisarza znajdują się na cmentarzu parafialnym w nieodległych Wisznicach.

Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego, Romanów 25, 21-518 Sosnówka, tel. 83 379 30 14; muzeum_kraszewskiego@op.pl, www.muzeumkraszewskiego.pl

Muzeum J.I. Kraszewskiego – salon, fot. S. Turski

Muzeum Henryka Sienkiewicza, fot. A. Bednaruk

WOLA OKRZEJSKA

Muzeum Henryka Sienkiewicza

Wola Okrzejska na Południowym Podlasiu to miejsce urodzenia Henryka Sienkiewicza. W odrestaurowanej oficynie dworskiej działa od 1966 roku muzeum pisarza noblisty. Dużemu zbiorowi ponad 1500 tomów dzieł Sienkiewicza, analiz i opracowań krytycznych, towarzyszą barwne rekwizyty i plakaty filmowych adaptacji m.in. „Pana Wołodyjowskiego”, „W pustyni i w puszczy” oraz „Quo vadis”. Są też obrazy, akwarele i rysunki, a w parku przy muzeum plenerowe rzeźby inspirowane utworami i bohaterami Sienkiewicza.

W kościele parafialnym w pobliskiej Okrzei jest tablica upamiętniająca jego chrzest oraz polichromie ze scenami z „Quo vadis” i „Potopu”. Na cmentarzu znajduje się nagrobek matki pisarza – Stefanii z Cieciszowskich Sienkiewiczowej z pomnikiem „Matka i Syn”, ufundowanym staraniem Towarzystwa im. H. Sienkiewicza w Lublinie. Na skraju wsi jest jeszcze ziemny kopiec, usypany w latach 30. XX w., z popiersiem Sienkiewicza.

Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej, 21-480 Okrzeja, tel. 25 755 90 00; kontakt@muzeumsienkiewicza.eu, www.muzeumsienkiewicza.eu

Fragment ekspozycji w muzeum, fot. M. Tarajko

Nałęczów – pomnik ławeczka przy Muzeum Bolesława Prusa, fot. S. Turski

Nałęczów Muzeum Bolesława Prusa

Nałęczów na przełomie XIX i XX wieku był nie tylko znanym i modnym kurortem, ale także ośrodkiem życia umysłowego i artystycznego, odwiedzanym przez wielu wybitnych twórców. Jednym z najślynniejszych i najwierniejszych był Bolesław Prus, związany z Nałęczowem przez 28 lat. Urodził się w Hrubieszowie, uczył w Lublinie, a później wyjechał do Warszawy. Jako znany pisarz i publicysta spędzał w nałęczowskim uzdrowisku coroczne wakacje w latach 1882-1910. Mieszkał w Pałacu Małachowskich, gdzie pracował m.in. nad „Placówką” i „Lalką”, stąd też słał do warszawskich gazet znakomite „Kroniki Nałęczowskie”.

Muzeum B. Prusa w Nałęczowie – maszyna do pisania, fot. P. Maciuk

W kilku pomieszczeniach na parterze pałacu działa muzeum pisarza, a jednym z ciekawszych eksponatów jest oryginalna maszyna do pisania, na której Prus pisał artykuły, nowele i powieści. Przy wejściu do pałacu jest pomnik – ławeczka z postacią pisarza, a wyrazem pamięci nałęczowian jest Majówka z Panem Prusem, organizowana w plenerach Parku Zdrojowego.

**Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie – Oddział Muzeum Lubelskiego,
Al. Małachowskiego 2, 24-140 Nałęczów, prus@muzeumlubelskie.pl,
www.muzeumlubelskie.pl, tel. 81 501 45 52**

Nałęczów Muzeum Stefana Żeromskiego

Drugi z wielkich pisarzy związany z Nałęczowem, przybył tu w 1890 r. jako gubernierz córki właściciela uzdrowiska – Michała Górskiego. Zachwycony miejscem („Nałęczów teraz to już nie piękna miejscowość, ale album widoków wysnionych...” – pisał w Dzienniku z 1891 r.) pozostał w miasteczku na dłużej. Ożenił się z Oktawią z Radziwiłłowiczów, pasierbicą doktora Konrada Chmielewskiego – naczelnego lekarza uzdrowiska.

Muzeum Stefana Żeromskiego, fot. S. Turski

W 1905 r. na Armatniej Górze zbudował chatę – pracownię, w zakopiańskim stylu, według projektu Jana Koszyc-Witkiewicza. Żona pisarza Oktawia w 1928 r. przekazała ten obiekt na muzeum. Wewnątrz możemy oglądać oryginalne meble, fotografie i wiele pamiątek po autorze „Popiołów” (honorarium za tę powieść wystarczyło na zbudowanie chaty), który w Nałęczowie pozostawił po sobie więcej śladów, fundując np. ochronkę dla sierot. W głębi zadrzewionej muzealnej działki znajduje się jeszcze

Wnętrze Chaty Muzeum S. Żeromskiego, fot. P. Maciuk

jedną budowlą, także projektu Koszczyc-Witkiewicza – kamienne mauzoleum Adama Żeromskiego, zmarłego przedwcześnie jedynego syna pisarza.

Muzeum Stefana Żeromskiego w Nałęczowie – Oddział Muzeum Lubelskiego, ul. Żeromskiego 8, 24-140 Nałęczów, tel. 81 501 47 80; zeromski@muzeumlubelskie.pl, www.muzeumlubelskie.pl

KAZIMIERZ DOLNY

Dom Marii i Jerzego Kuncewiczów

Jedną z najpiękniejszych kazimierskich willi przez wiele lat służyła za letnisko znanej parze literatów – Marii i Jerzemu Kuncewiczom. Willa, nazywana „Domem Pod Wiewiórką”, została zbudowana w latach 1934-36 według projektu Karola Sicińskiego, wybitnego architekta związanego z Kazimierzem Dolnym. Okazała

Dom Marii i Jerzego Kuncewiczów, fot. G. Jaworski

murowano-drewniany dom łączy cechy reprezentacyjnej architektury letniskowej dwudziestolecia międzywojennego z tradycyjną sztuką ciesielską, a otacza go piękny krajobrazowy park-ogród, zaprojektowany przez Jana Dybowskiego, znanego przyrodnika, profesora Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach.

Przed wojną Kuncewiczowie gościli w swoim kazimierskim letnisku wielu wybitnych literatów, m.in.: Juliana Tuwima, Kazimierza Wierzyńskiego, Antoniego Słonimskiego. Po wybuchu wojny wyjechali z kraju do Europy Zachodniej i USA, a do Kazimierza powrócili dopiero po 20 latach, spędzając tu letnie sezony. Maria Kuncewiczowa (autorka wielu opowiadań i powieści, m.in. „Cudzoziemka” i „Dwa księżycy” oraz antologii literatury polskiej) spędziła w „Domu Pod Wiewiórką” ostatnie pięć lat życia (1984-89). W okresie od 1991 do 2005 domem administrowała Fundacja Kuncewiczów, a od 2006 roku mieści się tu oddział Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym.

Dom Marii i Jerzego Kuncewiczów – oddział Muzeum Nadwiślańskiego, ul. Małachowskiego 19, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 81 881 01 02; www.mnkd.pl/dom-kuncewiczow

HRUBIESZÓW

Muzeum ks. Stanisława Staszica

W barokowo-klasycystycznym dworze rodziny Du Chateau z 1791 roku (rozbudowanym o oficyny w XIX i XX w.) mieści się regionalne Muzeum im. księdza Stanisława Staszica. Ten wybitny duchowny, naukowicereformator kupił w 1800 r. miasto, a w 1816 r. w sąsiednim Dziekanowie założył Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie – pierwszą na ziemiach polskich organizację spółdzielczą.

Dwór Du Chateau – Muzeum Regionalne w Hrubieszowie, fot. P. Maciuk

Muzeum, poza wystawą propagującą życie i działalność Staszica i TRH, ma w swoich zbiorach kolekcję cennych zabytków z licznych wykopalisk archeologicznych w Kotlinie Hrubieszowskiej, m.in. w Masłomęczu i Gródku n. Bugiem.

Muzeum im. Ks. Stanisława Staszica, ul. 3 Maja 11, 22-500 Hrubieszów, muzeum-hrubieszow@wp.pl, www.muzeum-hrubieszow.com.pl, tel. 84 696 27 83

LUBLIN

Muzeum Wincentego Pola

Wielki poeta, krajoznawca i geograf urodził się w 1807 r. w Lublinie, gdzie jego rodzice mieli folwark na przedmieściu Firlejowszczyzna. Dawny dworek Polów z końca XVIII wieku przeniesiono w 1972 r. na przedmieście Kalinowszczyzna, urządzając w nim Muzeum Wincentego Pola. Wnętrza zachowują klimat XIX stulecia, a w zbiorach znajdziemy portrety, rękopisy utworów, listy i wiele rodzinnych pamiątek.

Pol z wielką pasją odwiedzał, badał i opisywał polskie ziemie u źródła Wisły i Odry, nad Sanem, Dniestrem, Prutem, na Podolu i na Śląsku. Wrażenia zapisywał w poetyckiej formie, publikując artykuły w czasopismach oraz w wydaniach książkowych, z których najsłynniejszą jest „Pieśń o ziemi naszej”. Był profesorem uniwersytetów w Wilnie i Krakowie, gdzie założył pierwszą katedrę geografii. Lubelskie muzeum, obok licznych pamiątek i wydawnictw, gromadzi też przyrządy pomiarowe, atlasy i globusy – na szczególną uwagę zasługuje unikatowa kolekcja ponad 100 globusów polskojęzycznych.

Muzeum Dworek Wincentego Pola – Oddział Muzeum Lubelskiego, ul. Kalinowszczyzna 13, 20-129 Lublin, tel. 81 747 24 13; dworek.pola@muzeumlubelskie.pl, www.muzeumlubelskie.pl

Wnętrze Muzeum W. Pola, fot. P. Maciuk

LUBLIN

Muzeum Józefa Czechowicza

Jego „Poemat o mieście Lublinie” to utwór ciągle obecny w życiu kulturalnym miasta, a każdy mieszkaniec czy turysta może wybrać się na spacer trasą z opisu miasta zawartego w tym utworze. Józef Czechowicz napisał go w 1934 r., po wyjeździe z Lublina do Warszawy. W tym samym roku wydał, wspólnie z lubelską poetką Franciszką Arnsztajnową, zbiór wierszy o Lublinie „Stare kamienie”. Był człowiekiem niezwykle twórczym, zaangażowanym w wiele przedsięwzięć kulturalnych. Czesław Miłosz uważał go za jednego z najwybitniejszych poetów okresu międzywojennego. Czechowicz zginął 9 września 1939 r., podczas niemieckiego bombardowania Lublina. Miał 36 lat.

Wnętrze Muzeum Józefa Czechowicza, fot. P. Maciuk

Muzeum Literackie im. Józefa Czechowicza, powstałe z inicjatywy lubelskiego środowiska literackiego, zainaugurowało działalność 9 września 1968 roku. Najpierw mieściło się w klasztornych zabudowaniach przy ul. Narutowicza, później przejściowo w Muzeum Dworku Wincentego Pola, a od 9 września 2002 działa w kamienicy przy ul. Złotej 3 na Starym Mieście. Zabytkowy obiekt został przekazany na siedzibę muzeum przez, zasłużoną dla Lublina oraz dla polskiej nauki i kultury, rodzinę Riabininów.

Historię tej rodziny oraz samego obiektu przybliży jedna z wystaw muzeum. Najważniejszą część stałej ekspozycji stanowi jednak wystawa poświęcona Józefowi Czechowiczowi, pokazująca zbiór jego rękopisów, listów, zdjęć, dokumentów oraz pierwszych i późniejszych wydań tomików wierszy.

Muzeum gromadzi też materiały dokumentujące innych literatów związanych z Lublinem i regionem lubelskim – Franciszki Arnsztajnowej, Wacława Gralewskiego, Konrada Bielskiego, Kazimierza Andrzeja Jaworskiego, Józefa Łobodowskiego i wielu innych.

Muzeum im. Józefa Czechowicza – Oddział Muzeum Lubelskiego, ul. Złota 3, 20-112 Lublin, tel. 81 532 30 90 – 91; czechowicz@muzeumlubelskie.pl, www.muzeumlubelskie.pl

Inne muzea

Dęblin. Muzeum Sił Powietrznych, fot. archiwum MSP

Muzeum Sił Powietrznych w Dęblinie

Najmłodsze muzeum wojskowe w kraju, powołane w 2011 r. przez Ministerstwo Obrony Narodowej, zostało zbudowane na bazie Izby Tradycji Wyższej Oficerskiej Szkoły Sił Powietrznych w Dęblinie. Słynna „Szkoła Orłąt” od blisko 90 lat kształci pilotów dla lotnictwa wojskowego i cywilnego, a jej absolwentami byli najwybitniejsi piloci z czasu II wojny światowej, w tym polskich dywizjonów walczących w bitwie o Anglię.

Muzeum pokazuje historię dęblińskiej szkoły i polskiego lotnictwa, a jego najciekawszym działem jest plenerowa kolekcja samolotów, śmigłowców, sprzętu raketowego i radiolokacyjnego. Wśród maszyn bojowych prezentowane są m.in. popularne

Plenerowa ekspozycja samolotów, fot. archiwum MSP

niegdyś w naszej armii myśliwce MIG i SU, śmigłowce Mi i SM oraz samoloty szkolno-treningowe Lim, Bies, Iryda. Dla miłośników lotnictwa dużą gratką będzie możliwość wejścia na pokład największego z prezentowanych samolotów – pasażerskiego Jaka 40, pochodzącego z rozformowanego 36 wojskowego pułku lotnictwa transportowego.

Muzeum Sił Powietrznych, ul. Lotników Polskich 1, 08-521 Dęblin, sekretariat@muzeumsilpowietrznych.pl, www.muzeumsp.pl

Grodzisko Żmijowiska

Otwarte muzeum tematyczne z częściowo zrekonstruowanym słowiańskim grodem obronnym i towarzyszącą mu osadą z IX-X w. W Żmijowiskach (gm. Wilków) zachowało się jedno z czterech słowiańskich grodzisk, znanych jako grody nad Chodelką, z okresu VIII-X w. Archeolodzy z Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym zrekonstruowali część umocnień z fragmentem palisady i bramą oraz kilka chat mieszkalnych, tworząc skansen archeologiczny „Grodzisko Żmijowiska”. Jest to muzeum otwarte, dostępne dla turystów przez cały rok. W sezonie prowadzone są eksperymentalne warsztaty archeologii doświadczalnej, w których mogą uczestniczyć wszyscy zainteresowani. Gospodarz skansenu – Muzeum Nadwiślańskie organizuje też cykliczne „Spotkania z archeologią”.

Grodzisko w Żmijowiskach, fot. S. Turski

Poza Żmijowiskami, w dolinie rzeki Chodelki zachowały się jeszcze trzy wczesnośredniowieczne grodziska z VIII-X w. Największym był gród w Chodliku, zajmujący obszar blisko 9 ha, chroniony systemem potrójnych obwałowań ziemnych, który wraz z przyległymi osadami zamieszkiwało nawet 10 tys. ludzi. Pozostałe grodziska to Kłodnica i Podgórz. Wszystkie cztery miejsca łączy szlak tematyczny „Grodziska nad Chodelką” (niebieski, dł. 15 km).

Wejście na teren grodziska, fot. S. Turski

Grodzisko Żmijowiska – Oddział Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym, Żmijowiska, 24-313 Wilków, tel. 517 331 553; archeologia@mnkd.pl, www.zmijowiska.pl

Skansen Kultury Materialnej Chełmszczyzny i Podlasia w Holi

Hola – niewielka poleska wieś słynie z prawosławnej cerkwi pw. św. Antoniego Pieczerskiego i św. Paraskiewy Serbskiej oraz sąsiadującego z nią prywatnego skansenu, prowadzonego przez Towarzystwo Miłośników Skansenu Kultury Materialnej Chełmszczyzny i Podlasia.

Cerkiew, pierwotnie greckokatolicka, została zbudowana w 1702 r., a w następnym stuleciu parokrotnie przebudowana. Prosty, drewniany i oszalowany budynek, pomalowany na charakterystyczny

Hola, chałupa w skansenie, fot. S. Turski

Odpust św. Antoniego Pieczerskiego w Holi, fot. A. Koziara

dla Polesia błękitny kolor, nakryty jest dwuspadowym dachem zwieńczonym pośrodku niewielką wieżyczką z kopułą. We wnętrzu zachował się ikonostas z II poł. XIX w., a także prawosławne i unickie ikony, feretrony oraz inne elementy wyposażenia. Obok cerkwi, będącej dziś świątynią filialną prawosławnej parafii w Horostycie, stoi dwukondygnacyjna drewniana dzwonnica, a na zabytkowym cmentarzu kaplica z poł. XIX w.

Położony w sąsiedztwie cerkiewnego zespołu skansen skupia obiekty mieszkalne i gospodarcze przeniesione z różnych miejsc północno-wschodniej części regionu lubelskiego. Centralne miejsce zajmuje chałupa z końca XIX w., należąca niegdyś do zamożnej chłopskiej rodziny z Wyrzyk. Uwagę zwraca też wiatrak koźlak z pocz. XX w. z Wołoskowoli. Wśród innych obiektów można

Hola – cerkiew przy skansenie, fot. S. Turski

Ule „kołody” i wiatrak kozłak w skansenie, fot. S. Turski

oglądać: stodołę z Kostomłotów ze ścianami wyplatnymi z łyka i wikliny, kuźnię, piec garncarski, studnię z żurawiem, przyrodzną kapliczkę i krzyż, a nawet stare ule „kołody”, wykonane z jednej kłody drewna.

Skansen zaprasza turystów od wiosny do jesieni. Najlepiej przyjechać tu w końcu lipca, gdy w cerkwi obchodzony jest doroczny odpust św. Antoniego Pieczerskiego, a skansen jest miejscem barwnego Jarmarku Holeńskiego.

Skansen Kultury Materialnej Chełmszczyzny i Podlasia, Hola 63,
tel. 82 560 76 35; hola.skansen@gmail.com, www.skansen.info.pl

Muzeum Przyrodnicze w Kazimierzu Dolnym

Muzeum Przyrodnicze mieści się w okazałym XVI-wiecznym zbożowym spichlerzu, należącym niegdyś do Mikołaja Przybyły, jednego z najzamożniejszych kazimierskich kupców. Turyści mogą tu poznawać walory krajobrazowe i przyrodnicze przełomowej doliny środkowej Wisły oraz znacznego obszaru Powiśla, w tym Kazimierskiego Parku Krajobrazowego. Wystawy prezentują bogactwo flory i fauny, ale także szczególną osobliwość krajobrazową, jaką jest sieć lessowych wąwozów. Niemniej interesująca jest wystawa geologiczna i paleontologiczna odsłaniająca tajemnice wymarłego świata sprzed 65 mln lat, w tym liczne skamieniałości organizmów żyjących w morzu okresu kredowego.

W sezonie wiosenno-letnim warto też zajrzeć do małego ogródka botanicznego, położonego pomiędzy muzealnymi obiektami spichlerza i drewnianego dworu.

Wystawa w Muzeum Przyrodniczym, fot. P. Maciuk

Muzeum Przyrodnicze organizuje wiele interesujących akcji i wydarzeń popularyzujących nadwiślańską przyrodę, z których najważniejsze są wiosenne „Dni Wisły” oraz kończące sezon „Święto Jesieni”.

Muzeum Przyrodnicze, oddział Muzeum Nadwiślańskiego,
24-120 Kazimierz Dolny, ul. Puławska 54, www.mnkd.pl/muzeum-przyrodnicze,
tel. 81 881 03 26

Muzeum Przyrodnicze w spichlerzu, fot. S. Turski

Sanktuaria

Obraz MB Kodeńskiej, fot. S. Turski

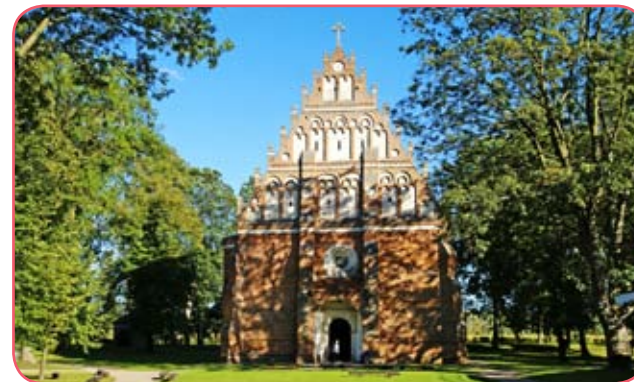
KODEŃ Sanktuarium Matki Boskiej Kodeńskiej

Słynne sanktuarium maryjne z cudownym wizerunkiem Madonny de Guadalupe, wykradzionym przez Mikołaja Sapiehę z kaplicy papieskiej w Rzymie. Sensacyjną historię opisała Zofia Kossak-Szczuczka w książce „Błogosławiona wina”. Papież Urban VIII obłożył klątwą podlaskiego magnata, ale ostatecznie wybaczył mu ten występki. Sapieha, zwany Piusem (Pobożnym) wybudował w Kodniu wielki kościół, wzorowany na bazylice św. Piotra. Świątynia, zniszczona w czasie potopu szwedzkiego, została odbudowana i ozdobiona piękną późnobarokową fasadą. Wewnątrz, na sklepieniach zachowały się siedemnastowieczne sztukaterie.

Do bazyliki przylegają zabudowania klasztorne oo. Oblatów oraz pozostałości zamku Sapiehów, w tym murowana kaplica z I poł. XVI w. Misjonarze Oblaci prowadzą dom pielgrzymy

Sanktuarium z klasztorem Misjonarzy Oblatów, fot. S. Turski

Kaplica zamkowa Św. Ducha, fot. S. Turski

i muzeum misyjno-ornitologiczne, a w zamkowych podziemiach sklep z regionalnymi pamiątkami i zdrową żywnością. To tu można kupić słynne kodeńskie chleby, kwas chlebowy, miody oraz nalewki – Witaminy Eremity z czarnego bzu i Nektar św. Eugeniusza z mniszka lekarskiego.

Główne odpusty w kodeńskim sanktuarium: 2 lipca – święto MB Kodeńskiej, 14-15 sierpnia – odpust diecezjalny Wniebowzięcia NMP, 8 września – święto Narodzenia NMP.

Sanktuarium Matki Bożej Kodeńskiej, Rynek 1, 21-509 Kodeń, tel. 83 375 41 19/ 20; oblaci@koden.com.pl, www.koden.com.pl

JABŁĘCZNA Prawosławny zespół klasztorny św. Onufrego

Monaster św. Onufrego w Jabłecznej uważany jest za najstarszy obiekt prawosławia w Polsce. Według różnych podań i zapisów istniał już w XV w. W poł. XIX w. wybudowano cerkiew na planie krzyża greckiego wraz z dwoma budynkami bramnymi i dzwonnica,

Wiosenne rozlewisko Bugu pod Jabłeczna, fot. T. Żaczek

Jabłeczna – wnętrze cerkwi św. Onufrego, fot. P. Maciuk

a na początku XX w. dwie kaplice – p.w. Zaśnięcia Matki Boskiej i Świętego Ducha.

Jabłeczna – z cudowną ikoną patrona – św. Onufrego oraz jednym z trzech męskich zakonów prawosławnych w Polsce jest miejscem szczególnym dla wyznawców tej religii. Co roku 24-25 czerwca na odpustowe uroczystości ściągają tu tysiące wiernych z całego kraju i zagranicy, aby uczestniczyć w niezwykle barwnych wielogodzinnych uroczystościach liturgicznych w monasterze i kaplicach na nadbużańskich łąkach.

Klasztor Świętego Onufrego, Jabłeczna 69, 21-515 Sławatycze,
tel. 83 378 31 11; klasztjabl@interia.pl, www.klasztorjableczna.pl

Prawosławne sanktuarium św. Onufrego w Jabłecznej, fot. S. Turcki

Martyrium Unitów w Pratulinie, fot. J. Gumowski

Pratulini i Kostomłoty Sanktuaria Unitów Podlaskich

Pratulini, letniskowa wieś nad Bugiem, jest symbolicznym miejscem dla Kościoła unickiego w Polsce. 26 stycznia 1874 r. wojska carskie, chcąc siłą wprowadzić do unickiej cerkwi księdza prawosławnego, napotkały na opór parafian. Od kul zginęło 13 wiernych, którzy w 1996 r. zostali uznani błogosławionymi męczennikami za wiarę. W pratulinińskim kościele znajdują się ich relikwie, a w miejscu nieistniejącej cerkwi stoi druga, przeniesiona z podlukowskiego Stanina, pełniąca rolę ośrodka dokumentacji i muzeum Unitów Podlaskich.

Podobny dramat spotkał też unitów w podlaskim Drelowie, gdzie od kul i kijów carskich żołnierzy zginęło również 13 parafian.

Wnętrze cerkwi w Kostomłotach, fot. G. Jaworski

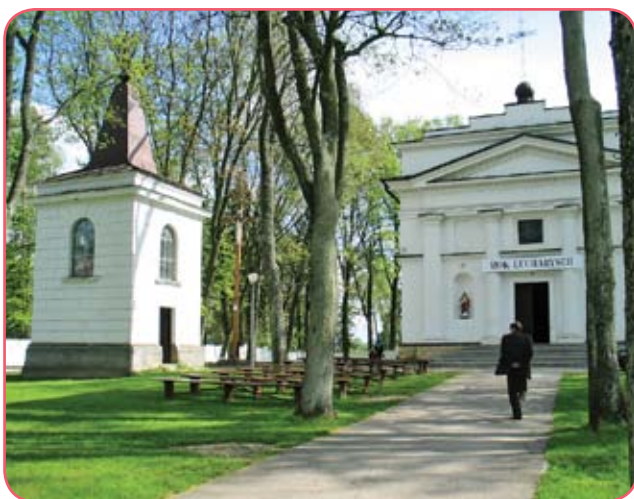

Cerkiew neounicka w Kostomłotach, fot. G. Jaworski

Przy miejscowej parafii rzymskokatolickiej pw. Niepokalanego Poczęcia NMP funkcjonuje Izba Pamięci Unitów Podlaskich.

Kościół unicki, zlikwidowany przez Rosjan na terenie Królestwa Polskiego w 1875 r., zaczął się odradzać w wolnej Polsce, po 1918 r. Z powstałych wówczas kilkudziesięciu parafii neounickich obrządku bizantyjsko-słowiańskiego do dziś istnieje tylko jedna – w nadbużańskich Kostomłotach. Drewniana cerkiew z ok. 1631 r., odnowiona i rozbudowana w 1852 r., kryje bogato zdobiony ikonostas z ikonami z XVII w.

W końcu czerwca w Kostomłotach obchodzony jest parafialny odpust bł. Męczenników Podlaskich, połączony z pieszą pielgrzymką do Pratulina, a w poł. września odbywa się odpust św. Nikity, którego atrakcją jest biesiada pieśni podlaskiej.

Kościół parafialny w Pratulinie, fot. G. Jaworski

Uroczystości odpustowe w sanktuarium Męczenników Podlaskich w Kostomłotach, fot. S. Turski

Parafia pw. Św. Piotra i Pawła, Pratulín 19, 21-504 Rokitno, tel. 83 345 41 40, 514 336 445; parafiapratulin@wp.pl, www.sanktuariumpratulin.pl
Parafia pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, ul. Męczenników Podlaskich 28, 21-570 Drelów, tel. 83 372 00 11; parafia.drelow@gmail.com, www.parafia-drelow-nmp.siedlce.opoka.org.pl
Parafia neounicka pw. św. Nikity Męczennika, Kostomłoty 15, 21-509 Kodeń; tel. 83 375 52 27, 512 341 502; parafiaunickakostomloty@wp.pl, www.kostomloty.com

LEŚNA PODLASKA Sanktuarium Matki Boskiej Leśniańskiej

W XVIII wieku, za sprawą paulinów i kultu Matki Boskiej Leśniańskiej, osada zwana była Podlaską Częstochową. Niewielki, rzeźbiony w kamieniu wizerunek maryjny uznano za cudowny w roku 1700, a paulini z Częstochowy założyli tu klasztor i rozpoczęli budowę

Sanktuarium maryjne w Leśnej Podlaskiej, fot. S. Turski

wielkiego bazylikowego kościoła. Architekt Wincenty Rachetti nadał trójnawowej budowli monumentalny wyraz, zaakcentowany przez dwukondygnacyjną i bardzo szeroką fasadę z dwiema wieżami.

Do kościoła, wzniesionego w latach 1730-52, przylega wielki zespół zabudowań klasztornych, ukrytych niegdyś za obronnym systemem wałów ziemnych, fos i murów ze strzelnicami. W skład sanktuarium wchodzi Kaplica Zjawienia ze studnią w miejscu gruszy, na której w 1683 roku miał ukazać się po raz pierwszy cudowny wizerunek Matki Boskiej.

Najważniejsze odpusty w leśniańskim sanktuarium: 29 czerwca – uroczystość św. Apostołów Piotra i Pawła, 15 sierpnia – Wniebowzięcia NMP, 8 września – Narodzenia NMP i 26 września – uroczystość Zjawień MB w Leśnej Podlaskiej.

Parafia pw. Narodzenia NMP i św. Apostołów Piotra i Pawła, ul. Biskupa K. Moszyńskiego 2, 21-542 Leśna Podlaska, tel. 83 345 07 00; lesnapodlaska.paulini@gmail.com, www.lesnapodlaska.paulini.pl

WĄWOLNICA

Sanktuarium Matki Boskiej Kębelskiej

Najważniejsze rzymskokatolickie sanktuarium regionu, z kultem maryjnym szerszym od ponad 700 lat. Według podań, w 1278 roku w Kębłę koło Wąwolnicy, w czasie odwrotu hord tatarskich pobitych na Śląsku Opolskim, m.in. przez wojska dziedzica wawolnickiego Ottona Jastrzębczyka, lżona przez barbarzyńców figura Matki Boskiej zajaśniała niezwykłym blaskiem i uniosła się, aby nie mogli dosięgnąć jej poganie. Maryjny kult rozpropagowali benedyktyni z klasztoru na Świętym Krzyżu.

Figurka MB Kębelskiej w kaplicy zamkowej, fot. S. Turski

Bazylika i kaplica MB Kębelskiej w Wąwolnicy, fot. P. Maciuk

Wąwolnica, zwana w przeszłości Wawelnicą, zawdzięcza prawa miejskie i budowę zamku obronnego Kazimierzowi Wielkiemu. Dzisiaj na wzgórzu zamkowym zachowała się tylko gotycka kaplica (prezbiterium dawnego kościoła zamkowego), rozbudowana w XX w. Obok stoi neogotycka bazylika z lat 1907-14. Wąwolnickie sanktuarium słynie z dwóch gotyckich figur w ikonograficznym typie „Pięknej Madonny”: cudownej figury Matki Boskiej Kębelskiej z ok. 1440 r. w kaplicy oraz figury Matki Boskiej Wąwolnickiej z przełomu XIV-XV wieku w bazylice. Przy sanktuarium działa dom pielgrzyma oraz muzeum parafialne. W odpustowe dni (pierwsza sobota i niedziela września) do miejsca objawień w Kębłę, gdzie stoi murowana kaplica z kopią cudownej figury, organizowane są procesje świątla z udziałem wielotysięcznego tłumu wiernych.

Parafia pw. św. Wojciecha, ul. Zamkowa 24, 24-160 Wąwolnica, tel. 81 882 50 04; wawolnica@diecezja.lublin.pl, www.sanktuarium-wawolnica.pl

KRASNOBRÓD

Sanktuarium Matki Boskiej Krasnobrodzkiej

Dominikański zespół klasztorny to znane sanktuarium maryjne – z cudownym obrazem Matki Bożej Krasnobrodzkiej, kaplicą objawień „na wodzie”, zbudowaną na palach nad źródłem oraz rzeźbionymi kapliczkami i stacjami drózek różańcowych, stawianymi tu – niejednokrotnie również na źródłach – od I poł. XIX w. Kościół z klasztorem dominikanów ufundowała w latach 1690-99 królowa Maria Sobieska, w podziękowaniu za odzyskane zdrowie i siły. Początek kultowi maryjnemu w Krasnobrodzie dały objawienia Matki Boskiej, która w 1640 r. ukazała się rozmodlonemu wieśniakowi Jakubowi Ruszczykowi. Na ten czas datowany jest również wizerunek MB,

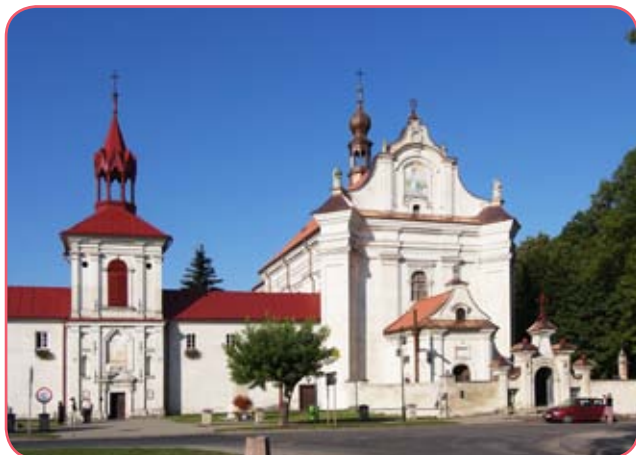

Wnętrze kościoła w Krasnobrodzie, fot. S. Turski

wzorowany na XVII-wiecznym malarstwie włoskim.

Główne odpusty przypadają w dniach: 31 maja (Diecezjalny Dzień Chorych), 1-2 lipca (MB Jagodnej), 15 sierpnia (MB Zielnej), 8 września (MB Siewnej). W niedzielę po 8 września odbywa się jeszcze odpust św. Rocha z procesją do kaplicy w rezerwacie „Św. Roch”, na uroczysku pośród jodłowo-bukowego boru z pomnikowymi drzewami. Pielgrzymi zwiedzają przy kościele Muzeum Wsi Krasnobrodzkiej ze zbiorami sakralnymi, etnograficznymi, archeologicznymi, przyrodniczymi oraz ptaszarnię, a w parku stację drogi krzyżowej.

Parafia pw. Nawiedzenia NMP i Muzeum Wsi Krasnobrodzkiej, ul. Tomaszowska 18, 22-400 Krasnobród, tel. 84 660 71 43; nmp3@wp.pl, www.krasnobrod-sanktuarium.pl

Sanktuarium maryjne z klasztorem poddominikańskim w Krasnobrodzie, fot. P. Maciuk

RADECZNICA Sanktuarium św. Antoniego

Kościół i klasztor bernardynów wzniesione zostały w końcu XVII w. na wzgórzu zwanym Łysą Górą. Poniżej, nad wodą, w miejscu objawień świętego z Padwy wieśniakowi Szymonowi Tkaczowi (pierwsze miało miejsce 8 maja 1664 r.) stoi drewniana, ośmioboczna kaplica. Według tradycji woda ze źródła św. Antoniego ma moc uzdrawiającą.

Sanktuarium w Radecznicy – kapliczka św. Antoniego, fot. G. Jaworski

Projektant kościoła i klasztoru – architekt twierdzy zamkowej Jan Michał Link, nadał obiektowi piękną barokową szatę, z monumentalną dwuwieżową fasadą. Pielgrzymi, którzy licznie przybywają na odpust św. Antoniego (1-2 czerwca; w przeszłości – gdy Radecznicę nazywano „lubelską Częstochową” – były ich nawet setki tysięcy), wchodzą do sanktuarium przez długą sklepioną klatkę schodową, kryjącą 102 stopnie. Wielu z gości pozostaje na noc, aby rankiem w niedzielę wziąć udział w odpustowej mszy z poświęceniem lilii w kaplicy na wodzie.

Klasztor oo. Bernardynów, ul. Klasztorna 6, 22-463 Radecznica, tel. 84 681 80 15; sanktuariumradecznica@wp.pl, www.radecznica.bernardyni.pl

PIOTRAWIN Sanktuarium św. Stanisława BM

Według Jana Długosza właściciel wsi Piotrawin – Piotr Strzemieńczyk, zwany Piotrowinem miał wstać z grobu, wskrzeszony przez świętego Stanisława, aby świadczyć na rzecz biskupa w sporze z porwyczym władcą Bolesławem Śmiałym. Na wysokiej nadwiślańskiej skarpie (brzegi rzeki sięgają tu nawet 40 m wysokości) stoi

Obraz wotywny ze zbiorów sanktuarium w Piotrawinie, fot. P. Maciuk

kościół św. Stanisława z 1440 roku. Świątynię, zachowaną do dziś w niezmięnionej gotyckiej szacie, ufundował biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki, Najstarszym i najcenniejszym zabytkiem jest kamienna rzeźbiona płyta erekcyjna, umieszczona w ścianie nawy, przedstawiająca biskupa Oleśnickiego z modelem kościoła przed Madonną. Równocześnie z kościołem wybudowano kaplicę nad grobem Piotrowina. Parafia słynie z bardzo bogatych zbiorów starych szat, ksiąg, naczyń liturgicznych oraz unikalnego cyklu 55 obrazów wotywnych z XVII w.

Parafia pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika i św. Tomasza Apostoła, Piotrawin 94, 24-335 Łaziska, tel. 81 828 01 68; a.lemieszek@kuria.lublin.pl, www.parafiapiotrawin.eu

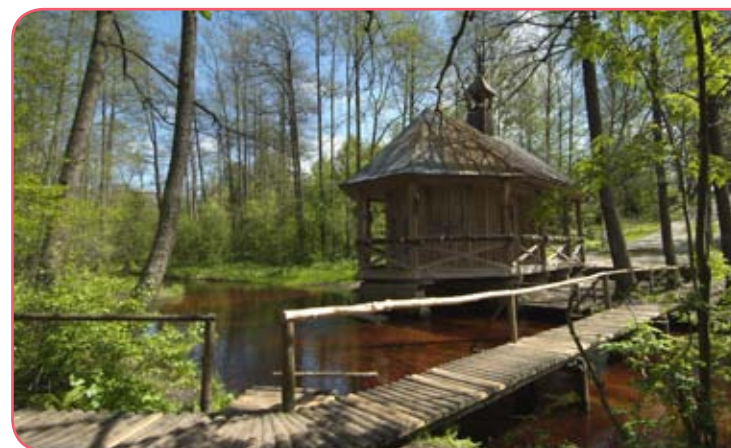
Kaplica Piotrowina i kościół św. Stanisława BM, fot. A. Pietruszka

Kaplica św. Stanisława w alei dębów w Górecku Kościelnym, fot. S. Turski

GÓRECKO KOŚCIELNE Sanktuarium św. Stanisława BM

Letniskowa wieś roztoczańska słynie z sanktuarium św. Stanisława BM, który miał się tu objawić w 1648 r., ratując wieś i jej mieszkańców przed Kozakami Chmielnickiego. W miejscu objawień, pomiędzy pomnikowymi dębami stoi drewniana kaplica z obrazem świętego. Druga kaplica, także z wizerunkiem św. Stanisława, pobudowana została na palach nad potokiem Szum, przy źródle zwanym Bożą Łezką. Kilkaset metrów dalej stoi modrzewiowy kościół z 1768 r., z relikwiami św. biskupa męczennika ofiarowanymi parafii przez kardynała Karola Wojtyłę. Gospodarzami sanktuarium byli w latach 1668-1866 oo. Franciszkanie, a fundatorami kościoła i kaplic ordynaci Zamoyscy.

Kapliczka nad potokiem Szum, fot. P. Maciuk

W zabytkowej alei, prowadzącej z kościoła do kaplicy na wodzie, zachowało się sześć kilkusetletnich dębów. W czasie odpustów (szczególnie w święto patrona – 8 maja) przechodzą tędy barwne procesje ze sztandarami, chorągwiami i feretronami. Grupy wiernych odwiedzają też umiejscowione w okolicy kapliczki i stacje drogi krzyżowej. Przy sanktuarium działa Diecezjalny Dom Rekolekcyjny oraz amfiteatr, w którym odbywają się Festiwale Pieśni Maryjnej.

Parafia pw. Św. Stanisława BM, Górecko Kościelne 11, 23-460 Józefów, tel. 84 687 80 45, 607 096 186; www.gorecko.pl

WOLA GUŁOWSKA Sanktuarium Matki Boskiej Patronki Żołnierzy Września

Potężny bazylikowy kościół Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny góruje nad wsią i równinnym podlaskim pejzażem, kryjąc wielką historię związaną z walkami narodowowyzwoleńczymi XVIII-XIX w. i ostatnią bitwą wojny obronnej 1939 roku.

Bazylika w Woli Gułowskiej, fot. T. Osiński

Kult maryjny w Woli Gułowskiej rozpoczął się jeszcze w XVI w., gdy do kaplicy, wystawionej na miejscu maryjnych objawień, trafił obraz Matki Bożej, znaleziony przypadkiem w okolicach Łysobyk (dzisiejsze Jeziorzany), najprawdopodobniej wyrzucony przez kalwinów z kościoła, zamienionego na zbór. Już w 1633 r. miejscowy dziedzic, kasztelan ciechanowski Ludwik Krasieński sprowadził do nowo wybudowanego kościoła i klasztoru karmelitów.

Zakonnicy z Woli Gułowskiej wstawili się działalnością patriotyczną, wspomagając konfederatów barskich, powstańców styczniowych, a po 1864 r. prześladowanych unitów. Niektórzy przypłacili to uwięzieniem lub zesłaniem na katorgę w głąb Rosji.

Muzeum – Pomnik Czynu Bojowego Kleeberczyków, fot. T. Osiński

W pierwszych dniach października 1939 roku w Woli Gułowskiej kawalerzyści polscy z oddziałów osłonowych Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” generała Kleeberga, walczącej w rejonie Kocka, Serokomli, Adamowa i Woli Gułowskiej, stoczyli dwudniowy bój z Niemcami, odbijając z ich rąk m.in. kościół i klasztor. Zwycięska walka była jednym z epizodów ostatniej bitwy wojny obronnej 1939 roku. Tamte tragiczne wydarzenia upamiętniają tablice w kruchcie kościoła, a kleeberczycy i ich rodziny spotykają się w Woli Gułowskiej na corocznych uroczystościach w pierwszą niedzielę października.

Pamięć o ostatniej bitwie kampanii wrześniowej popularyzuje Muzeum Czynu Bojowego Kleeberczyków, założone w 1989 r. w miejscowym domu kultury. Imię generała Franciszka Kleeberga nosi szkoła w Woli Gułowskiej, do której akt erekcyjny w 1960 r. wmurowała wdowa po bohaterskim dowódcy Wanda Kleeberg.

Klasztor oo. Karmelitów, 21-481 Wola Gułowska 56, tel. 25 755 02 21; www.wola.gulowska.karmelici.pl

Budowle obronne

Fort Mierzwiczka w Dęblinie, fot. archiwum BTS

Twierdza Dęblin

Jeden z największych zespołów fortecznych wybudowanych przez wojska carskie na ziemiach polskich. Wznoszony od lat 40. XIX w. do początku I wojny światowej, obejmuje cytadelę i siedem fortów. Cytadelę wybudował w latach 1838–45 generał Iwan Dehn. Jest to zwarty zespół budynków koszarowo-magazynowych, otoczonych fosą i korytem Wisły. Wjazdów do twierdzy strzegły bramy – warszawska i lubelska.

W 1840 r. posiadłości dęblńskie otrzymał namiestnik Królestwa Polskiego Iwan Paskiewicz, który w odległości ok. 1,2 km od twierdzy założył handlowo-rzemieślniczą osadę. Osada ta, nazwana na cześć żony Paskiewicza – Irena, stała się centrum późniejszego miasta Dęblin.

Z dawnych fortów najlepiej zachowany jest Fort II, zwany Mierzwiczka, wybudowany w latach 1879–1882, położony w północnej części miasta.

Twierdza Dęblin, ul. Saperów 5, 08-530 Dęblin, tel. 601 817 048; mj.trzacha@wp.pl, www.deblin.pl

Twierdza dęblńska i most na Wiśle, fot. archiwum UMWL

Prochownia w Kobylanach, fot. GCK Terespol

Forty twierdzy brzeskiej

Potężną twierdzą w Brześciu, strzegącą traktu z Warszawy i przeprawy mostowej na Bugu, zaczęto budować tuż po powstaniu listopadowym. Na lewym brzegu rzeki, zwanym przedmościem terespolskim, władze carskie wyburzyły starą zabudowę miasta, sytuując tu obwarowany i obwiedziony fosą zachodni bastion twierdzy. Jeszcze dalej na zachód, w odległości kilku kilometrów, wybudowano dwa pierścienie fortów murowano-ziemnych, które carscy inżynierowie rozbudowywali i doskonalili aż do 1915 r.

Dwa z fortów pierwszego pierścienia umocnień, wybudowane w latach 1878–85, zachowały się w granicach Terespoła. Najciekawszy jest Fort VII na zachodnim przedmieściu, w miejscowości Łobaczew Duży. Betonową konstrukcję, sklepioną kopułą i zagłębioną w ziemi, otacza głęboka fosa. Znacznie większy fort, z lat 1911–14, znajdziemy w położonym na zachód od Terespoła Koroszczyńcu, a kolejne trzy – z drugiego pierścienia umocnień w: Kobylanach, Lebidziejewie – Dobratyczach Kolonii oraz w miejscowości Żuki-Murawiec.

Forty twierdzy brzeskiej w okolicach Łobaczewa, fot. A. Pietruszka

Linie obronną uzupełniało kilkadziesiąt innych budowli – wałów międzyfortecznych, baterii, magazynów i prochowni. Dwie prochownie – w Terespolu i Kobyłanach zostały w ostatnich latach odrestaurowane i zaadaptowane na cele wystawiennicze. Można oglądać w nich wystawy militariów oraz etnograficzne, a w prochowni terespolskiej także ekspozycję poświęconą historii kolei warszawsko-brzeskiej, wybudowanej w latach 1865-67.

Koło Miłośników Fortyfikacji i Historii – Prochownia, ul. Topolowa 6g, 21-550 Terespol, tel. 798 091 475; przemyslaw.a.wroblewski@interia.pl, www.twierdza.org

Prochownia w Kobyłanach – Gminne Centrum Kultury, Kobyłany – Pl. R. Kaczorowskiego 1, 21-540 Małaszewicze, tel. 83 411 20 60; biurogck@gminaterespol.pl, www.gck.gminaterespol.pl

Bunkry linii Mołotowa

Jesienią 1939 roku, po ustaleniu przez Niemcy i ZSRR granicy demarkacyjnej, dzielącej podbitą Polskę na dwie strefy okupacyjne, wojska sowieckie przystąpiły do budowy 13 rejonów umocnień obronnych – od Kowna i Grodna na północy po Rawę Ruską i Przemysł na południu. Fortyfikacje zwane są bunkrami Linii Mołotowa – od nazwiska radzieckiego ministra spraw granicznych, który wspólnie ze swoim odpowiednikiem ze strony niemieckiej – ministrem Ribentropem, podpisał w 1939 r. pakt podboju i okupacji Polski. Na obszarze województwa lubelskiego zachowało się do dziś ponad 50 bojowych schronów wybudowanych w latach 1940-41.

Rozłożone na południe od Lubyczy Królewskiej, na wielu leśnych odcinkach połączone są rowami przeciwczołgowymi. Dwu-, a nawet trzypiętrowe żelbetowe schrony, mające na wyposażeniu po kilka dział i karabinów maszynowych, miały strzec rejonu Południowego Rostocza. Niemcy zaskoczyli jednak niedawnych sojuszników

Bunkier Linii Mołotowa w okolicach Lubyczy Królewskiej, fot. T. Grodek

Bunkier pomiędzy Bełzcem i Lubyczą Królewską, fot. J. Oleszczuk

atakami na Związek Radziecki w czerwcu 1941 r. i bez problemu przeszli niedokończoną linię obronną.

Na terenie gminy Lubycza Królewska został wytyczony niebieski szlak po bunkrach Linii Mołotowa, przebiegający przez: Hutę Lubyczą, wzgórze Krągły Goraj, Lubyczę Królewską, Teniatska, Mosty Małe, Hrebenne.

Informacja Turystyczna w Lubyczy Królewskiej, ul. Jana III Sobieskiego 6, 513 122 918, 509 207 465, it@lubycza.pl

Bunkier w lesie k. Lubyczy Królewskiej, fot. archiwum UMWL

Muzea martyrologiczne

Mauzoleum z prochami pomordowanych na Majdanku, fot. P. Maciuk

Majdanek

Niemiecki obóz koncentracyjny, umiejscowiony tuż pod Lublinem, był miejscem zagłady ok. 80 tysięcy ludzi. Wśród ofiar, zwożonych z 26 państw Europy, połowę stanowili Żydzi. W miejscu obozu w 1944 r. powołano Państwowe Muzeum na Majdanku, które zajmuje się ochroną pamięci ofiar i dokumentowaniem hitlerowskiego programu unicestwiania ludności podbitych krajów, w tym akcji „Reinhardt” mającej na celu całkowitą zagładę Żydów.

W muzeum można oglądać pozostałości dawnego obozu, m.in. łaźnie, komory gazowe i krematorium oraz część baraków, w których

Wizyta młodych Żydów w muzeum na Majdanku, fot. S. Turski

Brama – Pomnik Walki i Męczeństwa, fot. K. Cywoniuk

mieszkali więźniowie. Przy wejściu na teren muzeum stoi monumentalny pomnik, a na jego osi – w sąsiedztwie krematorium i rowów egzekucyjnych – mauzoleum z prochami pomordowanych.

W obozowych barakach można oglądać też poruszające wyobraźnię multimedialne wystawy, w tym najsłynniejszą „Shrine – Miejsce Pamięci Bezimiennej Ofiary”, przygotowaną przez Tadeusza Mysłowskiego, lubelskiego artystę mieszkającego i tworzącego w Nowym Jorku. Plastikowej instalacji 50 kul z drutu kolczastego, symbolizujących pamięć więźniów 50 narodowości, towarzyszy przejmująca muzyka Zbigniewa Bargielskiego i odczytywane są fragmenty wspomnień oraz modlitwy Polaków, Żydów, Rosjan i Romów.

Państwowe Muzeum na Majdanku, ul. Droga Męczenników Majdanek 67, 20-325 Lublin, tel. 81 710 28 33, 710 28 65; centrum@majdanek.eu, www.majdanek.eu

Droga Hołdu i Pamięci w muzeum na Majdanku, fot. S. Turski

Brama – Szczelina w Muzeum – Miejsce Pamięci w Bełżcu, fot. P. Maciuk

Bełżec

Muzeum – Miejsce Pamięci utworzone zostało w 2004 r. staraniem Amerykańskiego Komitetu Żydowskiego i Rządu Rzeczypospolitej Polskiej. Obejmuje kilkuhektarowy teren jednej z największych hitlerowskich fabryk śmierci w czasie II wojny światowej. Tylko od lutego do grudnia 1942 roku Niemcy zamordowali tu blisko 600 tysięcy Żydów z Lublina, Lwowa i całej Galicji, Słowacji, Czech, Austrii, Niemiec, Holandii, Belgii, Norwegii. Uśmiercono także półtora tysiąca Polaków, pomagających i ukrywających Żydów oraz nieustaloną liczbę osób narodowości romskiej.

Na pocz. 1943 roku Niemcy zlikwidowali obóz, zacierając ślady zbrodni. Ekshumowali ciała ofiar i po spaleniu rozsykali popioły w ziemnych dołach – po latach naukowcy odkryli 33 takie masowe

Wystawa historyczna „Bełżec – obóz zagłady”, fot. P. Maciuk

Symboliczna zbiorowa mogiła w miejscu masowych grobów, fot. S. Turski

grobów. Historię hitlerowskiego ludobójstwa, w tym operacji „Reinhardt”, przywołuje obozowe muzeum.

Muzeum Miejsce Pamięci w Bełżcu - Oddział Państwowego Muzeum na Majdanku, ul. Ofiar Obozu 4, 22-670 Bełżec, tel. 84 665 25 10; muzeum@belzec.eu, www.belzec.eu

Sobibór

W Lasach Sobiborskich, przy stacji kolejowej Sobibór, Niemcy utworzyli obóz zagłady, w którym zamordowali ok. 170 tys. Żydów. Od wiosny 1942 r. zwozili tam mieszkańców ziem polskich wcielonych do Generalnej Guberni oraz z sąsiednich państw – Słowacji,

Pomnik pomordowanych i mauzoleum w Sobiborze, fot. archiwum UMWL

Sobibór, tablice informujące o masowej zagładzie, fot. S. Turski

Czech, Austrii i Niemiec, a od wiosny 1943 roku także z Francji, Belgii i Holandii.

14 października 1943 r. więźniowie wznieśli bunt i prawie 300 z nich udało się zbiec z obozu. Okupację przeżyło wprawdzie tylko niespełna 50 uciekinierów, ale hitlerowcy zaraz po tym fackie zlikwidowali obóz, zacierając śladu ludobójstwa.

Od 1993 roku na terenie byłego obozu działa muzeum, które realizuje projekt upamiętnienia ofiar Sobiboru. Z dawnych śladów zachowano bocznice kolejową, stanowiącą ostatni etap podróży dla tysięcy obywateli Europy. Ich prochy znajdują się na parohetkarowym zalesionym obszarze, w którego centrum postawiono mauzoleum. Po wieloletnich badaniach archeologicznych, rozpoczęto budowę Muzeum – Miejsca Pamięci. Projekt, nadzorowany przez Fundację Polsko-Niemieckie Pojednanie oraz Państwowe Muzeum na Majdanku, jest efektem porozumienia i współpracy Polski, Holandii, Izraela i Słowacji. Z powodu prac muzeum w Sobiborze jest zamknięte od wiosny 2017 roku do odwołania.

Muzeum – Miejsce Pamięci, Stacja Kol. Sobibór 1, 22-200 Włodawa,
tel. 82 571 98 67; muzeumsobibor@wp.pl, www.sobibor-memorial.eu

Aleja Pamięci Ofiar Sobiboru, fot. S. Turski

Cmentarz przy Rotundzie Zamojskiej, fot. S. Turski

Rotunda Zamojska

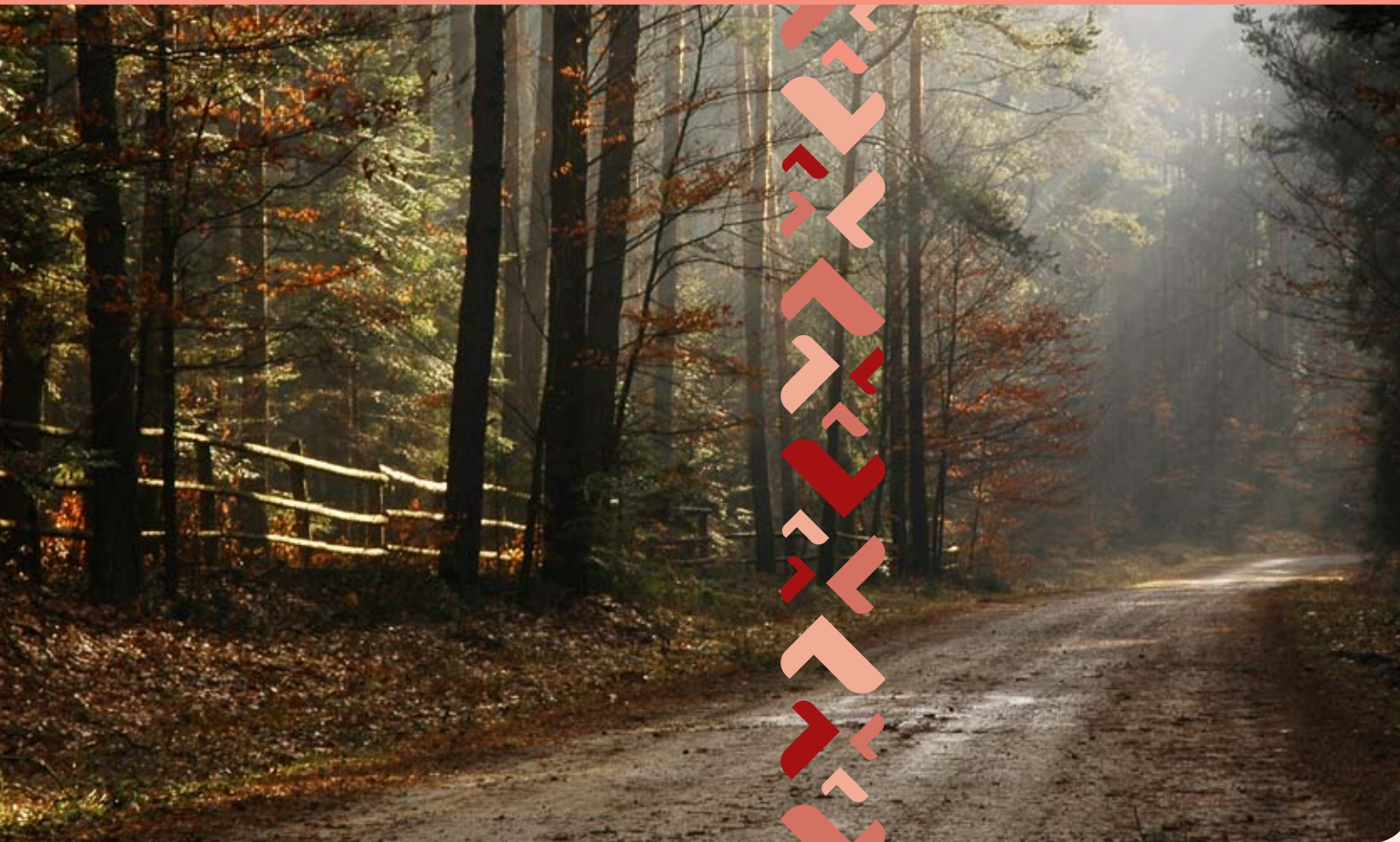
Murowana działobitnia, jaką w XIX wieku zbudowano na południowym przedpolu zamojskiej twierdzy, stała się w latach II wojny światowej miejscem męczeństwa i licznych egzekucji Polaków, Żydów i jeńców radzieckich. Gestapo urządziło tu więzienie i miejsce straceń. Ciała pomordowanych (ok. 8 tys. ofiar) palono, a prochy wrzucano do ziemnych dołów lub do fosy okalającej Rotundę. Szczególnie nasilenie mordów nastąpiło w 1944 roku, kiedy hitlerowcy prowadzili na Zamojszczyźnie akcje pacyfikacyjne wymierzone w oddziały partyzanckie i wspomagającą je ludność cywilną.

Pamięć więzionych i pomordowanych chroni działające od 1947 r. muzeum martyrologiczne. Wokół Rotundy zlokalizowany jest cmentarz żołnierzy polskich z września 1939 r., partyzantów, jeńców radzieckich, ludności żydowskiej oraz ofiar reżimu stalinowskiego.

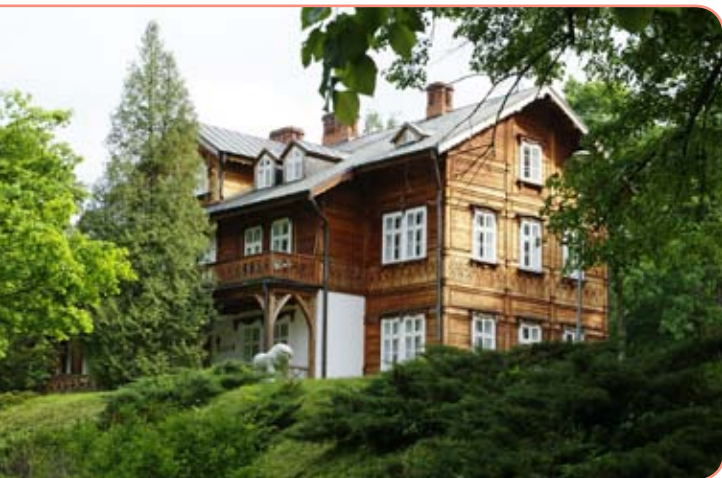
Muzeum Martyrologii Rotunda, ul. Męczenników Rotundy 1, 22-400 Zamość,
tel. 84 638 64 94; biuro@muzeum-zamojskie.pl, www.muzeum-zamojskie.pl

Rotunda w Zamościu – tablica w miejscu palenia zwłok, fot. S. Turski

Parki narodowe

Siedziba dyrekcji RPN w Zwierzyncu, fot. S. Turski

Roztoczański Park Narodowy

Utworzony w 1974 r., chroni cenne lasy Rostocza Środkowego na obszarze 8482 ha, z czego 93 proc. stanowią różne środowiska leśne – od torfowisk przez olsy, łągi i grądy po typowe dla Karpat bory jodłowo-bukowe. Przez takie bory wiedzie najpopularniejsza w parku ścieżka przyrodniczo-edukacyjna na Bukową Górę.

U podnóża Bukowej Góry położony jest Zwierzyniec – niegdyś wydzielony i ogrodzony leśny teren łowiecki ordynatów Zamoyskich, chętnie odwiedzany przez polskich królów: Władysława IV, Jana Kazimierza, Michała Korybuta Wiśniowieckiego. Z czasów ordynacji pozostały w miasteczku liczne zabytki, z których najwybitniejszym jest barokowy kościół pw. św. Jana Nepomucena, ufundowany w latach 1741-47 przez Tomasza Antoniego Zamoyskiego jako

Kościół na wodzie, fot. archiwum UM Zwierzyniec

wotum za odzyskane zdrowie. Kościół stoi na wyspie na stawie, gdzie wcześniej znajdował się teatr „na wodzie”, urządzony przez żonę ordynata Jana Sobiepana Zamoyskiego – Marię Kazimierę d'Arquien, późniejszą królową Marysienkę Sobieską. Nieopodal kościoła zachowały się klasycystyczne budynki zarządu ordynacji, stary browar z 1806 roku, zakłady rzemieślnicze, a także piękna willa – rezydencja plenipotenty ordynacji. Całości założenia dopełnia park „Zwierzyniec” z odtworzonym historycznym Kanałem Dworskim i stawami.

Dziś Zwierzyniec jest popularnym letniskiem i siedzibą dyrekcji Roztoczańskiego Parku Narodowego. W Ośrodku Edukacyjno-Muzealnym RPN można obejrzeć filmy i wystawę przyrodniczą z pasjonującymi dioramami. Nieco dalej na południe – nad Stawami Echo – położona jest naturalna ostoja leśnych koników polskich, wywodzących się od wymarłego już dzikiego konia tarpana.

Koniki Polskie z hodowli RPN we Floriance, fot. archiwum UMWL

Widok z Bukowej Góry, fot. S. Turski

Plaża nad Stawami Echo, fot. Archiwum UM Zwierzyniec

Druga hodowla koników, będących symbolem RPN, prowadzona jest – w warunkach stajennych – w leśnictwie Florianka, do którego prowadzi piesza i rowerowa trasa turystyczna. Miejsce to słynie z muzealnej Izby Leśnej, urządzonej w zagrodzie z leśniczówką z 1830 roku oraz z ciekawej ścieżki dendrologicznej.

Roztoczański Park Narodowy, ul. Plażowa 2, 22-470 Zwierzyniec, tel. 84 687 20 66; sekretariat@roztoczanski.pn.pl, www.roztoczanski.pn.pl. Ośrodek Edukacyjno-Muzealny RPN, ul. Plażowa 3, tel. 84 687 22 86; oem@roztoczanski.pn.pl

Leśna panorama Roztoczańskiego Parku Narodowego, fot. P. Maciuk

Poleski Park Narodowy – ścieżka nad J. Moszne, fot. archiwum PPN

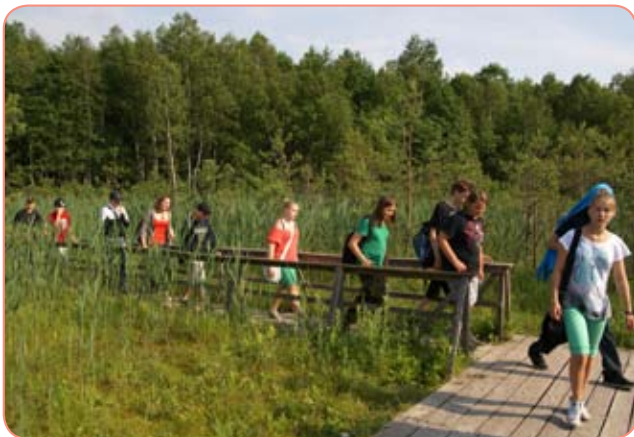
Poleski Park Narodowy

Powstał 1 maja 1990 r. w środkowej części Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Głównym przedmiotem ochrony są kompleksy wodno-torfowiskowe, a jego powierzchnia wynosi 9760 ha. W roku 2002 park uzyskał dyplom konwencji RAMSAR, a w 2012 roku wszedł w skład Transgranicznego Rezerwatu Biosfery "Polesie Zachodnie" obejmującego także Nadbużańskie Polesie na Białorusi i Pojezierze Szackie na Ukrainie.

Żaden inny park narodowy w Polsce (poza Biebrzańskim w woj. podlaskim) nie ma tak rozległych terenów torfowisk, z płytkimi jeziorami, stawami, sadzawkami, zagłębieniami krasowymi i różnymi podmokłościami. Torfowiska pomiędzy jeziorami, porośnięte karłowatymi wierzbami (rokita, szara, pięciopęcikowa) i brzoza-ami (niska, omszona, brodawkowata), przechodzące w naturalne (powstałe z samosiewu) lasy bagienne, tworzą namiastkę tundry

Poleski Park Narodowy – żurawie przed odlotem, fot. S. Wróbel

Wycieczka w Poleskim Parku Narodowym, fot. S. Turski

i lasotundry (najdalej wysuniętej na południowy zachód Europy). Muliste brzegi zbiorników wodnych porastają kobierce mchów torfowców, turzyce i różnorodne rośliny bagienne, tworząc zwarty pływający kożuch roślinny zwany spleją, uginający się pod ciężarem człowieka. Poznanie tego unikalnego środowiska ułatwiają ścieżki przyrodnicze, które w bagnistym terenie przebiegają po specjalnych drewnianych kładkach i pomostach (ścieżki: „Dąb Dominik”, „Spław”, „Obóz Powstańczy” i „Czahary”). Symbolem PPN jest żuraw, jeden ze 150 gatunków ptaków lęgających się w parku. Wśród nich możemy spotkać: wodniczkę, podgorzałkę, uszatkę błotną, puchacza, cietrzewia, orlika krzykliwego, a polować przylatują także najwięksi skrzydlaci drapieżcy - orzeł przedni i bielik.

Poleskie bagna to również ostoja łosia. Populacja tego wielkiego ssaka w parku wykazuje jedno z najwyższych zagęszczeń w kraju.

Wieża widokowa na ścieżce przyrodniczej Perehod, fot. S. Turski

Młody żółw błotny w PPN, fot. S. Turski

Bardzo liczna jest także populacja żółwia błotnego - chronionego gada, który w PPN znalazł szczególnie sprzyjające warunki. Warto też zwrócić uwagę na bogaty świat motyli - w parku zaobserwowano ponad 70 gatunków tych kolorowych owadów.

Historię, etnografię oraz florę i faunę Polesia przybliżają ekspozycja stała i wystawy czasowe w Ośrodku Dydaktyczno-Muzealnym PPN w Starym Załuczu. Przy ODM znajduje się ścieżka przyrodnicza „Żółwik” oraz Ośrodek Rehabilitacji Zwierząt, w którym leczone są chore lub poranione zwierzęta. Warto też odwiedzić Ośrodek Dydaktyczno-Administracyjny PPN w Urszulinie, gdzie w akwarium eksponowane są niektóre gatunki ryb Polesia. Przy ODA działa Ośrodek Ochrony Żółwia Błotnego, w którym można oglądać małe żółwiki, zanim pracownicy parku wypuszczą je do naturalnych siedlisk.

Poleski Park Narodowy, ul. Lubelska 3a, 22-234 Urszulin, tel. 82 57130 71, 571 30 72; poleskipn@poleskipn.pl, www.poleskipn.pl
Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny PPN, Stare Załucze 8, tel. 82 571 31 99

Wrzosowisko k. Bagna Staw w Poleskim Parku Narodowym, fot. S. Turski

Uzdrowiska

Nałęczów – Pałac Małachowskich w Parku Zdrojowym, fot. G. Jaworski

Nałęczów

Polskie uzdrowisko, specjalizujące się w leczeniu chorób serca i układu krążenia, ma już 200-letnią historię. Lecznicze właściwości wód nałęczowskich odkryto w 1817 roku. W końcu XIX w. był to już bardzo znany kurort, prowadzony przez trzech lekarzy, którzy powrócili z zesłania na Sybir – Fortunata Nowickiego, Wacława Lasockiego i Konrada Chmielewskiego. Uzdrowisko stało się również ulubionym miejscem wypoczynku i spotkań przedstawicieli polskiej elity. Upodobali je sobie m.in.

Staw Zdrojowy i Sanatorium Książę Józef, fot. Grzegorz Jaworski

Dom Zdrojowy z palmiarnią i pijalnią wód w Nałęczowie, fot. G. Jaworski

polscy pisarze: Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus, Stefan Żeromski. Dwaj ostatni, którzy spędzili w Nałęczowie wiele lat życia, mają tu swoje muzea (więcej – str. 102).

Nałęczów to miasto-ogród, położone pośród lasów i wąwozów, z wieloma przepięknymi zdrojowymi willami, niejednokrotnie wzorowanymi na domach z tatrzańskich i alpejskich kurortów. Niektóre obiekty, np. kościół św. Karola Boromeusza czy Chatę – pracownię Stefana Żeromskiego na Armatniej Górze, zaprojektował Jan Koszczyc Witkiewicz, nadając im cechy stylu zakopiańskiego.

Centrum miasteczka stanowi rozległy Park Zdrojowy z klasycystycznym Pałacem Małachowskich i zabytkowymi obiektami Starych Łazienek, Sanatorium „Książę Józef”, Domku Greckiego, czy Gotyckiego. Uzdrowisko, słynące z doskonałych wód

W Parku Zdrojowym, na drugim planie Stare Łazienki, fot. P. Maciuk

Centrum rekreacji i hydroterapii SPA Atrium, fot. Grzegorz Jaworski

mineralnych, oferuje dziś także nowoczesne basenowe centra rekreacji i hydroterapii (Termy Pałacowe i SPA Atrium).

Zakład Leczniczy „Uzdrowisko Nałęczów” SA, al. Małachowskiego 5, 24-140 Nałęczów, tel. 81 501 43 56, 501 42 75; info@zlun.pl, www.spanaleczow.pl

Krasnobród

Położony w sąsiedztwie starych bukowo-jodłowych lasów Roztocza, słynie z maryjnego sanktuarium (więcej – str. 125) oraz z drugiego w regionie uzdrowiska.

W końcu XIX w. założono tu jeden z pierwszych w Europie zakładów przeciwgruźliczych, w którym chorzy z całego kraju poddawani byli nietypowej kuracji z wykorzystaniem kobylego mleka i złóż wód

Panorama Krasnobrodu z zalewem na Wieprzu, fot. archiwum UMWL

Sanatorium – dawny pałac Fudakowskich w Krasnobrodzie, fot. S. Turski

solankowych. Obecnie krasnobrodzkie uzdrowisko specjalizuje się w leczeniu chorób górnych dróg oddechowych i schorzeń narządów ruchu. Sanatorium mieści się w odbudowanym po zniszczeniach z lat I wojny światowej zespole pałacowo-parkowym Leszczyńskich, Tarnowskich i Fudakowskich z XVII-XIX w., w dzielnicy Podzamek.

W sąsiedztwie sanatorium położony jest zalew rekreacyjny na rzece Wieprz, a także nieczynny kamieniołom z wieżą widokową na szczycie. W okolicy poprowadzono ścieżki rowerowe oraz spacerowe, m.in. nordic walking.

Sanatorium Rehabilitacyjne im. Janusza Korczaka, ul. Sanatoryjna 1, 22-440 Krasnobród, tel. 84 660 71 02; sekretariat-sanatorium@wp.pl, www.sanatorium-krasnobrod.pl

Na trasie nordic walking w Krasnobrodzie, fot. W. Sachajko

Inne atrakcje

Turystyczny biwak na szlaku Nadwiślańskiej Kolei wąskotorowej, fot. J. Opiela-Basińska

Nadwiślańska Kolejka Wąskotorowa

Jedyna czynna kolej wąskotorowa w regionie, umożliwiająca podróż retro przez ładne krajobrazowo tereny Płaskowyżu Nałęczowskiego i Kotliny Chodelskiej. Pierwszą wąskotorówkę zbudowali w końcu XIX wieku właściciele ziemscy Kleniewscy, aby ułatwić transport buraków cukrowych i wapna do lokalnych cukrowni. Towarowe wagony ciągnięte przez konie jeździły po drewnianych torach. W 1911 roku zbudowano żelazny szlak wąskotorowy (o szer. 750 mm) z Nałęczowa przez Wąwolnicę i Karczmiska do Opola Lubelskiego, a później jeszcze do Poniatowej. W Karczmiskach zachowała się oryginalna stacja z bogatym kolejowym taborem (Izba Pamięci Kolejnictwa).

W latach międzywojennych i w okresie PRL wąskotorówka była podstawowym środkiem transportu towarów (przede wszystkim buraków do cukrowni w Opolu) i osób (szczególnie w dni targów w okolicznych miejscowościach oraz odpustów w sanktuarium

Nadwiślańska Kolejka Wąskotorowa, fot. J. Rosły

w Wąwolnicy). Obecnie kursuje w sezonie turystycznym (od maja do września, co niedzielę), wożąc turystów na trasie Karczmiska – Opole Lubelskie (lub Karczmiska – Poniatowa), z postojem na leśnej polanie i ogniskiem. Poza regularnymi kursami niedzielnymi organizowane są specjalne przejazdy, zamawiane przez grupy szkolne, firmowe, rodzinne.

Sekcja Nadwiślańskiej Kolejki Wąskotorowej, ul. Opolska 2, 24-310 Karczmiska, tel. 81 828 70 18, 506 346 639; www.nadwislanskakolejka.pl

Biała flota wiślana

W Kazimierzu Dolnym, niegdyś jednym z ważniejszych wiślanych portów, turyści mogą odbywać wycieczkowe rejsy statkami białej floty. Każdy jest inny i ma swój charakter, a niejednokrotnie także ciekawą historię. Największy z nich – „Kazimierz Wielki”, zbudowany w 1900 roku, jest najstarszym czynnym statkiem tylnio kołowym w Europie. Znacznie bardziej popularna jest dwupokładowa „Marzanna”, ulubiona przez filmowców, którzy kręcili na niej m.in. teledyski Kajah i Gorana Bregovicia. Przy kazimierskim nabrzeżu cumują jeszcze, mocno stylizowane na historyczne jednostki, statki: „Wiking”, „Pirat”, „Lew”.

Przystań białej floty w Kazimierzu Dolnym, fot. M. Tarajko

W turystycznym sezonie – od wiosny do jesieni – odbywają regularne godzinne rejsy w górę rzeki, w pobliżu rezerwatu Krowia Wyspa, umożliwiając turystom podziwianie Małopolskiego Przełomu Wisły z panoramą Kazimierza Dolnego, kamieniołomu i wzgórza Albrechtówka, letniskowej wsi Męcierz, a po drugiej stronie Janowca z górującymi nad osadą ruinami zamku. Na życzenie statki przybijają także do przystani na janowieckim brzegu.

Żegluga Pasażerska, ul. Słoneczna 39, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 81 881 01 35; www.rejsystatkiem.com.pl

Wioska Gotów w Masłomęczu, fot. Gotania

Wioska Gotów

Masłomęcz, wieś w Kotlinie Hrubieszowskiej, stała się słynna w wyniku długoletnich badań archeologów, którzy tu i w okolicach odkryli ślady licznych osad i cmentarzysk z II-IV w., pozostawionych przez Gotów. To skandynawskie plemię, odbywając wielką wędrówkę na południe, w kierunku Morza Czarnego, znalazło doskonałe warunki do osiedlenia w Kotlinie Hrubieszowskiej.

W Masłomęczu zrekonstruowano osadę gocką z kilkoma chatami z drewnianych bali, ale także plecionych z wikliny obrzuconej gliną lub schowanych w gruncie półziemianek. Wewnątrz chat można oglądać sprzęty codziennego użytku, a także piec garncarski i warsztat tkacki.

Masłomęckie Stowarzyszenie „Wioska Gotów” organizuje na terenie osady pokazy i festyny, w tym coroczną Biesiadę Archeologiczną, w której programie są zawsze widowiskowe walki Gotów z innymi plemionami albo np. oddziałem rzymskich legionistów.

Drużyna gocka z Masłomęczu, fot. Gotania

Goci z Masłomęczu, fot. archiwum UMWL

W Masłomęczu bierze początek Szlak Gocki, prowadzący przez kilka innych miejsc związanych w przeszłości z Gotami, m.in. Mieniany i Kosmów. Po zwiedzeniu szlaku warto udać się do nieodległego Hrubieszowa, do Muzeum Regionalnego im. St. Staszica, w którym można oglądać cenne gockie zabytki, znalezione przez archeologów na terenie Kotliny Hrubieszowskiej.

Masłomęckie Stowarzyszenie „Wioska Gotów”, Masłomęcz 99, 22-500 Hrubieszów, tel. 694 224 116, 691 758 911; www.wioska-gotow.pl

Słowiański Gród

Życie Słowian w grodzie wczesnego średniowiecza popularyzuje prywatny Park Historyczny „Słowiański Gród” w Wólce Bieleckiej (pow. Łęczna). Zrekonstruowano tu (w trzykrotnie mniejszej skali) grodowe obiekty z X-XIII w., których ślady odkryli archeolodzy w pobliskim Klarowie.

Słowiański Gród, fot. D. Wolińska

Prezentacja wczesnośredniowiecznego uzbrojenia w Słowińskim Grodzie, fot. S. Turcki

Gród jest miejscem pokazów i warsztatów przybliżających życie dawnych Słowian. Turyści mogą tu uczestniczyć w warsztatach garncarskich, tkackich, wyrobu biżuterii, czy też kuchni staropolskiej. Można też wziąć udział w obchodach słowińskich świąt oraz plenerowych widowiskach z cyklu „Spotkań z historią”. W programie widowisk są m.in.: walki rytualne, wiecje i sojusze plemion, wróżby, tańce z ogniem, zaślubiny. Dzieci mogą poznać dawne gry i zabawy, a dorośli stanąć do turnieju łuczniczego i rzutu włócznią.

Park Historyczny „Słowiński Gród”, Wólka Bielecka 7, 21-020 Milejów, tel. 81 757 12 61, 693 191 808; www.horodyszcze.lbn.pl, info@horodyszcze.lbn.pl

Wieś tatarska Studzianka

Studzianka, położona na pograniczu Polesia i Podlasia, była w przeszłości zamieszkała przez Tatarów, którym ziemię nadał w XVII w. król Jan III Sobieski. Takich miejsc na Południowym Podlasiu

Imam na cmentarzu tatarskim w Studziance, fot. T. Żaczek

Ćwiczenia łucznicze w Studziance, fot. Ł. Węda

było więcej, m.in. Ortel, Lebedziew, Małaszewicze, Koszoły. W okresie zaborów oraz I i II wojny światowej wielu Tatarów Polskich wyjechało z tych ziem, a nieliczni, którzy pozostali zasymilowali się z innymi mieszkańcami. Dzisiaj najbardziej widocznym śladem obecności Tatarów są dwa cmentarze mizary – w Studziance, który liczy blisko 150 nagrobków i w Kolonii Zastawek k. Lebedziewa z ok. 40 nagrobkami.

Piękną i oryginalną historię Tatarów, zamieszkujących niegdyś północno-wschodni rejon województwa lubelskiego, dokumentuje i popularyzuje Stowarzyszenie Rozwoju Miejscowości Studzianka. W wiejskiej świetlicy można obejrzeć wystawę „330 lat osadnictwa tatarskiego w Studziance i okolicy”, a druga ekspozycja, prezentująca życie, pracę, zajęcia gospodarskie i dawne rzemiosło czynna jest w miejscowym Muzeum Wsi Podlaskiej, organizującym także różne warsztaty, m.in. wyrobu glinianych naczyń i wyplatania wiklinowych koszy.

Studzianka – grupa łucznicza Tatarzynowie, fot. Ł. Węda

Członkowie grupy Tatarzynie ze Studzianki, fot. archiwum SRMS

Działająca przy stowarzyszeniu Grupa Tatarzynie prowadzi zajęcia i turnieje łucznicze. Szczególnie bogatą oprawę mają organizowane latem Dni Kultury Tatarskiej, podczas których można nauczyć się strzelania z łuku wschodniego i tatarsko-krymskiego, zagrać w średniowieczną grę Kubb lub obejrzeć spektakl oparty na historycznych tradycjach miejscowości. Można też skosztować specjałów dawnej kuchni tatarskiej, np. placków czeburieków, pierożków pieremiaczy, czy ciasta pierekaczewnika w kształcie księżycy.

Stowarzyszenie Rozwoju Miejscowości Studzianka, Studzianka 42, 21-532 Łomazy, tel. 501 266 672; stowarzyszeniestudzianka@tlen.pl. www.studzianka.pl

Kraina Rumianku

Poleska wieś Hołowno (pow. Parczew), znana w przeszłości z uprawy lnu i ziół, przede wszystkim rumianku, zbudowała na tej tradycji produkt turystyczny i kulturowy – Krainę Rumianku. W zmodernizowanym budynku dawnej szkoły powstał Ośrodek

Kraina Rumianku – wiejskie SPA w Hołownie, fot. OER Hołowno

Wioska rumiankowa Hołowno – zabawa przy zbiorze rumianku, fot. M. Onisk

Edukacji Regionalnej z bogatą ofertą warsztatów i zajęć przybliżających dawne rzemiosła i wytwórczość, obyczaje, czy regionalną kuchnię.

Przy ośrodku działa zespół obrzędowy „Rumenok”, popularyzujący poleski folklor oraz tradycję uprawy i przetwórstwa ziół.

Będąc w Hołownie trzeba koniecznie skorzystać z oferty wiejskiego spa, urządzonego w starych drewnianych spichlerzach, gdzie można zażyć relaksującej kąpieli, leczniczego masażu oraz zabiegów fizjoterapii i aromaterapii.

Kraina Rumianku – Stowarzyszenie Aktywizacji Polesia Lubelskiego, Hołowno 66, 21-222 Podedwórze, tel. 695 993 378, 510 641 258; kraina.rumianku@gmail.com, www.krainarumianku.pl

Miodowa kraina

Podlubelska Pszczela Wola to miejsce szczególne nie tylko dla smakoszy miodu. Działa tu jedyne na świecie Technikum Pszczelarskie, a przy nim – na terenie dawnego parku dworskiego Rohlandów – skansen pszczelarstwa i bartnictwa. Można zwiedzić muzealną

Dwór Rohlandów w Pszczelej Woli, fot. S. Turski

W izbie muzealnej w Pszczelaj Woli, fot. S. Turski

izbę z bogatą kolekcją historycznych eksponatów, w tym zbiorem kilkusetletnich uli, a także odwiedzić pasiekę i przyrzyć się pracy pszczelarzy.

Co roku wiosną na Święto Miodu przyjeżdżają do Pszczelaj Woli goście z całego świata. Pasjonaci historii pszczelarstwa powinni też zajrzeć do poleskiego Hańska, gdzie corocznie obchodzone są Dni Pszczelarza na cześć urodzonego w tej miejscowości unickiego księdza Jana Dolinowskiego - wynalazcy ula ramkowego. Wielbiciele miodu spotykają się również w Okszowie niedaleko Chełma podczas Nadbużańskiego Święta Pszczoły.

Niezapomnianych wrażeń, szczególnie najmłodszym turystom, dostarczy wizyta w Gospodarstwie Pasiecznym Ulik na Roztoczu, po którym oprowadza Pani Pszczółka. Wizyta w pasiece i skansenie zawsze kończy się degustacją miodów, których

Pszczela Wola – skansen pszczelarski, fot. archiwum UG Strzyżewice

Gospodarstwo Pasieczne ULIK na Roztoczu, fot. archiwum ULIK

gospodarstwo ma kilkanaście rodzajów, w tym wpisane na Listę Produktów Tradycyjnych miody: fasolowy, mniszkowy, rzepakowy i spadziowy jodłowy.

Skansen Pszczelarski w Pszczelaj Woli, Zespół Szkół Rolniczych CKP, Pszczela Wola 9, 23-107 Strzyżewice, tel. 81 562 80 76, 562 87 73; sekretariat@pszczelawola.edu.pl, www.pszczelawola.edu.pl
Gospodarstwo pasieczne Ulik, Mokrelipie 85, 22-463 Radecznica, tel. 84 681 80 70; ulikroztocze@interia.pl, www.ulikroztocze.pl

Magiczne Ogrody

Rodziny tematyczny park rozrywki w Trzciankach koło Janowca, utworzony w kilkunastohektarowym ogrodzie, zagospodarowanym według indywidualnego scenariusza na świat baśni i fantasy. Czynny od wiosny do jesieni, przyciąga tłumy turystów, w tym szczególnie rodziny z małymi dziećmi.

Magiczne Ogrody - Marchewkowe Pole, fot. Magiczne Ogrody

Wejście do Magicznych Ogródów w Trzciankach, fot. Magiczne Ogrody

Piękny ogród, z szumiącymi strumieniami i wodospadami, obsadzony jest tysiącami różnych krzewów, lilaków, piwonii i innych kwitnących roślin. Poszczególne krainy zamieszkują różne stworzenia – dzielne Krasnoludy, psotliwe Mordole, skrzaty Bulwiaki, wróżki Smużki, magiczne ptaki, olbrzymie gąsienice i smoki. Goście odwiedzający te krainy spotykają nie tylko baśniowych mieszkańców, ale uczestniczą także w rozmaitych zabawach i grach terenowych. Po zabawie można wypocząć na łące lub plaży oraz skorzystać z restauracji, kawiarni, cukierni.

Magiczne Ogrody, Trzcianki 92, 24-123 Janowiec, tel. 503 983 135, 502 223 349, kontakt@magiczneogrody.com, www.magiczneogrody.com

Parki – Miniatur i Labiryntów

Ciekawe miejsce rodzinnego wypoczynku i rozrywki znajdziemy w Rąbłowie, niemal w połowie drogi pomiędzy Nałęczowem a Kazimierzem Dolnym, w obszarze Kazimierskiego Parku Krajobrazowego. Miejscowość, znana dotąd z jednego z najpopularniejszych

Rąbłów - Park Miniatur, fot. archiwum PM

Park Miniatur w Rąbłowie, fot. archiwum PM

w regionie stoków narciarskich, a latem z rekreacyjnego zespołu basenów, oferuje dwa tematyczne parki – Park Miniatur i Park Labiryntów.

Pierwszy prezentuje kilkadziesiąt eksponatów w skali 1:25, odtwarzających najpiękniejsze nałęczowskie i kazimierskie wille, młyny, chaty, wiatraki i wiele innych obiektów architektury drewnianej z obszaru popularnego turystycznego trójkąta Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy.

W sąsiedztwie rozciąga się Park Labiryntów, składający się z pięciu tras wyznaczonych przez roślinność. Miejsce to daje okazję do świetnej i twórczej zabawy w plenerze, poprzez uczestnictwo w quest'ach i dochodzenie do ukrytych w labiryntach skarbów. Każda z tras ma inny stopień trudności – od najłatwiejszych, poprowadzonych w trawie i pośród truskawek, poprzez pachnące labirynty kwiatowy i różany, po najtrudniejszy, obsadzony thujami szmaragdowymi, z trasą o łącznej długości 4 km (!).

W Parku Labiryntów w Rąbłowie, fot. archiwum PL

Park Labiryntów w Rąbłowie, fot. *archiwum PL*

Aktywni turyści mogą skorzystać z dodatkowej oferty parków - wypożyczalni rowerów i kijków nordic walking. Jest też miejsce integracji i wypoczynku - parkowa wioska z namiotem tipi, placem zabaw i piknikową łąką.

Park Miniatur Architektury Drewnianej i Park Labiryntów, Rąbłów, 24-160 Wąwolnica, tel. 605 951 355; www.park-miniatur.com.pl, www.park-labiryntow.pl

ZOOM Natury

Park rekreacji, rozrywki i edukacji, położony w leśnym terenie nad Zalewem w Janowie Lubelskim. Na obszarze 10 ha, z centralnym placem pozytywnej energii (wyposażonym w podświetlane fontanny) i pasażami spacerowymi, rozlokowano kilka obiektów, które,

Ptasie radio w Laboratorium Awifauny, fot. *Zoom Natury*

Park linowy w Janowie Lubelskim, fot. *archiwum Zoom Natury*

zgodnie z regułami architektury ekologicznej, zostały wybudowane w oparciu o naturalne materiały (kamień, drewno) i wtopione w naturalny leśny krajobraz. Budynki te mieszczą nowoczesne laboratoria, umożliwiające w interaktywny i niejednokrotnie zabawny sposób bliskie spotkania ze światem przyrody. Dogłębne wejrzenie („zoomowanie”) w ukryte przed naszymi oczami miejsca zapewnią specjalne soczewki i kamery, pokazujące w przybliżeniu np. życie w mrowisku, czy w ptasim gnieździe.

W Głównym Laboratorium znajdziemy m.in. mrówkarium, pokazujące życie w mrowisku; robakarium, gdzie będzie można obserwować przekroje gleby z dżdżownicami i drewna z chrząszczami drewnojadami; terrarium z kolekcją rodzimych i egzotycznych płazów i gadów oraz akwarium wprowadzające do podwodnego świata ryb, nawet z fragmentem rafy koralowej. Sporych wrażeń mogą dostarczyć powiększone trójwymiarowe portrety 3D przedstawicieli

Zjazd tyrolski nad janowskim zalewem, fot. *archiwum Zoom Natury*

Plenerowe zabawy w Zoomie Natury, fot. archiwum Zoom Natury

świata roślinnego i zwierzęcego, szczególnie wizerunki przepięknie ubarwionych ważek, których w Lasach Janowskich żyje aż 80 gatunków (to krajowy rekord).

Niemniej zaskakujące i pasjonujące są multimedialne ekspozycje w innych laboratoriach Zoomu: Laboratorium Runa Leśnego, Laboratorium Awifauny i Troposfery oraz Laboratorium Energii i Recyklingu.

ZOOM Natury to także infrastruktura rekreacyjno-sportowa, m.in.: ścieżki rowerowe, siłowne zewnętrzne, bulodrom oraz imponujący park linowy z kilkoma trasami i wieżą mocy, umożliwiającą skoki i zjazdy tyrolskie ponad piękną piaszczystą plażą z dobrze urządzonym kąpieliskiem i parkiem wodnym

Park Rekreacji „Zoom Natury”, ul. Turystyczna 10, 23-300 Janów Lubelski, tel. 608 618 964, 784 529 688; rezerwacja@zoomnatury.pl, www.zoomnatury.pl

Ścieżka edukacyjna „Dinozaury” w Krasnobrodzie

Prehistoryczny drapieżca na ścieżce w Krasnobrodzie, fot. Dinozaury-Krasnobród

Rogaty Ceratops z Krasnobrodu, fot. Dinozaury-Krasnobród

W leśnym otoczeniu roztoczańskiego miasteczka, przy drodze do Doliny Świętego Rocha, utworzono pierwszą w regionie ścieżkę edukacyjną przybliżającą pradzieje Ziemi. Samodzielnie lub w towarzystwie przewodnika można tu poznać rozwój życia na lądzie od pierwszych rybo-płazów z okresu dewonu w paleozoiku do dinozaurów z okresu jury i kredy w mezozoiku.

Wśród najciekawszych eksponatów prehistorycznego świata zwierząt są m.in.: dewońskie rybo-płazy z rodzaju Tiktaalika i Ichtiostega, wielka karbońska ważka Meganuera, przypominający krokodyla triasowy Mastodonzaur oraz cały szereg dinozaurów z triasu i jury – Wulkanodon, Allozaur, Diplodok, Iguanodon, Troodon, Albertozaur, Triceratops. Na placu zabaw, wystylizowanym na miejsce rozrywki małych jaskiniowców Flinstonów, dzieci mogą poświęcić się poszukiwaniom i odkopywaniu 13-metrowego szkieletu króla dinozaurów Tyranozaura.

Ścieżka edukacyjna „Dinozaury”, Dolina św. Rocha, 22-400 Krasnobród, tel. 664 966 533, 694 789 450; www.dinozaury-krasnobrod.pl

Spacer w lasach Środkowego Rostocza, fot. K. Łagowski

Kalendarz wydarzeń

KALENDARZ WYDARZEŃ

STYCZEŃ

- **Międzynarodowy Festiwal Kołęd Wschodniosłowiańskich**, Terespol, Lublin, www.mfkwl.pl
- **Festiwal Kołęd I Szczodrywek nad Bugiem**, Włodawa, www.wdk.wlodawa.pl
- **Bieg Hetmański** (nartarstwo biegowe), Tomaszów Lubelski, www.lozn.org.pl
- **Międzynarodowy Dzień Pamięci o Holokauście**, Lublin, www.majdanek.eu

Zawody narciarskie w Tomaszowie Lubelskim, fot. J. Opiela-Basińska

LUTY

- **Puchar Roztocza w Biegach Narciarskich**, Tomaszów Lubelski, www.lozn.org.pl
- **Cavaliada Lublin**, (Międzynarodowe Zawody Jeździeckie), www.cavaliada-lublin.pl
- **Międzywojewódzki Sejmik Wiejskich Zespołów Teatralnych**, Tarnogród, www.tarnogrod.pl
- **Ogólnopolski Bieg Uliczny „Grzmą pod Stoczkiem armaty”**, Stoczek Łukowski, www.stoczeklukowski.pl
- **FILMOFFO – Festiwal Kina Offowego**, Opole Lubelskie, www.ockopolelubelskie.pl

LUTY – MARZEC

- **Lubelskie Zimowe Zawody Samolotowe**, Radawiec k. Lublina, www.aeroklub.lublin.pl

MARZEC

- **Regionalne warsztaty zdobienia pisanek**, Tarnogród, www.tarnogrod.pl
- **Studenckie Konfrontacje Filmowe**, Lublin, www.ack.lublin.pl

- **Międzynarodowy Festiwal Braci Wieniawskich**, Lublin, www.filharmonialubelska.pl
- **Pulavian Blues Festival**, Puławy, www.domchemika.pl
- **Rocznica pierwszych deportacji ludności żydowskiej do obozu w Bełżcu**, Bełżec, www.belzec.eu

MARZEC – KWIECIEŃ

- **Marszałkowski Kiermasz Świąteczny**, Lublin, www.lubelskie.pl
- **Akademia Sztuki Ludowej – Wielkanocne Warsztaty I Pokazy Rękodzielnicze**, Lublin, www.zgstl.pl

Rajd rowerowy Lubycza Królewska – Rawa Ruska, fot. M. Basiński

KWIECIEŃ

- **Niedziela Palmowa, czyli świąteczne różności w Muzeum Wsi Lubelskiej**, Lublin, www.skansen.lublin.pl
- **Jarmark Suslecki**, Susiec, www.gok.susiec.pl
- **Pokaz orki konnej i wiosennych prac polowych**, Lublin, www.skansen.lublin.pl
- **Lublin Jazz Festiwal**, Lublin, www.lublinjazz.pl
- **Międzynarodowy Biała Blues Festival**, Biała Podlaska, www.bialajazz.pl
- **Przegląd Piosenki Harcerskiej i Turystycznej**, Żeszczynka, www.zeszczynka.pl

- **Międzynarodowe Spotkania Potomków Ojędzów Nadbużańskich**, Sławatycze, www.slawatycze.pl

KWIECIEŃ – MAJ

- **Roztoczański Rajd Rowerowy: Lubycza Królewska – Rawa Ruska – Lubycza Królewska**, www.lubycza.pl

MAJ

- **Majówka Roztoczańska**, Krasnobród, www.krasnobrod.pl
- **Tradycyjna Majówka z Karpem**, Krasnystaw, www.kultura.krasnystaw.pl
- **Majówka Zawieprzycka**, Zawieprzyce, www.suchekomnaty.pl

Majówka w Zawieprzycach, fot. A. Floryszek-Kosińska

Otwarcie sezonu kajakowego nad Wieprzem w Jaszczowie, fot. archiwum LROT

- **Otwarcie sezonu kajakowego**, Jaszczów n. Wieprzem, www.nadwieprzem.org
- **Parada Rowerowa Lublin**, www.lrot.pl
- **Lubelskie Forum Sztuki Współczesnej im. Witolda Lutosławskiego**, Lublin, www.filharmonialubelska.pl
- **Spotkania z Archeologią**, Grodzisko Żmijowiska, www.zmijowiska.pl
- **Piknik Słowian**, Puławy, www.domchemika.pl
- **Zamojska Noc Muzeów**, Zamość, www.muzeum-zamojskie.pl
- **Festiwal Tradycji i Awangardy Muzycznej „Kody”**, Lublin, www.kody-festiwal.pl
- **Ogólnopolskie Warsztaty Gitarowe RO(C)KOWISKO**, Radzyń Podlaski, www.rokradzyn.pl
- **Festiwal „Jazz na Kresach”**, Zamość, www.kosz.zam.pl
- **Majówka z Panem Prusem**, Nałęczów, www.muzeumlubelskie.pl
- **Ogólnopolskie Puławskie Spotkania Lalkarzy**, Puławy, www.domchemika.pl
- **Wiosna z Teatrem na Kresach**, Biłgoraj, www.bck.lbl.pl
- **Ogólnopolski Festyn „W Krainie Plerogów”**, Bychawa, www.bychawa.pl
- **Targi Turystyczne Polski Wschodniej**, Lublin, www.lrot.pl
- **Złot Motocykli WSK i Innych**, Świdnik, www.mok.swidnik.pl

Parada Rowerowa Lublin, fot. archiwum LROT

Święto Wina w Janowcu, fot. archiwum UMWL

- **Święto Wina**, Janowiec, www.winiarzempw.pl
- **Ogólnopolskie Zawody Spinningowe „Pstrąg Roztocza”**, Józefów, www.ejzefow.pl
- **Międzynarodowe Biegi Uliczne „Rzeka Bug granicą Unii Europejskiej”**, Sławatycze, www.slawatycze.pl
- **Ogólnopolski Festiwal Pieśni Patriotycznej**, Kraśnik, www.kultura.krasnik.eu
- **Zamojskie Muzykalla – Spotkania z Muzyką Dawną**, Zamość, www.zdk.zamosc.pl
- **Chodliłkowskie Spotkania Archeologiczne**, Chodliki (gm. Karczmiska), www.gbdk-karczmiska.pl
- **Memoriał Kawalerski o szablę majora Jaworskiego**, Wola Osowińska, www.borkiradzynskie.pl
- **Noc Muzeów**, Lublin, Biała Podlaska, Zamość, www.muzeumlubelskie.pl, www.muzeumbiala.pl, www.muzeum-zamojskie.pl
- **Festiwal Wielokulturowy Lublin**, www.ck.lublin.pl
- **Roztocze Cup – Zawody w jeździe ulicznej na wrotkach**, Tomaszów Lubelski, www.tuksroztocze.org.pl
- **Ogólnopolski Rajd Rowerowy „Po Sienkiewiczowskiej Ziemi”**, Wola Okrzejska, www.starostwolukow.pl

Warsztaty Archeologii Doświadczalnej w Żmijowiskach, fot. archiwum MNKD

Noc muzeów na lubelskim zamku, fot. P. Maciuk

MAJ – CZERWIEC

- **Widowisko Historyczne „Szturm Twierdzy Zamość”**, Zamość, www.muzeum-zamojskie.pl
- **Dni Chelma „Jarmark z Bieluchem”**, www.chelm.pl
- **Włosenny Młodzieżowy Pokaz Koni Czystej Krwi Arabskiej**, Białka k. Krasnegostawu, www.skbialka.pl
- **Jarmark Hetmański, Festiwal Produktu Lokalnego „Smaki Zamościa i Roztocza”**, Zamość, www.zdk.zamosc.pl
- **Zoom Natury – Dni Janowa**, Janów Lubelski, www.jokjanow.pl, www.zoomnatury.pl
- **Królewskie Wiwaty „Na Szlaku Jagiellońskim”**, Międzyrzec Podlaski, www.kultura.miedzyrzec.pl
- **Noc Kultury**, Lublin, www.nockultury.pl
- **Jarmark Firlejowski**, Dąbrowka k. Lublina, www.gokis.jastkow.pl

CZERWIEC

- **Ogólnopolski Festiwal Kapel i Spiewaków Ludowych**, Kazimierz Dolny, www.wok.lublin.pl

Targi sztuki ludowej w Kazimierzu Dolnym, fot. J. Olejniczak

Noc Kultury w Lublinie – spektakl teatru Voskriesenia, fot. archiwum UMWL

- **Tomaszowski Jarmark Ordynacki**, Tomaszów Lubelski, www.tdk.tomaszow-lubelski.com.pl
- **Nadbużańskie Święto Pszczoły**, Okszków, www.powiat.chelm.pl
- **Festyn ziołowo-miodowy „Lubelskie pachnące ziołami”**, Lublin, www.skansen.lublin.pl
- **Zamojska Arlekinada – Festiwal Kultury „Arte, Cultura, Musica. E...”**, Zamość, www.zdk.zamosc.pl
- **Święto Krainy Rumianku**, Hołowno (gm. Podedwórze), www.krainarumianku.pl
- **Manufaktura Smaków**, Opole Lubelskie, www.opolelubelskie.pl
- **Sejmik Wiejskich Zespołów Teatralnych**, Stoczek Łukowski, www.wok.lublin.pl, www.stoczek-lukowski.pl
- **Kresowy Jarmark Sitaraki**, Biłgoraj, www.bck.lbl.pl
- **Nadbużański Rajd Rowerowy**, Sławatycze, www.raid.nadbugiem.pl
- **Ogólnopolski Wyścig Kolarski po Ziemi Biłgorajskiej**, Biłgoraj, www.bsk-bilgoraj.pl

Zamojska Arlekinada, fot. A. Koziara

Land Art w zwierzyńskim parku, fot. UM Zwierzyńiec

- **Lubelski Festiwal Land Art**,
www.landart.lubelskie.pl
- **Lubelska Vuelta**,
Parczew, www.roverowyparczew.pl
- **Rowerowy Rajd Geoturystycznym Szlakiem Roztocza Środkowego**,
Józefów, www.jkr.org.pl

Festiwal Open City w Lublinie,
fot. A. Koziara

- **Maraton Lubelski**,
Lublin, www.maraton.lublin.eu
- **Ogólnopolski Zlot Kapel Podwórkowych**,
Biłgoraj, www.bck.lbl.pl
- **Ogólnopolski Zlot Kapel Podwórkowych**,
Parczew, www.mosir.parczew.com
- **Letnie Forum Tańca Współczesnego**,
Lublin,
www.dancefestival.lublin.pl

CZERWIEC – LIPIEC

- **Festiwal Sztuki w Przestrzeni Publicznej „OPEN CITY”**,
Lublin, www.opencity.pl
- **Zamojskie Lato Teatralne**,
Zamość, www.zdk.zamosc.pl
- **Ogólnopolskie Warsztaty Kowalskie**,
Wojciechów, www.kowale.com.pl
- **Nałęczowskie Divertimento – Festiwal Spotkań Kultur**,
Nałęczów, Lublin, Łęczna,
www.filharmonialubelska.pl

LIPIEC

- **Festiwal Artystów Filmu i Telewizji FART**,
Janów Lubelski,
www.janowpodlaski.pl

Warsztaty kowalskie w Wojciechowie,
fot. archiwum UMWL

Międzynarodowe Spotkania Folklorystyczne w Lublinie, fot. I. Pazura

- **Dni Kultury Tatarskiej**,
Studzianka, www.studzianka.pl
- **Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny EUROFOLK**,
Zamość, www.zdk.zamosc.pl
- **Międzynarodowe Spotkania Folklorystyczne**,
Lublin, Nałęczów,
www.zpit.lublin.pl
- **Międzynarodowe Poleskie Lato z Folklorem**,
Włodawa,
www.wdk.wlodawa.pl
- **Jarmark u Radziwiłła**,
Biała Podlaska,
www.bckbialapodlaska.pl
- **Festiwal Kapel Ulicznych i Podwórkowych**,
Łęczna, www.ck.leczna.pl
- **Ogólnopolski Festiwal Teatrów Niewielkich**,
Lublin, www.wok.lublin.pl
- **Jarmark Holeński**,
Skansen w Holi (gm. Stary Brus),
www.skansen.info.pl
- **Carnaval Sztuk-Mistrzów**,
Lublin, www.sztukmistrze.eu
- **Wschód Kultury – Inne Brzmienia ART'N'MUSIC Festival**,
Lublin, www.innebrzmienia.eu
- **Festiwal Muzyki i Tradycji Klezmerskiej**,
Kazimierz Dolny,
www.kazimierz-dolny.pl
- **Międzynarodowe Warsztaty Jazzowe**,
Puławy, www.domchemika.pl

Uroczystości odpustowe i jarmark w Holi, fot. archiwum LROT

Carnaval Sztuk-Mistrzów w Lublinie, fot. A. Koziara

- **Jazz Festiwal „New Cooperation”**, Zamość, www.kosz.zam.pl
- **Ogólnopolskie Spotkania Garncarskie, Jarmark Garncarski**, Łążek Garncarski, www.osgmuzeum.pl, www.powiatjanowski.pl
- **Rajd Nocny Motocykli Zabytkowych „Kresy”**, www.nocnyrajdweteranow.pl
- **Ogólnopolski Zlot Motocyklowy „Roztocze – Biłgoraj”**, www.akbilgorajski.pl
- **Dzień Pszczelarza im. Ks. Jana Dolinowskiego**, Hańsk, www.gokhansk.pl
- **Festiwal EKO-FEST**, Urszulin, www.ug.urszulin.eu
- **Spotkania z Kulturą Tatarską**, Studzianka, www.studzianka.pl
- **Biesłada Archeologiczna**, Masłomęcz, www.wioska-gotow.pl
- **Festiwal Śladami Singera**, Szczepieszyn, www.mdk.szczepieszyn.pl
- **Święto Roweru**, Lubartów, www.swietoroweru.pl
- **Święto Suma**, Prehoryłe (gm. Mircze), www.gokmircze.pl, www.pzw.org.pl
- **Letnia Gala Jeździecka**, Janów Lubelski, www.jokjanow.pl
- **Międzynarodowa Biesłada Nadbużańska**, Sławatycze, www.slawatycze.pl
- **Dni Jakuba Wędrowicza**, Wojsławice, www.cytadelasyriusza.org

Święto roweru w Lubartowie, fot. archiwum UMWL

Festiwal Śladami Singera w Szczepieszynie, fot. arch. MDK w Szczepieszynie

LIPIEC – SIERPIEŃ

- **Festiwal Filmu i Sztuki „Dwa Brzegi”**, Kazimierz Dolny, Janowiec, www.dwabrzegi.pl
- **Międzynarodowe Koncerty Organowe**, Krasnobród, www.krasnobrod-sanktuarium.pl
- **Festyn „Bolkowanie – Nadbużańska Akademia Smaku”**, Hnieszów (gm. Ruda – Huta), www.gok.ruda-huta.pl
- **Festiwal Kultury Ekologicznej**, Józefów, www.jkr.org.pl
- **Jarmark Jagielloński**, Lublin, www.jarmarkjagiellonski.pl

SIERPIEŃ

- **Ogólnopolskie Święto Chmielarzy i Piwowarów „Chmielaki”**, Krasnystaw, www.chmielaki.pl
- **Międzynarodowy Plener Plastyczny „Kresy 92”**, Wola Uhruska, www.wolauhruska.pl
- **Dni Konia Arabskiego „Pride of Poland”**, Janów Podlaski, www.skjanow.pl
- **Letnia Akademia Filmowa**, Zwierzyniec, www.laf.net.pl
- **Festiwal Kaszy „Gryczaki”**, Janów Lubelski, www.jokjanow.pl
- **Jarmark Pawłowski „Ginące Zawody”**, Pawłów, www.sppawlow.org

Plenerowa projekcja podczas Festiwalu Dwa Brzegi, fot. A. Koziara

Jarmark Jagielloński w Lublinie, fot. M. Pietrusza

- **Europejskie Dni Dobrosąsiedztwa**, Zbereże-Kryłów-Korczmin, www.przejsciezbereze.pl
- **Rocznica bitwy pod Komarowem**, Komarów, www.bitwapodkomarowem.pl
- **Zamojski Festiwal Filmowy**, Zamość, www.zamoscilmfestival.pl
- **Międzynarodowe Spotkania Wokalistów Jazzowych**, Zamość, www.kosz.zam.pl
- **Widowisko Historyczne Oblężenie Zamościa – 1813 rok**, Zamość, www.muzeum-zamojskie.pl
- **Festiwal Kultury Żydowskiej**, Biłgoraj, www.bck.lbl.pl
- **Dzień Karpla Królewskiego**, Maliniec (gm. Potok Górny), www.potokwielki.pl
- **Ogólnopolski Festiwal Kultury i Sztuki Ludowej**, Krasnystaw, www.kultura.krasnystaw.pl
- **Maraton Rowerowy po Ziemi Parczewskiej**, Parczew, www.roderowyparczew.pl
- **Bieg Jezior – Jeziora Łukcze i Krasne**, www.uscimow.org.pl
- **Lubelskie Spotkania z Tradycją i Kulturą Łowiecką**, Zwierzyniec, www.zwierzyniec.info.pl

Pride of Poland w Janowie Podlaskim, fot. archiwum UMWL

Nałęczów – Międzynarodowe Zawody Balonowe, fot. archiwum UMWL

- **Festyn „W kręgu Wojsława”**, Wojsławice, www.gcksitwojslawice.naszdom-kultury.pl
  - **Międzynarodowe Zawody Balonowe**, Nałęczów, www.skrzydlatynaleczow.pl
  - **Festiwal konia orientalnego w stadninie Tarka**, Wólka Wieprzecka, www.gminazamosc.pl
  - **Festiwal Trzech Kultur**, Włodawa, www.muzeumwlodawa.pl
  - **Europejski Festiwal Smaku**, Lublin, www.europejskifestiwalismaku.pl
  - **Jarmark Koński**, Lublin, www.skansen.lublin.pl
  - **„Ocalić od Zapomnienia” – rocznica bitew pod Tomaszowem Lubelskim**, Tomaszów Lubelski, www.tomaszow-lubelski.pl
  - **Żurawinobranie**, Łążek Garncarski, www.powiatjanowski.pl
- WRZESIEŃ**
- **Międzynarodowe Warsztaty Garncarskie**, Urzędów, www.urzedow.pl
  - **„Z zagrody na Jarmark do miasteczka”**, Lublin, www.skansen.lublin.pl

Festiwal Trzech Kultur we Włodawie, fot. A. Koziara

Europejski Festiwal Smaku, fot. archiwum UMWL

- Powitanie sitarzy, co się nazywa... radosne, Biłgoraj, www.bck.lbl.pl, www.kresy2000.pl
- Święto Jesieni „Z lasów, pól i ogrodów”, Kazimierz Dolny, www.mnkd.pl
- Gwiazdzisty Rajd Rowerowy na Wzgórzu Polak, www.pttkbilgoraj.vdl.pl
- Ogólnopolskie Zawody w Biegach na Nartorolkach, Tomaszów Lubelski, www.tuksroztocze.org.pl

- Ogólnopolski Rajd Rowerowy Jastrzębia Zdebrz, www.roztozcz Zachodnie.pl

- Międzynarodowe Spotkania Wokalistów Jazzowych, Zamość, www.kosz.zam.pl

PAŹDZIERNIK

- Ogólnopolski Sejmik Teatrów Wsi Polskiej, Tarnogród, www.tok.lbl.pl
- Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Konfrontacje Teatralne”, Lublin, www.konfrontacje.pl

Koncert podczas Europejskiego Festiwalu Smaku, fot. J. Opiela-Basińska

Jesienny rajd Józefowskiej Kawalerii Rowerowej po Roztoczu, fot. R. Rabięga

- Międzynarodowy Festiwal „Najstarsze Pieśni Europy”, Lublin, www.npe-festiwal.pl

LISTOPAD

- Międzynarodowe Spotkania Teatrów Tańca, Lublin, www.mstt.pl
- Świdnik Jazz Festiwal, Świdnik, www.mok.swidnik.pl
- Festiwal Fantastyki „Falkon” Lublin, www.falkon.com

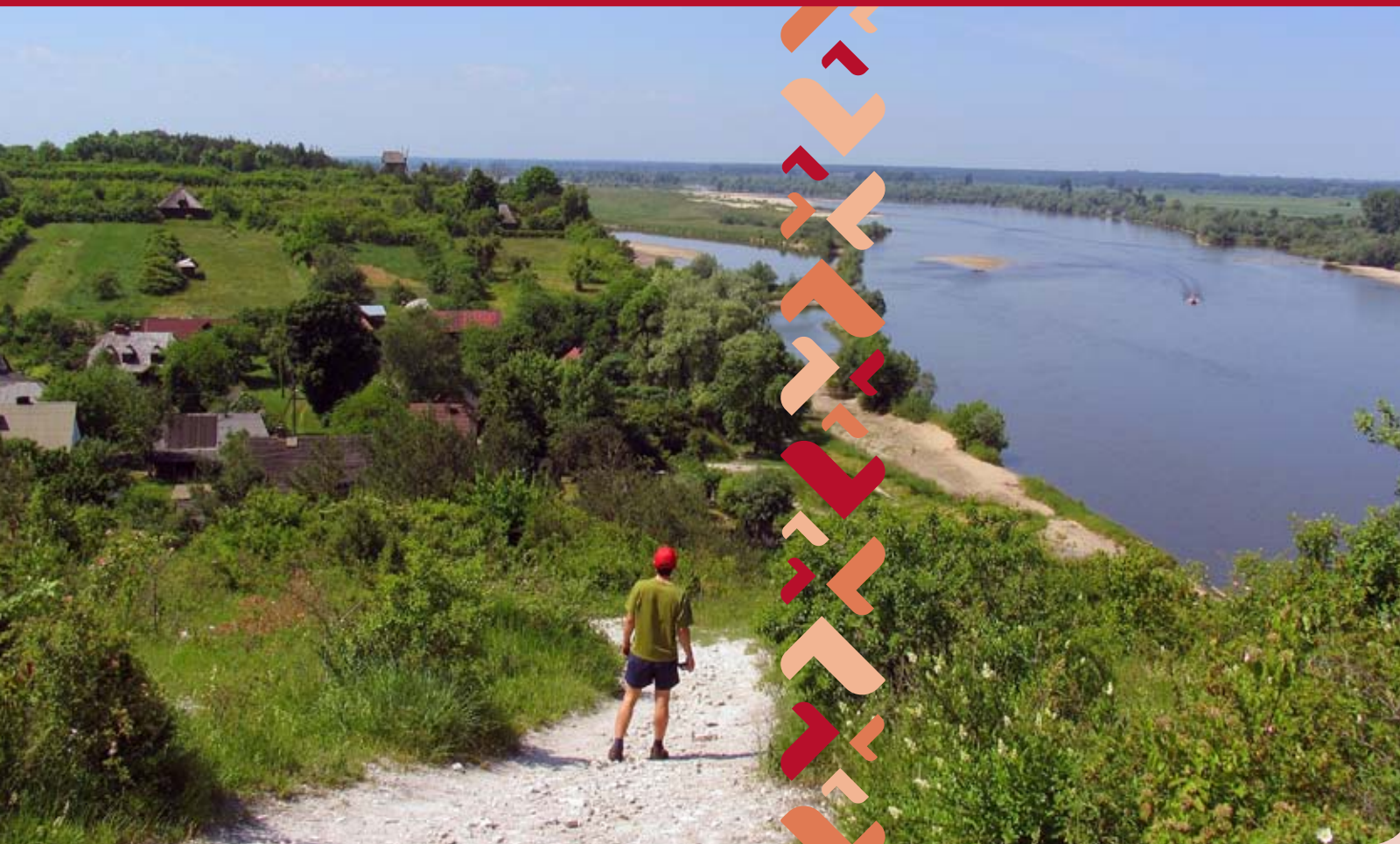
GRUDZIEŃ

- Międzynarodowy Festiwal Jazz Bez, Lublin, www.warsztatykultury.pl
- Mikołajki Folkowe, Lublin, www.mikolajki.folk.pl
- Marszałkowski Kiermasz Świąteczny, Lublin, www.lubelskie.pl
- Wigilia Starego Miasta, Lublin, www.lublin.dominikanie.pl
- Bieg Sylwestrowy, Nałęczów, www.naleczow.pl

Mikołajki Folkowe w Lublinie, fot. A. Koziara

Informacja turystyczna

INFORMACJA TURYSTYCZNA

Na trasie Nadbużańskiego Szlaku Rowerowego, fot. M. Dąbrowski

BIAŁA PODLASKA

Centrum Informacji Turystycznej***

21-500 Biała Podlaska,
Plac Wolności 10,
tel. 83 341 67 30,
www.cit.bialapodlaska.pl,
cit@bialapodlaska.pl

CHEŁM

Chełmski Ośrodek Informacji Turystycznej****

22-100 Chełm, ul. Lubelska 63,
tel. 82 565 36 67,
tel./fax 82 565 41 85,
www.itchełm.pl,
itchełm@wp.pl

BILGORAJ

Punkt Informacji Kulturalnej i Turystycznej***

23-400 Biłgoraj,
ul. Kościuszki 41/43,
tel./fax 84 688 00 00,
www.muzeumbilgoraj.pl,
poitbilgoraj@interia.pl

HRUBIESZÓW

Punkt Informacji Turystycznej

22-500 Hrubieszów,
ul. 3-go Maja 15,
tel. 799 110 761,
gotania.lot@gmail.com,
www.lotgotania.pl,
(adres do korespondencji:
mjr H. Dobrzańskiego „Hubala” 1)

Wycieczka przed lubelskim zamkiem, fot. M. Dąbrowski

Festiwal Land Art na granicy polsko-ukraińskiej, fot. J. Koziaara

JANÓW LUBELSKI

Punkt Informacji Turystycznej przy Muzeum Regionalnym w Janowie Lubelskim

23-300 Janów Lubelski,
ul. Ogrodowa 16,
tel. 517 360 661,
www.janowlubelski.pl

JÓZEFÓW

Informacja Turystyczna**

20-460 Józefów,
ul. Kościuszki 37A,
tel. 84 687 96 69,
it@ejozefow.pl,
www.ejozefow.pl

KAZIMIERZ DOLNY

Centrum Informacji Turystycznej***

24-120 Kazimierz Dolny, Rynek 15,

tel. 81 881 07 09,
www.kokpit.com.pl,
cit@kokpit.com.pl

KRASNOBRÓD

Informacja Turystyczna w Krasnobrodzie***

22-440 Krasnobród,
ul. Tomaszowska 25,
tel. 84 534 28 42,
it@krasnobrod.pl,
www.it.krasnobrod.pl

KRASNYSTAW

Punkt Informacji Turystycznej w Krasnymstawie

22-300 Krasnystaw,
Plac 3 Maja,
tel. 508 029 603,
punktikrasnystaw@wp.pl,
www.lotkrasnystaw.pl,
www.miejscapelneuroku.pl

Port Lotniczy Lublin, fot. archiwum UMWL

Marina na Wiśle w Puławach, fot. S. Turski

LUBLIN

Lubelski Ośrodek Informacji Turystycznej i Kulturalnej****

20-113 Lublin, ul. Jezuicka 1/3,
tel. 81 532 44 12,
www.lubelskietravel.pl,
www.lublintravel.pl,
info@loitik.eu

ŁĘCZNA

Lokalne Centrum Informacji Turystycznej**

21-010 Łęczna,
Al. Jana Pawła II 95a,
tel. 81 531 52 02,
turystyka@powiatleczynski.pl,
www.turystyka-pojezierze.pl

NAŁĘCZÓW

Centrum Informacji Turystycznej***

24-150 Nałęczów,
Al. Kasztanowa 2,
tel. 81 501 61 01,
info@kraina.org.pl,
www.kraina.org.pl,
www.sztukaodpoczynku.pl

PUŁAWY

Centrum Informacji Turystycznej**

24-100 Puławy,
Al. Królewska 4,
tel. 81 458 67 40,
turystyka@domchemika.pl,
www.domchemika.pl

Nad stawem w Parku Zdrojowym w Nałęczowie, fot. S. Turski

Spyw kajakowy po granicznej rzece Bug, fot. M. Pomietło

RADZYŃ PODLASKI

Punkt Informacji Turystyczno-Kulturowej w Radzynie Podlaskim **

21-300 Radzyń Podlaski,
ul. Jana Pawła II 2,
tel. 83 352 15 60,
tel. 83 352 77 80,
turystyka@pra.pl,
www.krainaserdecznosci.pl

SUSIEC

Punkt Informacji Turystycznej przy Gminnym Ośrodku Kultury*

22-672 Susiec,
ul. Tomaszowska 100,
tel. 84 665 44 10 wew. 22,
it@susiec.pl,
www.susiec.pl

TOMASZÓW LUBELSKI

Punkt Informacji LOT Roztocze***

22-600 Tomaszów Lubelski,
ul. Kościelna 9,
tel. 84 665 85 05,
biuro@lot.roztocze.com,
www.roztoczewita.pl

URSZULIN

Punkt Informacji Turystycznej przy Poleskim Parku Narodowym

22-234 Urszulin,
ul. Lubelska 3a,
tel. 82 571 30 71, 82 571 30 72,
fax 82 571 30 03,
poleskipn@poleskipn.pl,
www.poleskipn.pl

Krajobraz Roztocza Zachodniego, fot. M. Grum

Centrum rekreacji Wyspa Wisła w Stężycy, fot. archiwum UMWL

WŁODAWA

Punkt Informacji Turystycznej**

22-200 Włodawa,
ul. Partyzantów 25,
tel. 82 571 70 73,
it.wlodawa@gmail.com,
www.um.wlodawa.eu

ZAMOŚĆ

Zamojskie Centrum Informacji Turystycznej i Historycznej****

22-400 Zamość,
Rynek Wielki 13,
tel. 84 639 22 92,
zci@zamosc.pl,
www.zci.zamosc.pl

Forteczne Centrum Informacji Turystycznej i Historycznej w Zamościu***

22-400 Zamość,
ul. Łukasińskiego 2e,
tel. 84 538 17 33,
luneta@zamosc.pl,
www.zci.zamosc.pl

ZWIERZYNIEC

Punkt Informacji Turystycznej – Ośrodek Edukacyjno-Muzealny Roztoczańskiego Parku Narodowego w Zwierzyńcu**

22-470 Zwierzyniec,
ul. Plażowa 3,
tel. 84 687 22 86,
oemrpn@roztoczanski.pn.pl,
www.roztoczanski.pn.pl

Szlak szumów na Roztoczu, fot. K. Łagowski

www.lubelskie.pl